

DANSKE STUDIER

UDGIVET AF
AAGE HANSEN OG EJNAR THOMSEN
UNDER MEDVIRKNING AF
ERIK DAL

1955

J. H. SCHULTZ FORLAG
KØBENHAVN

INDHOLD

OTTO ANDERSSON: Upprepningsstrofen ännu en gång	5
M. SCHJØLER MILECK: Gentagelsesstrofen i dansk folkevisedigtning	17
ÖRJAN LINDBERGER: Anteckningar om symbolik och tendens i några historiska visor från 1500-talets början.....	41
ERIK DAL: Danmarks gamle Folkeviser. En plan for udgavens afslutning.....	63
LEIF NEDERGAARD-HANSEN: Nogle små betragtninger over Holbergs Epistler.....	77
HARRY ANDERSEN: Nogle mindedigte af Johannes V. Jensen.....	87

MINDRE BIDRAG

GUDMUND SCHÜTTE: Revolution i Nibelungforskningen.....	111
AUGUST F. SCHMIDT: Til Dateringen af Sthens »Vandrebog«.....	113
POUL LINDEGÅRD HJORTH: Om »norske« rim hos Holberg.....	115
CHRISTOPHER MAALØE: Lisbed Pomeranz-Kones ældste datters tandpine. Slang eller klassisk allusion?.....	119
AUGUST F. SCHMIDT: Aarestrup-Noter.....	120
HARRY ANDERSEN: »Paa Memphis Station«.....	120
L. BØDKER OG ERIK DAL: Anmeldelser af folkeviselitteratur.....	123
Paul G. Brewster: The Two Sisters	123
Iivar Kemppinen: The Ballad of Lady Isabel	125
Four-and-forty. A selection of Danish ballads.....	129
Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien III, 2.....	131
Jahrbuch für Volksliedforschung VIII.....	134
ERIK DAL: Finlands svenska folkdiktning VII, 4.....	134

Denne årgang er sat og trykt i månederne juni—september 1955.
Universitetsjubilæets danske Samfund nr. 372.

UPPREPNINGSSTROFEN ÄNNU EN GÅNG

AF

OTTO ANDERSSON

Bibliotekarien Erik Dals referat av min undersökning om upprepningsstrofen samt därtill fogade kommentarer i Danske Studier 1952 (s. 123—127) har givit mig anledning att återkomma till detta formproblem. Jag har icke många anmärkningar att göra med anledning av Erik Dals noter, snarast har jag skäl att uttrycka min tillfredsställelse över att undersökningen fått ett så positivt mottagande. Men då denna intressanta företeelse i dansk-isländsk folkvisdiktning otvivelaktigt är förtjänt av fortsatt diskussion, skall jag här belysa den med några anmärkningar. Framför allt gläder jag mig över att ha fått tillfälle att publicera ett par uttalanden i frågan av min gamle vän, avlidne arkivarien H. Grüner-Nielsen. Vi hade tidigare samarbetat i folkloristiska frågor. Och då min undersökning gällde till övervägande del DgF, som Grüner-Nielsen var specialist på, samt då jag, vad melodierna beträffar, uteslutande byggde på hans uppteckningar och publikationer, var det givet, att jag skulle korrespondera med honom för att efterhöra ytterligare material. Han gav mig en del uppgifter, men var något reserverad på förhand och menade att det fanns material nog i hans och Hjalmar Thurens utgåva av de färöiska melodierna (*Færøske Melodier til danske Kæmpeviser*, 1923). Efteråt blev han så mycket mer intresserad i stället. Sedan jag hade översänt undersökningen till honom i särtryck, mottog jag från honom ett par brev, i vilka han uttalar sig om mina resultat, diskuterar hela frågan och gör värdefulla påpekanden. Med hänsyn till den stora sakkunskap Grüner-Nielsen ägde både på folkdiktningens och folkmusikens område synes det mig, som om dessa brev förtjäna att bliva allmännare bekanta, åtminstone till sina huvuddelar. Det är särskilt hans ställningstagande till upprepningsstrofen såsom en säregen formtyp som är betydelsefullt. Vidare ger han många upplysningar som äro värde-

fulla vid den fortsatta behandlingen av ämnet. Breven ge också anledning till vissa reflexioner från min sida, som jag icke kan göra utan att påvisa verba formalia. Slutligen har det ett allmänt intresse att taga del av Grüner-Nielsens uppfattning angående detta upprepningsfenomen, som han kände till och hade omnämnt, men aldrig uttalat någon mening om.

Den 4 december 1951 skrev han till mig följande:

Tak for den virkelig interessante artikel. Den har optaget mig meget ved det meget nyt, den drager frem med hensyn til problemerne om *upprepningsstrofen*. Jeg anser det som bevist af dig, at vi står overfor en *særlig syngemåde*, der har været yndet i hvert fald i *middelalderens slutning*. Ideen med *førsanger*, *medsanger* og *kor* synes jeg er meget sindrig og er nok mulig; men har jo desværre ingen hjemmel i *nutidsoverleveringen*, der dog er så slet, at den ikke fortjener altfor megen tiltro i retning af at skulle belyse en ældgammel syngemåde. Man må i færøsk sang dele mellem 1) melodier til viser («kvæder») i *færøsk* sprogform, (belyst i Gr.-N.: De færøske kvadmelodiers tonalitet, i Chr. Matras: »Færoensia« I, Hafnia 1945), 2) melodier til *Vedel-Syvs visebøger*; altså først kommen til Færøerne fra Danmark-Norge senere end år 1600 (se Thuren og Gr.-N. i Fær. Melodier til Da. Kæmpeviser), 3) andre *danske* middelaldersviser, tilfældig ad *mundtlig* vej, formentlig i ret sen tid, indvandret til Færøerne. Jeg kan skaffe dig en *liste* over sidstnævnte viser, nævnt i »Danmarks gl. Folkeviser« rundt om i udgaven; men ingen af dem har gentagelsesstrofer. [. . .]

Jeg sender dig afskrift af 5 færøske melodier, som i sin tid blev udsendt af Thurens og min udgave. Har du ingen brug for melodierne, så kast dem i papirkurven. Mit *fonografiske materiale 1927—1928* er kun aflæst for de melodiers vedkommende, der hører til tekster i færøsk sprogform. Derimod er alle fær. melodier til Vedel(-Syvs) visebøger uaflest. [. . .]

Angående din afhandling kan nogle småting måske være af interesse: 1) side 9. Verset nævnt hos Kålund hører til DgF 247 B. Gentagelse netop i den yngre viseform!! 2) side 23. Den melodi, Kuhlau har udnyttet 1828 i Elverhøj, er netop den hos Abrah., Nyerup og Rahbek nr. 54 trykte tekst (1814), der iflg. Nyerups melodilister antagelig er norsk. Den norske melodi findes optrykt bl. a. i Fær. Mel. Bilag 11. Der kendes skriftlig optegnet på Færøerne: 3 melodier (trykt

i Fær. Mel.) + 3 *færøske* melodier (vedlagt i nærværende brev) + 1 dansk trykt i DgF XI + 1 *norsk*(?) (= Abr. = bilag til Fær. Mel.). 3) s. 31. Det er sikkert, at Syv *meget tit* benytter skillingstryk som kilde og at han *retter* ret betydeligt i benyttet stof. 4) s. 38, færøsk og dansk melodi-tradition til Vedel-Syv. Det mærkelig ringe stof fra Danmark vedrørende Vedel-Syv skyldes blot at visesang efter Visebøgerne gik af brug hos bønderne i Danmark c. 1800, medens Vedel-Syv brugtes på Færøerne til vore dage.

Jag skulle icke för något pris ha kunnat förmå mig att kasta de av Grüner-Nielsen översända melodierna i papperskorgen. De utgöra ett värdefullt tillskott till det knappa materialet av melodier med uppteckning av den upprepade halv- och helversen. Och jag har endast väntat på ett lämpligt tillfälle att publicera dem. Det är icke alldeles otänkbart att de uteslötos ur Fær. Melodier til danske Kæmpeviser just för upprepningens skull. Det är nämligen anmärkningsvärt, att utgivarna i inledningen till utgåvan väl omnämna upprepningar av detta slag men icke fästa något avseende vid deras förekomst. Där heter endast (s. XVIII): »I den dansk-færøske Vise er Melodien til 2det Halvvers tit en Gentagelse af første Halvvers' Melodi, noget der ogsaa jævnlig træffes i de i Danmark optegnede Folkevisemelodier». Detta är nästan ord för ord detsamma som Hjalmar Thuren sagt 1908 i »Folkesangen paa Færøerne» (s. 260). Men någon förklaring till den dunkla satsen (om den alls avser den av mig behandlade upprepningsstrofen) gives icke. Det är också anmärkningsvärt, att Thuren, som så grundligt behandlat både dansen på Färöarna och melodiernas rytm och tonalitet helt förbigått upprepningsfenomenet. Han publicerar icke heller bland sina 88 färöiska kvadmelodier och 11 danska folkvisemelodier i färöisk tradition en enda melodi med upprepnings-

Noter til melodierne s. 8—9. Efter H. Grüner-Nielsen.

¹ DgF 154 (Vedel II 39) Kong Birger og hans brødre. Optegnet 1921 i København af H. Grüner-Nielsen efter frk. Høgenesen fra Andefjord og Eldevig, Færøerne. Vers 2—3 opr. udskrevet under samme noder med gentagelsestegn.

² DgF 154. Optegnet 1921 sst. af sa. efter frk. Marie Mikkelsen fra Tórshavn.

³ DgF 50 (Vedel II 14) Hellig-Olavs væddefart. Ligeledes.

⁴ DgF 50 melodi og omkvæd (men text DgF 14 (Vedel I 18) Memering). Optegnet 1921 af samme efter fyrmester Debes, Myggenæs; han havde lært melodien i Tórshavn.

⁵ DgF 50. Optegnet af prokurist Johansen, Færøerne (Thurens samling). Versene opr. under samme noder med gentagelsestegn, textunderlægningen derfor enkelte steder diskutabel.

Nr. 1

1. Fru Inge-borg havde de brød-re tre,
for Sve-ri-ges krone de-res liv lo-de de.
For u-sand sag så ble-ve de herrer und-li- vet.

2. De brød-re tre,
for Sve-ri-ges krone de-res liv lo-de de.
De her-rer skul-de til Sve-ri-ge ri-de.
Fru Inge-borg bad dem hjem-me bi-de.
For u-sand sag så ble-ve de herrer und-li- vet.

3. Til Sve-ri-ge ri-de.
Fru Inge-borg bad dem hjem-me bi-de:
Fru Inge-borg stan-der u-di Hel-singborgs port:
Mi-ne kæ-re brødre, J ri-de ik-ke bort!
For u-sand sag da ble-ve de herrer und-li- vet.

Nr. 2

Fru Ingeborg havde de brød-re tre, for Sveriges kronederes liv lode de.
For u-sand sag så ble-ve de her-rer und-li- vet.
De brød-re tre, for Sve-ri-ges krone de-res liv lo-de de.
De her-rer skul-de til Sve-rig ride, Fru Ingeborg bad dem hjem-me bi-de.
For u-sand sag så ble-ve de her-rer und-li- vet.

Nr. 3

Kong O. luf og hans bro- der, de trættes om Nor-ri- ges go- der.

Der er så fa- gert i Trond- hjem at hvi- le.

Hans bro- der, de trættes om Nor- ri- ges go- der.² Og

Nr. 4

Mim- ring var den mind- ste mand, som fød- t var på kong Karl hans Land.

Det er så fa- gert i Trond- hjem at hvi- le,

Den mind- ste mand, som fød- t var i kong Karl hans land.

Lø- ren- han blev til ver- den bår- en, da var hans klæ- der til ham skå- ren.

Det er så fa- gert i Trond- hjem at hvi- le.

Nr. 5

1. O. luf Kon- ning og hans bro- der de træt- tes dem om Nor- ges skær.

Det er så fa- vert i Trond- hjem at hvi- le.

2. Hans bro- der, de træt- tes dem om Nor- ges skær.

Hvil- ken af os bedst sej- le kan, han skal være kon- ge i Nor- rigs Land.

Det er saa fa- vert i Trond- hjem at hvi- le.

3. Bedst sej- le kan, han skal væ- re kon- ge i Nor- rigs Land.

Hvil- ken af os som først kommer hjem, han kro- nes til konge o- ver al den egn.

Det er så fa- vert i Trond- hjem at hvi- le.

strof. Min förvåning över att båda dessa forskare förbisett denna egendomliga strofform har genom de av Grüner-Nielsen översända melodierna fått sin förklaring: de ha icke lagt någon större vikt vid upprepningsfenomenet. Grüner-Nielsens stora intresse för min undersökning är också ett vittnesbörd om, att han kände sig stå inför något nytt. Jag tyckte mig läsa något av överraskning däri, och han skyndade sig att meddela allt hitrörande material som han kände till.

Jag har utskrivit melodierna på samma sätt som i Upprepningsstrofen, rad efter rad, för att åskådliggöra upprepningarnas karaktär. I övrigt följa melodierna Grüner-Nielsens manuskript, utom att jag gjort några mindre musikortografiska korrigeringar. Uppgifterna om melodiernas proveniens är Grüner-Nielsens.

Till DgF 154 (Vedel II,39) ingå i Fær. Melodier till da. Kæmpeviser 4 melodier, men endast en med utskriven upprepningsstrof. Bland de av Gr.-N. till mig översända finnas ytterligare två (1 och 2 här ovan). Det melodiska materialet i dem är icke särdeles märkligt, det visar nära släktskap med de förut publicerade. Men det är intressant att se, att själva upprepningsprincipen i huvudsak är densamma som i de av mig anförda: den upprepade halvversen har fått en ny melodisk gestaltning, och den upprepade helversen följer icke heller första strofens melodilinje utan den har fått en ny gestaltning, anpassad efter dess ställning som inledning till den nu följande strofmelodin.

Till DgF 50 (Vedel II,14) har Fær. Melodier 4 varianter, av vilka 2 ha utskrivna upprepningsstrofer — en av dem angives som »norsk?» (Bilag 11). Bland de av Gr.-N. till mig insända melodierna tillhöra 3 denna visa (3, 4 och 5 här ovan). Emellertid är endast 3 någorlunda »hels»; 5 är en sammanblandning av DgF 14 och DgF 50 så tillvida att texten tillhör den förra och melodin den senare, och i 4 har upptecknaren varit villrådig angående visans formbyggnad, såsom framgår av manuskriptet. Melodin är dock fullt klar i min utskrivning. Jag kan förstå att Thuren och Gr.-N. ställde sig tveksamma beträffande dessa två uppteckningar. För dansk visforskning och särskilt för mig äro även de viktiga trots sin oredighet. De visa tillsammans med 1—3 en ökad frekvens av upprepningsstrofen i den färöiska melodiken. De bekräfta ytterligare vad jag förut framhållit, nämligen att dessa i formellt hänseende så märkliga melodier hållit sig längst tillsammans med dansen på Färöarna — att det är just DgF 50 och 154 som fått tillskott har ett visst särintresse, emedan dessa visor i Danmark ha

endast tvåradig strofform. Jag har i dessa nytillkomna melodier också fått ett stöd för min uppfattning, uttalad upprepade gånger, att de färöiska melodierna borde ytterligare undersökas på ort och ställe.

Grüner-Nielsen återkom på nytt till frågan om upprepningsstrofen i ett brev daterat den 21 december 1951. Där skriver han följande:

Kære ven, jeg regner din påvisning af, at gentagelsesverset forekommer så hyppigt i da. adelsvisebøger (og i islandske) for i højeste grad fortjenstfuld. Jeg tror også du har ret i, at gentagelse har fundet sted i masser af tilfælde i *viser*, hvor skriveren blot ikke har gidet skrive gentagelsen, fordi han har forudsat den bekendt. Den er også særdeles fortjenstfuld, din påvisning, at hypotesen om *forsanger, medsanger og kor* er opfundet af Grønland, før Johannes Steenstrup tog fat. Jeg giver dig ret i, at denne *trebenede syngemåde* kan tænkes oprindelig, selv om alle 19. årh.s musikoptegnelser ikke kender til praktisk brug af denne trebenethed; nutidsmenneskene synger desværre gladelig uden denne hocus-pocus, både i Danmark, Norge og Sverige. Men selv om nutidsoverleveringen jo ikke egentlig støtter din hypotese, er det fortjenstfuldt at få fremdraget af dig med kritik som *kuriosum*, hvad den slette nutidsoverlevering har. Den færøsk fødte Rodemesterenke, der i 1846 på Overgaden oven Vandet, Christianshavn nr. 181, sang bl. a. »Mimring« for kgl. kapelmester, syngemester Henrik Rung, har intet anet om den syngemåde, du ligefrem på tryk nu selv lægger hende i munden (se Musikhist. Arkiv I, hefte 2 (1932) s. 149); en færing ville forøvrigt aldrig gengive melodien ved hvert vers så slavisk ens, som du har det! Det forekommer mig lidt farligt at sammenblande overleveringsmåde med hypoteser.

Danske DgF-viser, der måske over Norge i middelalderen er vandret til Færøerne, genfindes nu *NB med færøske tekster* i »Føroya-kvæði«. Melodier hertil findes i Thuren: Folkesangen. Så er der enkelte traditionelle danske DgF-viser, der i nyeste tid er udvandret til F. og synges på dansk. Et tredje er de danske viser, som Færingerne ligefrem har fra *selskabsbogen Vedel + Syv*. Om Vedel-Syv må erindres, at teksterne mere synes hentet fra *skriftlig* tradition end direkte fra sang. Hvor de i denne selskabsbog meddelte tekster har fået melodierne fra, ved ingen. (31 paralleler er meddelt i Fær. Mel.). Efter min mening er melodier til *Vedel-Syv* aldeles *ikke* indvandret til Norge-

Færøerne *enkeltvis* fra Danmark, men er 1600—1700 fulgt med ved salg af *selve bogen*; bemærk således nøje mine bemærkninger i Fær. Melodier 1923 side XVIII om herredsfoged Testrup, og Furboerne, der kunne »hundredevisebogen« udenad (o. 1700) m. m. Kom en sådan mand, eller en kolportør, til Norge-Færøerne skulle han hurtigt nok kunne få fart i visesangen i det nye land. Ja, det er sørgeligt, at vi ikke lever i 1700-tallet, så skulle vi kunne få nok af melodier *i selve Danmark* hørende til de Vedel-Syv-viser med gentagelsesstrofer! —

Det sistanföörda brevet liksom det föregående innehåller visserligen icke så mycket nytt i egentlig mening. Men den utförlighet, med vilken Grüner-Nielsen behandlar frågan, visar hans stora intresse för den. Och det delproblem, som han mest dröjer vid, inflytelserna från Vedel-Syvs visböcker på den färöiska traditionen, hör ju till de centrala delarna av hela frågan. Grüner-Nielsen delar upp, i båda breven, den färöiska traditionen i tre grupper: den för-Vedel-Syvska, den Vedel-Syvska och de i nyare tid invandrade sångerna. Jag understryker, att han i det senare brevet räknar med »danske DgF-viser, der måske over Norge i middelalderen er vandret til Færøerne«. Därmed visar han sig i någon mån ha ändrat mening och närmast sig den uppfattning som jag givit uttryck åt i min anmälan av Hjalmar Thuren och Grüner-Nielsen: Færøske Melodier i Budkavlen 1924 och som jag alltjämt är benägen att fasthålla vid.

Erik Dal anför nu (not 4) denna anmälan och påpekar, att jag där »antager muligheden af, at en gammel tradition kunne have nået Færøerne allerede før Vedel«, och han fortsätter: »I nærv. afhandling erkender han klart Vedels betydning; det ses ikke tydeligt, hvor megen vægt han nu lægger på en før-vedelsk dansk-færøsk tradition«.

Därtill kan jag nu säga, att Vedels betydelse naturligtvis måste erkännas; det finnes så många vittnesbörd om den. Men det är inte uteslutet, att den brutit fram som en ny våg över ett område, som genom tidigare invandringar varit förberett för den. Om jag icke i Upprepningsstrofen förklarat huru stor vikt jag lägger på den förvedelska traditionen, så beror det därpå, att jag icke i min undersökning kunnat alltför mycket fördjupa mig i detta problem. Om jag hade gjort det, skulle undersökningen ha svällt ut för mycket. Jag hade ju också varit nödsakad att grundligt kommentera såväl Thurens Folkesangen paa Færøerne som Thuren-Grüner-Nielsens Fær-

öske melodier, framför allt inledningen till det senare arbetet, där jag satt flere frågetecken. Och jag kan nu icke neka till att min tro på en invandring redan under medeltiden blivit stärkt genom ovan anförda brev och det nya melodiska materialet, låt vara att jag även för min del anser frågan komplicerad och värd ytterligare omprövning.

Jag skall emellertid ännu dröja vid ett par uttalanden i den nämnda inledningen. Det heter där: »Skønt de danske Folkevisetekster, der synges paa Færøerne, er af middelalderlig Oprindelse, kan hverken Tekst eller Melodi have nogen særlig høj Alder paa færøsk Grund, men er tidligst indkommet paa Øerne for 200—300 Aar siden. De allerfleste danske Meloditekster der bruges paa Øerne har nemlig — mere eller mindre direkte — deres Udspring fra *trykte* Tekster fra Vedels Kæmpevisebog (1591) og Syvs Optryk af Vedel, forøget med 100 andre Viser (1695), fra Tragica (1657), samt fra danske Flyvebladstryk» (Færøske Mel., s. XV).

Men litet längre ned på samma sida följer ett avsnitt, som kompletterar det citerade, om det icke rent av kan betraktas som en viss mot-sägelse till det.

»Det vilde være fristende at tidfæste den danske Indflydelse paa Visesangens Omraade saa sent som til Monopolhandelens Tid 1708—1856, thi før den Tid maa Færingernes Forbindelse med Danmark vist have været ret ringe, undtagen for enkelte Embedsmandsposters Vedkommende. Imidlertid kan det virkeligt konstateres, at *dansk Visesang har været brugt af Færingerne allerede i det 17. Aarhundrede*, thi Præsten Lucas Debes klager i sin Bog: »Færoæ et Færoa reserata« 1670 (altsaa før Syvs Visebog var udkommen) over, at Færingerne ikke fuldstændigt erindrer det gudelige digt Ljómur, medens »den største Part kunne fast alle gamle Kæmpeviser ikke alene af den gamle danske Kæmpebog [ɔ: Vedels Visebog], men endogsaa mange andre om de norske Kæmper [ɔ: de Færøske Kvæder] som muligvis hos andre ere forglemt og her ere i frisk Hukommelse og bruges ideligen i deres Dans.«

Här fastslås således, att det dansades gamla visor på Färöarna redan före Syv. Och det kan inte ha varit så alldeles kort tid förut, ty det måste ändå ha dröjt ganska länge innan denna folkvisedans — med färöiska texter — vunnit stadgad form där borta; låt vara att förbindelserna med Danmark inte voro så livliga. Huvudsaken är att de existerade, »for enkelte Embedsmandsposters Vedkommende«, och

troligen också för många andra. Det är enligt min mening mycket sannolikt att sådana förbindelser existerade redan under medeltiden, antingen direkte eller över Norge, så »livliga» som sjöförbindelserna voro den tiden i Norden.

Det har visat sig att både folkvisor och sagor under medeltiden spredos från land till land på de mest underliga vägar. Till och med om Färöarna icke hade någon riddar- eller stormansklass, såsom troligen var fallet, som odlade folkvisorna på samma sätt som de danska adelskretsarna, så måste det faktum, att andra än de tryckta visböckernas visor på Lucas Debes' tid voro »i frisk Hukommelse og bruges ideligen i deres [färingarnas] Dans» tyda på en redan då gammal tradition.

Jag har också litet svårt att förena mig om Grüner-Nielsens i det senare brevet uttalade uppfattningen, att melodierna icke kunna invandra »enkeltvis» utan följt med »selve Bogen». Han hänvisar till kolportörerna och ber mig observera hans uppgift om Kristen Sörensen Testrup (f. 1685) och om »Furboerne» (Danske Atlas 1768). Den förra berättar, att man i hans ungdom kunde »Hundrede-Visebogen» (Vedel) utantill och i den senare berättas om, huru »Furboerne» vid sina bröllop icke brukade instrumental musik utan »fornøje sig med at danse efter Sang, da baade Kvinde- og Mandkønnet synge mest alle vel og erindre deres Forfædres Bedrifter med gamle Kæmpeviser og andre Viser» (Fær. Mel., s. XVIII). Dessa uppgifter gälla Danmark. Det är osäkert, om utbredningen av visor och melodier genom »kolportörer» under tidigare skeden haft samma betydelse som senare. Jag menar därför fortfarande, att visor mycket väl med sina gamla melodier — eller med nykomponerade — kunna ha överförts en och en på traditionell väg.

Till allt vad som förut sagts kommer nu den viktiga omständigheten, att frekvensen av upprepningsstrofen på Färöarna och existensen av den gamla dansformen, ger ett starkt stöd åt uppfattningen att traditionen går mycket långt tillbaka.

I betraktande av att de färöiska melodierna i förhållande till hela melodimaterialet med upprepningsstrof äro relativt få, ter det sig nästan som en tillfällighet, att detta sångsätt alls blivit bevarat. Grüner-Nielsen har uppenbarligen haft känslan av huru spröd traditionen varit, då han berättar, huru ovetande både den gamla sångerskan som sjöng »Mimering» och Rung som upptecknade den voro om att

en gammal tradition då blev tillvaratagen. Man förstår Grüner-Nielsens, den gamle folkviseentusiastens suck över att inte ha levat på 1700-talet, då hela den gamla vismelodiken blommade i Danmark. Om man gör det tankeexperimentet, att DgF:s nästan otaliga visvarianter skulle motsvaras av lika många melodier — både med och utan upprepningsstrof — blir man nästan berusad av den musikaliska vision det framkallar. Då man vet att visorna burits under sång från släktled till släktled förstår man lätt, vilka melodiska rikedomar, som levat »paa Folkets Munde» under gångna tider.

I detta sammanhang har jag fäst mig vid Erik Dals framhållande av det överraskande i att upprepningsstrofen skulle kunna vara äldre än något så utbrett och elementärt som versparet. Det vore verkligen överraskande. Men man måste komma ihåg att det är fråga om en utförandepraxis. Man kan icke vid behandling av exempelvis finsk runodiktning förbise Porthans utsago, att så snart försångaren fört versen ungefär till tredje stavelsen från slutet faller medhjälparen in med sin röst, varpå de båda bringa versen till ett slut; därefter upprepar medhjälparen ensam versen, sedan melodin i någon mån förändrats. (Se undertecknads »De poesi Fennica §§ 9—11«, Acta Academiæ Aboensis Humaniora, XIII, 3, s. 10 f. samt »Upprepning och parallellism«, Budkavlen 1941, nr. 3, s. 136 ff.). Icke heller kan man i fråga om nordisk balladdiktning frånsä, att den är en diktning som framförts av försångare och menighet *under dans*. Och att framförandet kan giva upphov till olikartade gestaltningar av både versen och omkvädet visas av erfarenheter från många håll.

Hela frågan är komplicerad och förutsätter bland annat, såsom Erik Dal riktigt påpekar, en bred lösning även av de isländska visornas åldersproblem. Men vid avgörande av den får man icke försumma att redogöra för huru det skall förklaras, att många av de äldsta isländska visorna ha upprepningsstrofer, medan samma visor förekomma i Danmark i enkel tvåradig form. Ett svar på denna fråga kommer att giva ett värdefullt bidrag till avgörandet om upprepningsstrofen är gammal eller en relativ nyhet, vilket Dal räknar som möjligt, men jag har svårt att tro.

Erik Dals anmärkning (s. 125, not 2) att jag skrivit ut fyra strofer av Memering medan källan, Thuren-Grüner-Nielsen, har endast två är naturligtvis riktig. Utvidgningen skedde fullkomligt medvetet. Min formulering (s. 25) att jag återgivit visan i överensstämmelse med text-

editionerna borde ha fått ett tillägg, att jag gjort detta för att visa, huru min uppställning ter sig med flera än två strofer. Hela återgivningen med två tänkta försångare var ju hypotetisk, men den stod i överensstämmelse med Grönlands sats (s. 22): »welche Wiederholung vielleicht von einem anderen Gesangfürsten geschah» (obs. ordet »vielleicht«). Grüner-Nielsens yttrande i det senare brevet, att det synes honom »lidt farligt at sammenblande overleveringsmåde med hypotheser«, kan ha sitt berättigande. Men det kan icke vara fråga om annat än att hela visorna framförts med upprepningsstrof.

Eftersom jag återgivit Grüner-Nielsens brev och så utförligt uppehållit mig vid dem, bör jag kanske också hänvisa till ett uttalande av avlidne professor Ernst Frandsen. Jag hade sänt särtrycket till honom och mottog kort därefter ett brev, i vilket han kaller »upprepningsstrofen« »en interessant Afhandling om et hidtil ikke undersøgt Emne« och tillägger: »Jeg tror, De har Ret i Deres Resultater, og glæder mig til at henvise til dem i min Undervisning«.

Sedan ovanstående skrivits har Erik Dal frågat mig, varför jag i min förteckning över upprepningsstrofen i Íslenzk fornkvæði icke medtagit n:ris 63, Gunnlaugur kvæði, 65 Bothildar kvæði och 66 Ingu kvæði. Utlämnandet av dessa nummer beror helt enkelt på, att jag varit okunnig om existensen av ett fjärde häfte av IFk. När jag en gång i tiden förvärfvade mitt exemplar av verket, skedde det i tro, att det var fullständigt. Det heter visserligen i den förteckning över Det nordiske Literatur-samfunds skrifter, som införts i det 1859 utgivna tredje häftet, att ett fjärde häfte förberedes till pressen. Men detta fjärde häfte utkom först 24 år senare eller 1883, och då hade troligen det privatbibliotek, till vilket mitt exemplar hört, allaredan skingrats.

Jag beklagar nu att jag icke använt något biblioteks exemplar för att kontrollera det isländska materialet. Men sakligt sett har jag genom den påpekade försummelsen fått ökat stöd för min uppfattning angående upprepningsstrofens förekomst under tidigare skeden. Visserligen inskränker sig ökningen av materialet till två nummer, ty IFk 66, Ingu kvæði, ingår i min förteckning (s. 15) som nr 51 ur DgF (tryckfel Finge i st. f. Þinge). Visan hade givetvis bort ingå i den isländska förteckningen. Ett par belysande detaljer, som jag tidigare förbigått, är jag glad att nu ha observerat i IFk 63 och 66. I strof 3 och följande upprepas endast halvversen. Men det streck, som följer efter upprepningen, måste tolkas som tecken på att helversen utesluts vid nedskrivandet av visan. Den danska varianten av 65, som även avtryckes i IFk, saknar upprepning, medan den isländska varianten har sådan upprepning. Upprepningen måste enligt min uppfattning ha följt visan vid vandrigen upp till Sagoön. Det ligger ingenting överraskande utan snarare något naturligt däri, att en visa i Danmark förlorat en av framförandet under dans betingad form, när den muntliga traditionen och sambandet med dansen domnat, medan samma visa i Island förlorat en del av innehållet men bevarat formen därför att det traditionella framförandet där varat längre.

(Mars 1954).

GENTAGELSESTROFEN I DANSK FOLKEVISEDIGTNING

AF

M. SCHIØLER MILECK

Den dansk-amerikanske forfatterinde, der underviser i dansk ved University of California, har skrevet dette arbejde under et studieophold i København 1953—54; den foranstående artikel stod dengang ikke til rådighed og har senere kun medført et par uvæsentlige korrektioner.

Det kunne synes, at de nordiske folkeviser med større eller mindre resultat er blevet betragtet fra næsten enhver synsvinkel for at finde faste holdepunkter for en datering af visematerialet. Forholdet mellem den to- og den firlinjede strofe har været genstand for behandling, endog debat — man erindre sig Frandsens og Verriers polemik (Danske Studier 1937 1—48 og 163—68). Men det synes, at Otto Andersson har været den første til at forsøge en datering af den specielle kombination af form og stil, som gentagelsesstrofen («upprepningsstrofen») udgør i folkevisen («Upprepningsstrofen» i Budkavlen 1950 (Åbo 1951) 1—55). Selv om det resultat, han når, i det følgende vil blive draget stærkt i tvivl, har han ikke desto mindre åbnet en ny vej til forståelsen af folkevisen som genre.

Det danske folkevisemateriale indeholder gentagelser af to arter, en indre, som det har tilfælles med andre landes viser og folkedigtning overhovedet, og en ydre, som i højere grad er særegen for det. Den første art gentagelse forekommer ved, at en sætning eller to går igen, måske med uvæsentlige ændringer, fra en strofe til den næste; her får den en ny fortsættelse, så helhedsindtrykket bliver noget anderledes. Eksempler på dette findes allevegne i DgF, fx i Moderen under Mulde (89 A), stroferne 5—6:

Her Biørnn hand ridder saa widde:
saa feeste hannd iumfru Blydde.

Hand feeste seg iumfru Blidde:
hun bleff denom styffmuoder stridde.

eller i Valdemar og Tove (121A), stroferne 10—11:

Der dantzer vel fire, der dantzer vell fem:
men stalt var Thoufflill, der quad for dem.

Der dantzer vell otte, der dantzer vel ni:
stalt var hun Thouff-lill, der quad for di.

Sommetider er gentagelsen så gennemgående, at hele visen består af variation mellem forskellige »formel«-strofer, som i DgF 486 A:

De Styr-Mænd lagde deris Aarer ud at roe,
Skion Iomfru hun græd, hendis Hænder hun sloe.

»O min kier Styrmænd, I tofver en liden Stund,
Her kommer min kier . . . han løser mig herud«.

»O min kier . . . , I hafver mig saa kier,
I selge eders . . . og løser mig med her«.

»Jeg hafver icke . . . uden to (med skel),
Den ene skal . . . , den anden skal . . . «.

indtil de sidste strofer, hvor det er fæstemanden, der opfordres og løskøber pigen med en kun lidt afvigende formular, hvorpå hun i to parallelstrofer velsigner redningsmanden. Endnu mere påfaldende er den engelske form af visen, Child 95, hvor A-formen er bygget over en gentagelse af kun tre formelstrofer, der oven i købet er firlinjede i modsætning til de tolinjede danske og derfor falder endnu mere ensformigt ud.

Skandinaviske forskere er nogenlunde enige om at udråbe denne indre gentagelse til en forvanskning af den gamle eller »ægte« folkevisestil. På den anden side kan man næppe fragå, at gentagelsen er et højst karakteristisk træk netop for folkeviserne, for de engelske måske i endnu højere grad end for de nordiske. Dette træk ved viserne er derfor i særlig grad blevet fremhævet af engelske forskere; ikke blot Gummere med sine yderliggående teorier om visernes opståen (ved »the singing and dancing throng«) (Fr. B. Gummere: *The Ballad and Communal Poetry*, i *Harvard Studies in Philology*, 1896, vol. V, pp. 41—56), men også den forsigtige Child synes at finde den i overensstemmelse med god visestil. I indledningen til Child Owlet (291) skriver han: »The ballad seems at best to be a late one, and is perhaps mere imitation, but, for an imitation, the last two stanzas are unusually successful.« Disse to sidste strofer lyder:

There was not a kow in Darling muir nor ac piece o a rind
But drappit o Childe Owlet's blude and pieces o his skin.

There was not a kow in Darling muir nor ae piece o a rash
But drappit o Childe Owlet's blude and pieces o his flesh.

Som sagt er folkeviserne rige på gentagelser af denne art. En helt anden ting er den ydre gentagelse, »upprepningsstrofen«, som Otto Andersson har kaldt den. Der er her tale om en regelbunden gentagelse af en linje eller linjehalvdel, eller begge, fra den foregående strofe i begyndelsen af næste strofe. Ialt findes der tre forskellige arter af ydre gentagelse. I den første gruppe, i det følgende kaldet A, gentages halvdelen af første linie plus hele anden linie fra den foregående, to-linjede strofe i begyndelsen af hver ny strofe:

Mimering vor den mindste mandt,
som född vor paa Karl kongens landt.
— omkv. —

Then mindste mandt,
som född vor paa Karl kongens landt:
Förr hand bleff til verden baarn,
da vore hans kleder till ham skarnn.
— omkv. —

(DgF 14)

og iøvrigt er denne form kendt gennem Oehlenschlägers efterligning af den i »Julereisen« i »Helge«.

I B-gruppen har første strofe tre linjer med rimfølge aab; halvdelen af tredie linje gentages i følgende strofe, der føjes en rimende linje til, og endelig kommer en »extra« tredie linje. Rim i strofe 2 er altså: bbc:

Her Bunde hand buor seg vde wed aa,
saa wen daa haffde hand dötter thuo.
Dotter thuo och sønner V
— omkv. —

och søner V,
her Bösomer war den wenest aff dem.
Den elle-kuone buode seg vdde wed aa.
— omkv. —

vdde wed aa
weell femthtenn winhter lagde hun det y thra.
Femthtenn winthter och ynd ett aar.
— omkv. —

(DgF 45)

C-gruppen er som B, blot er det hele sidste linje, der gentages i begyndelsen af den nye strofe. Den kendteste vise med denne strofebygning er vel Marsk Stigs Døttre (146 B):

Marsti haffuer di daatter tho:
 saa tranngge lycke saa monne di faa.
 Thenn elste søster tog thenn ungist om hannd.
 — och foer dy wide om verden —

thenn elste søster tug thenn ungist om hannd:
 saa gannger di thill konng Malfredz lannd.
 Konng Malfre kom fra thenn steffne hiem.
 — och foer di wide om verden —

Det er et spørgsmål, om der skal opretholdes en formel adskillelse mellem typerne B og C. De to former findes side om side ved Íslenzk fornkvæði (IFk) 44A og B, og endda indenfor den samme viseopskrift i DgF 214A; Men da der i langt de fleste tilfælde i håndskrifterne virkelig skelnes imellem dem, vil distinktionen også blive iagttaget her.

Hertil kommer måske endnu to former for gentagelsen. I Den genfundne Søster (DgF 378B) er stroferne 1 og 2 almindelig tolinjede, mens stroferne 3—16 indeholder gentagelsesmomentet, men i øvrigt er i højeste grad usikre i formen, vekslende mellem tre-, fir-, fem- og sekslinjede strofer, indtil endelig i strofe 17 skriveren, ifølge Olriks note, er gået over til det, der virkelig er visens sangform. Han forklarer, at i stroferne 17—25 har vi denne i uforstyrret skikkelse: hver strofe indeholder en halv plus fire hele linjer; den halve linje indleder strofen og er gentaget fra sidste linje i foregående strofe, næste linje danner rim hermed, de to følgende linjer rimer indbyrdes, og endelig kommer den sidste linje med nyt rimord, der skal gentages i begyndelsen af næste strofe.

Det er fristende at sammenligne Olriks note og aftryk af visen med Grundtvigs note og tryk af Vellemands Vanvid (206). Grundtvig har valgt at redigere strofeformen, så den kommer i fuld overensstemmelse med type B, men foreslår i noten, at syngemåden måske har stemt med håndskriftets første seks strofer. I struktur svarer disse ganske til 378B, stroferne 17—25, som Olrik jo mener er overensstemmende med syngeformen i denne vise. De to viser, her er tale om, stammer begge fra samme håndskrift og står i umiddelbar nærhed af hinanden, Karen Brahes Folio (KBF) numrene 86 og 92. Som nummer 95 har dette håndskrift en vise, trykt som DgF 494, med korrekt B-gentagelse, og andetsteds i håndskriftet, som nr. 13 og 177, yderligere to viser i B-form (trykt i DgF som 186A og 45a). Vellemands Vanvid og Den genfundne Søster er de eneste to viser med denne ejendommelige struktur, og i betragtning af dette, samt fordi skriveren har vist så

stor usikkerhed i optegnelsen, er det tvivlsomt, om vi har med en ny gentagelsesgruppe at gøre. En enkelt vise 324A, B og C har første linje af den almindelige firlinjede strofe anført som femte linje i den foregående strofe, altså en C-gentagelse ved en firlinjet strofe. A stammer fra KBF, Svaning og Grundtvigs Kvart, B er fra Magdalene Barne-witz, og C er en færøsk opskrift. De islandske opskrifter af visen (IFk 22A & B) ligger indholdsmæssigt meget nær de danske, og den egenartede strofeform er ligeledes gennemført her.

Viserne med gentagelser A, B og C stammer så godt som udelukkende fra det 16. og 17. århundredes håndskrifter og trykte udgaver. Nok kender det 19. århundredes almueoverlevering til gentagelsesmomentet, men her er der næsten altid tale om gentagelsen af en hel linje indenfor samme strofe. Da denne afhandling fortrinsvis vil beskæftige sig med strofeformen i folkevisens ældste opskrifter, vil de nyere gentagelser blive ladet ude af betragtning, medmindre formen i en nyere opskrift kan bringes i forbindelse med en af de etablerede gamle gentagelsesgrupper.

Gentagelsesstrofen i de ældste viseopskrifter har ikke undgået at vække opmærksomhed hos enkelte forskere. Den første, som viede formen særlig omtale, synes at være Peter Grønland i sin artikel *Alte Volksmelodien des Nordens* (anonymt i [Leipziger] *Allgemeine Musikalische Zeitung* 1816 nr. 35f, særlig s. 598b—599a). Grønland er dog ikke interesseret i formen som strofeform for sig, men derimod i den betydning, den har haft for syngemåden. For ham repræsenterer angivelsen af gentagelsen, således som den var trykt i Abrahamson, Nyerup & Rahbeks udgave nr. 57 (som vor type A), den sidste rest af en gammel visefremførelse med en første sanger, der sang den tolinjede strofe, et kor, der overtog omkvædet, og en anden sanger, der gentog halvdelen af første og hele anden linje af strofen. Derpå begyndte sanger nr. 1 det næste vers, og fulgtes som ovenfor beskrevet først af kor med omkvæd og dernæst sanger nummer to med gentagelsen. Herigennem gør Grønland i nogen grad vold imod formen, som den er trykt både i hans kilde, Abrahamson, og i dennes kilde, Peder Syv. Her er gentagelsen tydeligt nok ikke i slutningen af en strofe, men i begyndelsen af den følgende, som ovenfor forklaret.

Samme frihed tager Johs. Steenstrup sig i sin behandling af disse strofer (*Vore Folkeviser fra Middelalderen* 1891 85—88). Den første strofe af både Mimering (14) og Hildebrand og Hilde (83) gengives i

Vore Folkeviser med gentagelsen i slutningen af strofen, efter omkvædet, skønt begge viser på det tidspunkt forelå i DgF, der her, som i andre enkeltheder, fuldstændig følger kildematerialet. Iøvrigt behandler også Steenstrup gentagelsesformen som en angivelse af fremførelsesmåden. Han henviser til Grønlands ovennævnte afhandling, men overdriver sin beskedenhed, når han angiver Grønland som fader til sine tanker om fremførelsen. Steenstrup mener, at to sangere og et kor fordelte visen imellem sig, men på en lidt anden måde end hans forgænger. Ifølge Steenstrups teori tog første sanger et linjepar, koret omkvædet, og anden sanger såvel gentagelsen som næste strofe, og således gik vekselsangen fremefter.

En ulige mere grundig gennemgang af gentagelsesstrofen og dens betydning gives af Otto Andersson i hans ovennævnte artikel i Budkavlen. Han er den første, der har forsøgt en optælling af samtlige viser, som indeholder gentagelse, og også den første, der har sammenbragt de pågældende viser med melodistoffet. Andersson tilslutter sig Grønlands (og Steenstrups) tanke om to forsangere, men omgås de aftrykte visformer med ulige større respekt end sine forgængere, idet han følger teksternes opstilling, som med undtagelse af nogle i det følgende omtalte viser fra det 19. århundredes tradition tydeligt viser at gentagelsen skal begynde den følgende strofe, ikke afslutte oprindelsesstrofen. Denne form repræsenterer for ham resterne af en meget gammel syngemåde, og også hvad visernes indhold betræffer, mener han, at det peger mod det ældste lag af folkeviser. Andersson er meget forsigtig med at drage slutninger ud fra sine undersøgelser. På de sidste sider af sin artikel kommer han dog til en slags positiv sammenfatning af sine synspunkter, idet han skriver, at »upprepningsstrofen synes m. a. o. återspegla en tradition, som går tillbaka till tiden för folkvisans första framträdande som diktform på nordiskt område.« Videre siger han, at hvis hans teorier om forholdet mellem sang, dans og gentagelsesstrofe holder stik, »då borde vi här ha att göra med en av de tidigaste strofityperna i nordisk folkvisa« (op. cit. 48 og 54).

Efter Anderssons mening støtter en granskning af kilderne dette resultat, da det, som ovenfor bemærket, næsten udelukkende er de gamle håndskrifter og udgaver, der fremviser gentagelsen. Allerede i begyndelsen af sin afhandling havde han tilsluttet sig Frandsens mening om den tolinjede strofes forrang over den firlinjede, men når det drejer sig om at tage stilling til hvad der er ældst, den tolinjede eller

gentagelsesformen, betænker Andersson sig ikke på at give gentagelsen prioritet overalt, hvor den optræder side om side med simple tolinjede varianter. Frem for alt ønsker han, at viserne skal ses på baggrund af deres oprindelse som danseakkompagnement, og herudfra må vekselsangen med gentagelsesstrofen forklares.

Det synes imidlertid, at Andersson ikke tilstrækkelig har påagtet visse spørgsmål, der rejser sig i denne sammenhæng. Før man kan drage sikre slutninger om alder, må strofens forekomst i de ældste kilder undersøges grundigt. Det må fastslås, hvilke af de gamle kilder der kender denne form, hvor ofte den forekommer i pågældende kilde, og hvorledes den enkelte vise med gentagelse forholder sig til de andre opskrifter af samme vise. Viserne må undersøges for indre kriterier på alder, og her er det ikke nok flygtigt at se på indholdet, men også stilen må tages i betragtning. En sådan gennemgang er foretaget i det følgende, og resultaterne synes at gå på tværs af de hidtil gældende meninger om denne strofeform. Nærmest kommer de nok til Ernst v. d. Reckes opfattelse, selv om han må siges i nogen grad at have savnet sansen for formens særpræg og undlader ethvert forsøg på tidsfæstelse. I indledningen til Danmarks Fornviser siger han: »Fremstillingen angiver . . . intet andet end en *Syngemaade*, der ikke har det Ringeste med deres metriske Form at gjøre, og som uden Ledsagelse af Melodi er uudholdelig« (Danmarks Fornviser I 1927 § VIII s. xxviii).

Til arbejdet er brugt dels en komplet fortegnelse over alle DgF-viser med gentagelse, samtliges disses varianter og kilderne, og dels en fortegnelse over indholdet af de vigtigste håndskrifter og gamle udgaver. Viserne er i denne fortegnelse angivet med DgF nummer og bogstav og ordnet efter form, dvs. gentagelse A, B og C, tolinjet form med omkvæd, tolinjet form med mellem- og omkvæd, »uægte« firlinjet form (fire tryk per linje og rim aabb), og endelig den almindelige firlinjede strofe.

På grundlag af de bevarede visehåndskrifter er det klart, at normen for folkevisen i det 16. og 17. århundrede var den firlinjede strofe med omkvæd. Desuden forekommer tolinjede strofer med omkvæd, både med og uden mellemkvæd. Som en variation af den gængse tolinjede form optræder de tre gentagelsesformer A, B og C, hvoraf A dog er langt den hyppigste, og ret sjældent den falske firlinjede strofe, der er sammenskrivning af to tolinjede.

For en undersøgelse af gentagelsesstrofen er dens forekomst i de

tidligste, før-Vedelske manuskripter af særlig interesse. Det ældste håndskrift, Hjærtebogen, kender ikke til gentagelsesstrofen; kun 19 (21%) af dens viser regnes for egentlige folkeviser og er trykt i DgF. *Jens Billes Håndskrift* (1555—59) indeholder 55% folkeviser, ialt 48, men blandt disse er kun to med gentagelse A, andre to med gentagelse C. De fleste af viserne i *Langebeks Kvart* dateres af Grüner-Nielsen til ældre end 1580 (Danske Viser VI 1930—31 202). Kun 12% af viserne i dette håndskrift er folkeviser, ialt 21, og heraf findes kun en enkelt med gentagelse A; en anden vise, DgF 487D, har uregelmæssig strofeform — vistnok falsk firlinjet — og manglende omkvæd. *Dronning Sofias Visebog*, med 45% (ialt 43) folkeviser, har også kun en enkelt med gentagelse A. *KBF*, med 96% folkeviser (ialt 203), der af Grüner-Nielsen sættes til omkring 1580, har ret mange viser med gentagelsesstrofen (ibid. 205). Af viser med A-form findes otte, den sjældne B-gentagelse findes ligeledes i otte viser, og endelig findes type C i to viser, hvoraf den ene dog er den mærkelige DgF 324Ab, der allerede er beskrevet ovenfor.

Rentzels og Svanings (I&II) Håndskrifter var begge i Vedels eje og blev brugt af ham som forarbejder til hans Hundredevisebog. Det menes endog, at begge samlinger meget vel kunne have været anlagt af Vedel selv, og vist er det, at han har gennemrettet dem og egenhændigt indskrevet enkelte viser. Begge håndskrifter bør ifølge Grüner-Nielsen dateres efter 1580 (ibid.). *Rentzel*, der indeholder 56 folkeviser (ca. 75%), har to viser med gentagelse A og en enkelt med C. *Svaning I & II* har ialt 158 folkeviser (74%), heraf syv med gentagelse A og fem med type C (herunder 324Aa). *Vedels Hundredevisebog* har ialt ni viser med gentagelse A, fire med C; af de sidste to håndskrifter, der med sikkerhed kan siges at tilhøre det 16. århundrede, Det Kgl. Bibliotheks Brudstykker II og Anna Munks Håndskrift, har førstnævnte ingen viser med gentagelse, sidstnævnte tre af A typen.

KBF er altså den eneste af de ældre kilder, der har gentagelse B. En undersøgelse af B's forekomst i senere håndskrifter viser, at den udelukkende findes i sådanne, som står i stærkt afhængighedsforhold til *KBF*, og kun i opskrifter af de samme viser, der allerede forelå i *KBF* med gentagelse B. Når man betænker *KBF*'s sædvanlige renommé som kildeskrift og de ord, hvormed Grüner-Nielsen slutter sin kritiske gennemgang af dette håndskrift, »Det vil staa klart for alle, at *KBF* — naar dens Tekster tydeligt viser Omarbejdelse i de for-

holdsvis faa Tillælde, det er muligt at øve Kontrol, — i det hele er en Kilde, der i Enkeltheder maa betragtes med Mistillid» (DSt 1923 170), er det såre fristende hermed at erklære gentagelse B for et af KBF's egne små bidrag til folkevisetraditionen. Desværre kan problemet ikke fejles til side helt så let; for blandt *IFk's* 66 numre findes ikke mindre end fire med gentagelsen B (10, 20, 38A, 44A og 65), stammende hver især fra tre forskellige opskrifter.

De islandske håndskrifter er a: *Gissur Sveinsson*, skrevet 1665, b: *Det Kongelige Folio*, nr. 1141, 2° i Ny Kgl. Samling (en nyere, ufuldstændig afskrift af Magnús Jónssons samling fra sidste trediedel af det 17. århundrede) og c: *Gísli Ivarssons Kvæðabók* (præsten Þórður Þorsteinssons afskrift, taget 1819, af Magnús Jónssons samling). Da nummereringen, i det mindste af de fem pågældende viser, er ens i alle tre håndskrifter (nr. 9, 18, 20, 10 og 17), må de formodes at være meget intimt sammenknyttet, selv om Jón Sigurðsson mener (*Antiquarisk Tidsskrift* 1849—51 (1852) 256), at de to ældste håndskrifter, Gissur Sveinssons og Magnús Jónssons (nu tabte) begge er afskrifter af en eller to ældre, nu sporløst forsvundne samlinger. Ikke desto mindre synes der ikke at være noget til hinder for at føre alle håndskrifterne tilbage til Gissur Sveinssons samling, som vi veed, at han i 1665 sendte til Magnús Jónssons fader. Íslenzkar Æviskrár (Rvk. 1948) oplyser om Gissur Sveinsson, at han fødtes på Island i 1604 af islandske forældre og fik sin uddannelse på Skálholtskolen. I 1628 overtog han præstekaldet i Álptamýri, hvor han forblev til sin dødsdag. Selv om han skulle have afskrevet sin samling fra ældre håndskrifter, ville det være meget svært at forbinde hans strofeform med literært forlæg i KBF eller afskrifter heraf.

Forsigtigst er det nok at antage, at tradition og ikke vilkårlig indgriben står bag gentagelse B's forekomst i både KBF og det islandske håndskrift. Der synes ikke, som Otto Andersson foreslår, at være nogen grund til at opfatte B som en forkortelse af A-formen. En sådan forkortelse ville resultere i en begyndelsesstrofe på to linjer og rimfølge aa $\frac{1}{2}$ abb $\frac{1}{2}$ bcc osv., mens B jo normalt har første strofe trelinjet og rim aab $\frac{1}{2}$ bba $\frac{1}{2}$ ccd. Desuden fattes motiveringen helt for, at KBF, der jo har otte viser med gentagelse A og ovenikøbet i ca. halvdelen har forkortet ved at antyde gentagelsen med begyndelsesbogstaver, skulle have grebet til en så drastisk og misvisende redaktion. Et lignende ræsonnement kan gøres gældende for de islandske viseskrifter.

Hvis B virkelig har bestået som traditionel strofeform, kan den sikkert forklares ud fra melodien; men desværre er det overleverede visemateriale fra det 16. eller 17. århundrede næppe rigt nok til at indeholde en melodi specielt tilpasset denne strofeform. Andetsteds i KBF, trykt DgF nr. 25 og 337A, findes tolinjede viser med foransat »Saa weel hiee (el. heey)«. Dette tyder unægtelig mere på en nok så folkelig fremførelse end på stilistens broderinger og må have krævet en melodi, der begyndte med en ganske kort linje. Lignende melodier kunne have akkompagneret B-formerne i den tradition hvorfra KBF (eller dens forlæg) hentede sit stof.

Stammer gentagelse B i sidste instans fra sungne viser, er det besynderligt, at KBF, ene af samtlige danske håndskrifter, har medtaget hele visen, der dog måtte være kendt i samme sangform af andre samlere. De andre gamle varianter af 186, B fra Magdalene Barncwitz, og C fra Rentzel, har almindelig tolinjet form med mellem- og omkvæd. 206, der kun kendes fra KBF, viser tydeligt ved sin opstilling i visebogen (se foran s. 20), at her har der været tale om at tilpasse en simpel tolinjet folkevisen til en mere indviklet melodi, der havde fire linjer med hver fire takter, indledtes med noget, der kunne passe til gentagelseslinjens to takter, og afsluttedes med noget, der kunne passe til omkvædet; nøjagtig det samme er tilfældet med 378B, hvor vi dog er så heldigt stillede, at vi har et mere interessant sammenligningsmateriale. A-varianten haves i syv afskrifter, hvoraf abcef er i almindelig tolinjet form og sikkert udgåede fra a (Svaning). Om Ad, fra Anne Basses håndskrift, siger Grundtvig, at den er »noget omarbejdet med Pennen for at skaffe bedre Rim« (VI, s. 439); desuden angiver den gentagelse A fra strofe 8 og visen ud. Ag (fra Odense Stiftsbibl. hskr.) er en omarbejdelse af Ad og angiver strofeformen som den falske firlinjede. C-varianten, fra Jens Billes Visebog (indskrevet 1559), er i almindelig tolinjet form med omkvæd, ligesom E og F, der begge er fra begyndelsen af det 17. århundrede. D er igen fra Anna Basse og har gentagelse A; dette håndskrifts forkærlighed for A-formen vil blive bemærket i det følgende.

I betragtning af, hvor lidt 378A og B afviger fra hinanden i selve visens indhold, må det fremhæves, at strofeformen tyder på, at enten er denne vise blevet sunget til to forskellige melodier, en kortere og en længere, eller også har KBF forsøgt at gengive sangformen, mens de andre håndskrifter har normaliseret stroferne. Den tredje mulighed

er udelukket, nemlig at KBF har gjort sig selv nedskrivningsarbejdet besværligt ved at »opfinde« strofeformen, eller ved at forsøge under nedskrivningen at tilpasse de tolinjede strofer til en ny melodi.

Igen i 494 har vi materiale til en sammenligning. A-versionen fra KBF har B-gentagelsen i ren form, mens den ret nærliggende variant B, fra Anna Urops Håndskrift (afsluttet 1610), har almindelige tolinjede strofer med omkvæd. Her er der ingen særlig grund til at formode, at visen forelå i to forskellige syngemåder, eftersom Anna Urop af ialt 75 folkeviser kun har en eneste i gentagelsesform (A-type) og altså ikke kan siges at vise stor tilbøjelighed for strofeformen.

Der er i B-gentagelsens forekomst ikke noget fingerpeg om formens ælde eller den tradition, hvori den opkom. Begrænser man sig til det danske materiale, har den kun plads i den berømte (og berygtede) KBF, og man ville være tilbøjelig til at lade den ligge som et af dette håndskriffs udsmykninger af traditionen. Men formens forekomst i fem islandske fornkvæder, der notabene ikke er slaviske overførelser af nogen bekendt dansk vise, vidner om, at den har en plads som folkevisiform, omend intet hermed er sagt om dens alder eller oprindelse, og ikke heller tyder noget i det undersøgte materiale på fremførelse ved to forsangere el. l. Betragtningerne over B-formen bidrager på den ene side til at forstærke KBF's særstilling blandt de ældste folkevisehåndskrifter, mens den på den anden side knytter en ejendommelig forbindelse mellem de islandske fornkvæder og den danske adels-tradition.

A-gentagelsen er ulige bedre dokumenteret i samtlige kilder (undtagen Hjærtetbogen). Desuden findes den i de tre ovenomtalte islandske håndskrifter, trykt i IFk som nr. 8, 9, 12, 17A, 17B, 24B, 24D, 54A, 54B, 63 og 66. Den forekommer enten som eneste strofeform for en vise, som i DgF 14, 158 og 213, eller i forbindelse med den almindelige tolinjede strofe, som i DgF 4, 39, 316, eller side om side med den falske firlinjede form, som i DgF 130, 311, 85 og IFk 17, en enkelt gang (DgF 378) i forbindelse med en uregelmæssig form (hovedsagelig B), men findes aldrig sammen med den normale firlinjede strofe. Ingen håndskrifter synes konsekvente i deres medtagelse eller udeladelse af formen.

Der er ingen grund til at betvivle, at angivelsen i så mange indbyrdes uafhængige kildekrifter betyder, at formen hører (eller hørte) hjemme i traditionen. På den anden side vil det være iøjnefaldende, hvor

mange af disse gentagelsesviser der findes i Vedels Hundredeviser. Af hans hundrede viser er de 79 firlinjede, heriblandt to falske former, I, 16 og II, 26 (DgF 18D og 139B) syv tolinjede med mellem- og omkvæd, fire med gentagelse C, ni med gentagelse A — og kun en eneste, hvis form er angivet som tolinjet med simpelt omkvæd. Denne sidste form er langt den mest almindelige i det 19. århundredes optegnelser fra almuetraditionen, hvad man let kan overbevise sig om ved at gennemblade Evald Tang Kristensens optegnelser af jyske folkeviser (Jydske folkeminder 1871 ff, bd. I, II, X, XI).

Det synes altså, som om Vedel konsekvent har undgået denne form, hvadenten den ikke har været til stede i hans forlæg, eller han af en eller anden grund ikke har anset den for acceptabel, passende for et trykt udvalg som hans Hundredeviser. For den eneste vise i denne form, DgF nr. 150, kender vi ikke hans kilde, ja, hans tekst er den eneste overhovedet kendte. Visen er digtet over norsk sagastof, og dette i forbindelse med den simple form gør det sandsynligt, at Vedels kilde var mundtlig, norskpræget overlevering. Hvad angår viserne i falsk firlinjet form, antager Grundtvig, at hans eneste forlæg til 139B har været Rentzel (139A), som er nedskrevet i håndskriftet med Vedels egen hånd, i forbindelse med et omkvæd, han har kendt fra tradition, hvor den er bevidnet af en bemærkning i Arild Hvitfeldts Krønike. Håndskriftet har almindelige tolinjede strofer, og Vedel har altså selv indført den falske firlinjede form i sin trykte udgave. I 18D genfindes Vedels form i hans ene forlæg, Rentzel; det formodes dog, at han har haft andre kilder, der i dette tilfælde godt kunne have ligget tæt op ad KBF-versionen, 18C, der, ligesom Rentzel, skriver verseparrene som fire- og sekslinjede strofer.

Særlig interesse har naturligvis Vedels forhold til A-gentagelsen. Det antages, at hele hans forlæg er kendt til de viser, som findes i DgF som 14, 158E, 316A og 137B. A-formen haves i kildeskriftet for de tre første viser, mens strofeformen i 137A (fra Svaning) er almindelig tolinjet med omkvæd. Grundtvig og senere Agnes Agerschou finder, at den trykte vise udelukkende er baseret på Svaning, og at de »extra« strofer i 137B bærer tydeligt præg af Vedels eget forfatter-skab (Indl. til DgF 137; A. Agerschou i *Acta Philologica Scandinavica* XV 1941—42 258, 321); ligeledes må det antages, at A-gentagelsen er vilkårlig indført af ham. Den del vi kender af Vedels forlæg til DgF 50A, hjemler A-formen plads i hans trykte vise, og ved DgF 91, 154C,

143A og 383A har vi ikke hans forlæg bevaret og kan altså ikke undersøge hans forhold til kildematerialets strofeform. Hvis vi antager, at det har drejet sig om »Tomus III«s hypotetiske indhold, er der al mulig grund til at formode, at det har kendt A-gentagelsen. Det ses at de såkaldt beslægtede håndskrifter, Sofia Sandberg, Langebeks Kvart og andre, alle har A-former, førstnævnte endda i temmelig rigt mål. Men da vi på den anden side allerede i eet tilfælde har fastslået, at Vedel selv indførte gentagelsen, hvor den ikke var tilstede i hans forlæg, må mistanken for vilkårlig indførelse i særlig grad hefte sig ved de viser, hvor gentagelsen ikke findes i andre varianter, nemlig DgF 91 og 143A.

Vedel angiver altid formen ved at skrive gentagelsen på halvanden linje helt ud i begyndelsen af hver strofe. Heri benytter han i nogen grad en anden fremgangsmåde end flere af håndskrifterne, der somme-tider nøjes med at angive formen i begyndelsen af anden og sidste strofe eller anvender en forkortelse, enten ved begyndelsesbogstaver eller ved på anden måde at antyde, at en gentagelse skal finde sted i lighed med det allerede etablerede mønster. Jo længere vi kommer frem i tiden, desto mere svinder gentagelsen ind til kun en antydning. Således nøjes et par flyvebladstryk fra begyndelsen af det 18. århundrede med at vise en rest af gentagelsen i strofe 1 (hvor den »ægte« gentagelse jo ikke kan forekomme!):

Paa Dovrefield
og der ligger Kiemper, som ere saa sneld.
Og der ligger inde den rige Rosens Bold,
Dronning Ingeborrigs Brødre, og de vare Tolv.

— Men hvem skal føre vore Røner, om vi dem ikke selv maa! —

(DgF 69, str 1)

Denne vise findes også i Syvs kæmpeviser, hvor flyvebladets første strofe er udvidet af Syv til to strofer, der med deres simple linjepar og omkvæd i form nøje svarer til resten af visen. Grundtvig formoder, at Syvs forlæg har været et ældre flyvebladstryk, der havde samme rudiment af gentagelse A som de senere. Om disses form siger han: »Vi kan antage, at Flyvebladets Versemaal er i bedste Orden, naar vi kun antage, at ogsaa ved de følgende Strofer en gentagelse skulde finde Sted, V. 2 altsaa begynde: Rosens Bold &c«.

En anden, ellers helt ubeslægtet vise, Den farlige Jomfru, DgF 184, har begyndelsesstrofe og omkvæd næsten identisk med 69 (Kæmperne på Dovrefjeld) i de fire ikke-norsksprægede håndskriftversioner, B, C, D og E:

Een gang war ieg paa Dare-feld
ther drocke kiemper, och thi war snild.
— I fører saa well wor ronner, y-medenn wy ey maa! —

Paa Darefeld
ther drocke kiemper och thi war sneld.
Ther dricker hannd Iouen Rand
ther-thill hin rigenn Rossenn-wandt.
— omkv. — (fra DgF 184B)

Disse fire opskrifter har alle A-gentagelsen, og det samme er tilfældet med visen trykt hos Syv (DgF 184F). Strofen savner enhver forbindelse med visens handling, og v. d. Recke tøver heller ikke et øjeblik med at udelade den i sin redigerede version (DFv II, 150). En omtrent enslydende strofe, ligeledes umotiveret i visens handling og slettet i Reckes redaktion (III, 218), indleder DgF 311A i den eneste gamle tekst (to opskrifter, a: KBF og b: afskrift af a i Tragica):

Der war dröck paa heelle
der drack kemper snelle.
— Y huor langtt som y well —

311A er med gentagelse B, mens 311B (fra flyveblad 1700 og andre), der ganske vist ikke har den fremmede begyndelsesstrofe, har falsk firlinjet form.

Kæmperne på Dovrefjeld har ulige mere ret til denne strofe, da visen — foruden at have fået navn fra den — jo netop handler om kæmper i Norge. Altså er der overvejende sandsynlighed for, at denne begyndelsesstrofe er vandret fra DgF 69 over til DgF 184 og 311A, en proces, der kun yderligere styrker vor antagelse, at strofeformen, og dermed syngemåden, i de tre viser har været den samme.

Syvs hundrede kæmpeviser danner iøvrigt et interessant sammenligningsmateriale for Vedels Hundredevisebog. Blandt visetekster i egentlig folkevisiform er den firlinjede strofe også her talrigst med 47 mod 33 tolinjede. Disse sidste fordeler sig med ni tolinjede med omkvæd, tyve med yderligere et mellemkvæd, og kun fire med A-gen-

tagelse, den eneste af gentagelsesformerne, der er repræsenteret. Syvs udgave viser altså procentvis en stor tilbagegang i den firlinjede gruppe og en tilsvarende tilvækst i de simple tolinjede former, mens gentagelsesgruppen er yderst dårligt repræsenteret.

Tragicas strofeformer står væsentligt nærmere Vedels (og KBF's!); af de 30 viser er tre med A-, en med C-gentagelse, fem er tolinjede, hvoraf to har mellemkvæd, og 21 er i firlinjet strofeform. Udgiveren af denne visesamling afslører, ligesom Vedel gjorde det, en udpræget forkærlighed for A-gentagelsen. I Frændehevn (DgF 4) er Tragicas tekst, C, den eneste variant i A-form; Grundtvig viser udførligt i sin indledning, at C er en vilkårlig sammenarbejdelse af A og B (henholdsvis fra KBF og Langebeks Folio); der begge er i simpel tolinjet form: Gentagelsen er altså vilkårligt indført. Til Tragicas tekst af Mettelille og Dronning Sofie (DgF 130C), kender vi også alt kildematerialet: A- og B-varianterne (fra KBF og det Større Stockholmske Håndskrift). C's 56 strofer er væsentlig hentet fra A, der har 55 strofer i simpel tolinjet form, mens A-gentagelsen er gennemført efter mønstret i B, der kun er 17 strofer lang, og hermed bevises altså en vis fortrolighed med formen. I 311 følger Tragicas (Ab) fuldstændig sin kilde KBF (Aa), der også indeholder gentagelsen.

Af håndskrifterne har Jens Billes visebog særlig interesse. Den ældste optegnelse af gentagelsen findes i denne kilde som nr. 31. Her står indført med dato 1555 den eneste kendte tekst til Kong Hans i Ditmarsken, trykt DgF 169, og A-gentagelsen er skrevet ud ved samtlige strofer. Der er et skærende misforhold imellem strofeformens påståede ælde og dens allerførste dokumentation i en vise, der ikke kan være ældre end begyndelsen af det 16. århundrede.

Samme håndskrift har også den ældste optegnelse af C-gentagelsen; viserne er trykt i DgF som nr. 359 og 440A. Jens Billes er den eneste opskrift vi kender af 359 (Hr. Bondes Viv) og har stroferne 1—5 næsten ordret fælles med en færøsk opskrift af Lokkesangen (DgF 214B), der også har C-gentagelsen i alle strofer. Recke finder, at 359 er en sammenstykning af flere viser og tilkender den ingen existensberettigelse. C-gentagelsen kan den altså nemt have lånt med sin begyndelse fra den nu tabte danske vise, der ligger bag ved 214B. 440A (Ørnen sidder på højen Hald) har sin strofeform fælles med den anden variant af visen, B (fra Tragicas).

Et overblik over håndskrifternes strofeformer viser, at C-gentagel-

sen i almindelighed er ret dårligt repræsenteret i de ældre kilder. I sammenligning med de andre håndskrifter fra det 16. århundrede er Svaning I & II især påfaldende ved det ret store antal C-gentagelser, der forefindes. Vedel har uden tvivl fundet formen pyntelig, da han har medtaget den, hvor den fandtes i hans forlæg (i DgF 157c og 64B). Sidstnævnte sted er dog hans forhold til forlæggets 12 strofer (fra Rentzel) værd at fremhæve. Kilden har ganske vist C-formen, men i sin udvidelse til 28 strofer har Vedel konsekvent gennemført gentagelsen, og vi ser hermed at han var yderst fortrolig med denne form. Han viser imidlertid en ejendommelig usikkerhed i rimene i de første strofer og går derefter over til gennemført forkert rimfølge, abbbccdd, i stedet for den rigtige, aabbbcccd, som haves i hans forlæg. Dette er så meget desto mærkeligere i betragtning af, at han har yderligere to viser (trykt DgF 317A og 146C) i korrekt C-form, men med ukendt forlæg.

317A er den eneste fuldstændige opskrift, vi har, af Bønderne dræber Hr. Tidemand, men under B anføres to linjer af samme vise, citeret i et værk trykt i København 1629. Forfatteren nævner som en slem tyrant en »Her Timand, som bleff slaget paa Synderherretz Ting, om huilcken Bynderne siunge i Lydland: — —«. Måske har vi her at gøre med en af de vistnok meget få viser, som Vedel har hentet fra den levende tradition, men desværre kan det ikke afgøres, om han selv har indført C-formen, eller den har været til stede i hans eventuelt mundtlige forlæg.

C-, A- og B-gentagelsens forhold til den mundtlige overlevering eller sangtraditionen er i det hele taget en undersøgelse værd, selvom man her kommer til at arbejde med materiale, der er væsentlig yngre end det 16. og 17. århundrede. Det 19. århundredes almuetradition benytter gentagelsen i rigt mål, men vor interesse vil ifølge sagens natur kun hefte sig ved gentagelser, der ligner de ovenomtalte former.

En halv plus en hel linje gentaget fra det foregående versepar er ikke ukendt i det 19. århundredes sangtradition. Varianterne B og C af Ravengård og Mimering (DgF 13), begge optaget med melodier ved Limfjorden i midten af forrige århundrede, angiver — og melodien støtter tekstens angivelse — at gentagelsen skal finde sted efter omkvædet i slutningen af strofen. Det samme er tilfældet med de andre opskrifter af denne vise (C, H, K, L, M, N), mens den eneste gamle tekst af visen, A, er i falsk firlinjet form. Også i 38Ak og 274Bb an-

giver både tekst og melodi, at gentagelsen skal finde sted i slutningen af strofen. DgF 514 B, der er fra det 19. århundredes almuetradition, bruger A-gentagelsen som mellemkvæd indenfor samme strofe, og selvom vi kun har en flyvebladstekst fra det 18. århundrede til 534, kan vi formode, at syngemåden svarede til den i 13B, C osv. I de mange optegnelser fra almuetraditionen af Redselille og Medelvold (DgF 271), der jo overhovedet ikke findes i en eneste gammel opskrift, angiver F-varianten, at sidste halvdel af linje 2 skal gentages efter omkvædet, mens de fleste af teksterne gentager i det mindste en af linjerne indenfor samme strofe. Måske bør dette tolkes som en genklang af syngemåden eller melodien til de indholdsmæssig nært beslægtede viser DgF 270 og 274, hvor A-formen jo er etableret i de gamle håndskrifter. Gentagelsen i F-varianten af Ridder Stigs Bryllup kan på lignende måde spores i G, optaget 1850 fra færøsk tradition. Visen består af simple tolinjede strofer, men fra angivelsen i første og sidste strofe ses, at det åbenbart har været meningen, at linje 1 i hver strofe skulle synges to gange. Udviklingen af gentagelsen i 311A kan følges gennem tre flyvebladsopskrifter (fra 1700 og begyndelsen af det 18. århundrede), der har falsk firlinjet form, til de moderne gentagelser i D, E og L, med gentagelse af halvanden eller en halv linje indenfor samme strofe angivet ved Ka-l.

Endelig har vi i DgF 386 A (Tyvene) det eneste eksempel på en korrekt A-gentagelse i almuetraditionen. Visen er optegnet 1874 af Evald Tang Kristensen efter en 90årig kones sang; visen foreligger på dansk kun i det 19. århundredes jyske overlevering, men genfindes på Island i et håndskrift fra midten af 17. århundrede med samme strofebygning som A. Den norske opskrift af visen er uden gentagelser.

I en optegnelse fra midten af det 19. århundrede af Fortvivlelsen, DgF 442D, angives at sidste halvdel af første linje af den simple tolinjede strofe skal gentages efter mellemkvædet, men ingen af de ældre varianter, A, fra Karen Kristensdatter og B fra Magdalena Barnewitz har noget spor af gentagelse i de simple tolinjede viser. Overhovedet er det det mest almindelige, at der til viserne med A-gentagelse svarer nyere optegnelser i simpel tolinjet form.

Der findes ingen spor af B-gentagelsen i nyere overlevering, men den nært beslægtede C-form synes at have holdt sig bedre. Ganske vist er den forsvundet i de to tilfælde, hvor vi har lejlighed til at sammenholde tekster fra det 19. århundrede med de gamle håndskrifter, nem-

lig ved Marsk Stigs Døtre (DgF 146) og Daniel Bosøn (DgF 421), men er til gengæld dukket op i tre viser, DgF 283, 296 og 365B, som ikke er bevaret i ældre form. Mærkelig nok er kun den ene af disse opskrifter, 296, fra Danmark, mens af de andre to 283 er fra Færøerne (ganske vist i dansk sprogform), og 365B er fra Telemarken. Om den danske vise, Iver og Erland (296), bemærker Grundtvig i *Jydske Folkeminder I*, s. 361, at »den er også mærkelig ved sin gammeldags syngemåde, der ofte findes i det 16de århundredes optegnelser, men som er aldeles enestående i nutidens tradition.« Helt enestående er den altså ikke, som vi har set, men Grundtvig havde ret, for så vidt som de øvrige seks viser med C-gentagelse, DgF 157, 223, 64, 317, 405 og 440, overhovedet ikke findes i nyere overlevering.

På baggrund af de ovenstående undersøgelser kan fastslås, at gentagelsesformerne var kendt i det 16. og 17. århundredes viseopskrifter, og — hvis man tør drage generelle slutninger af det forholdsvis ringe materiale fra perioden — endog oplevede en slags blomstring lige før og efter 1600, der kan spores hos Vedel, KBF og Anne Basses Visebog (afsluttet 1616), der af 101 viser har 11 med gentagelse A. Fra midten af det 17. århundrede aftager gentagelsens frekvens, en udvikling, der kan spores i Syvs Kæmpeviser, og endelig i de næste par hundrede år glider den helt ud af billedet eller antager andre, mere jævne former.

I og for sig er der intet i en sådan udvikling, der er direkte i strid med Grønlands, Steenstrups og Anderssons teori om de to forsangere. Men det synes dog påfaldende, at netop opskrifter, der i almindelighed betragtes som traditionsfjerne, nemlig KBF og Vedel, skulle optræde som hovedvidner for en ældgammel, traditionel syngemåde. Endnu mere påfaldende er det dog, at Vedel vilkårligt har indført formen i sit tryk af *Den danske Kongedatter i Sverrig*, og at *Tragicas* udgiver ligeledes et halvt hundrede år senere bruger denne form i *Frøndehævn*, hvor den ikke fandtes i forlægget. At formen var gængs og levende i det 16. århundrede, bevises jo af Kong Hans i Ditmarsken, der omhandler det mislykkede felttog til Ditmarsken i år 1500 og derfor dårligt kan regnes til middelalderdigtning.

I det hele taget er det nok umagen værd at betragte selve de pågældende visers indhold nærmere for at finde træk, der eventuelt kunne røbe deres alder, dvs. om de hører til et ældre eller et yngre lag af visedigtningen. Otto Andersson er kommet lidt for let om ved

spørgsmålet, når han efter en ganske kortfattet beskrivelse af visernes indhold erklærer: »Det är således till öfvervägande del äldre visor, som ha sammansatt upprepningsstrof. Det är medeltidsprägel öfver skiltringarna i de flesta av dem och somliga måste räknas till de allra äldsta« (op. cit. 48). I et spørgsmål som dette kan man ikke nøjes med generalisering, men må undersøge indhold og stil i samtlige viser.

Da undersøgelsen af de indre kriterier på alder for hver enkelt vises vedkommende vil blive alt for omfattende et arbejde indenfor rammerne af denne afhandling, bruges v. d. Reckes Fornviser som genvej til resultatet. Det bør dog bemærkes, at Reckes foran s. 23 citerede meninger om gentagelsesstrofen kan have påvirket hans bedømmelse af selve visens »ægthed« i de tilfælde, hvor en sådan strofeform forefindes; men på den anden side opvejer hans fine kendskab til vise-stilen og, mere konkret, hans omfattende viden om parallelstroferne, vel de udslag, som denne fordom kunne forårsage.

Reckes noter og redaktion af ialt 64 DgF-viser med gentagelse er blevet undersøgt, og i de atten af tilfældene har opgaven løst sig selv umiddelbart. Disse viser, DgF-numrene 38, 114, 169, 213, 214, 242, 270, 283, 359, 365, 386, 404, 413, 462, 494, 497, 502 og 534, er ganske simpelt ikke medtaget i Fornviser. I samtlige tilfælde er visen udeladt, fordi Recke ikke fandt i den noget præg af ælde. Hans beskrivelse af Fru Sidsels Hævn (DgF 213) kunne gælde for alle de udeladte viser med gentagelse: »lutter Reminiscenser med Tilføjelse af nogle Platheder« (DFv IV 419). Ved en af de medtagne viser, DgF 184, findes følgende apologi i indledningen: »Naar denne Vise medtages, . . . er det (kun) for at indskrænke Udeladelserne til det mindst mulige. . . Visen er hos os chemisk ren Flauhed og et talende Vidnesbyrd om, hvad af Sligt i sin Tid har kunnet bydes og optegnes« (DFv II 374).

Tre af gentagelsesviserne, DgF 72, 124 og 387 plus en fjerde, 389, i simpel tolinjet form, er af Recke slået sammen under cet, DFv nr. 183, med denne bemærkning: »De fire Viser, der successivt have udviklet sig af hinanden, . . . vise et indbyrdes Forhold, der forbyder at give dem hver for sig som selvstændige Digtninger; deres Motiver og Behandlingsmaade ikke mindre end deres Stropheforraad ere saa lidt uafhængige af hinanden, at de derved vilde stilles i et ganske falsk Lys.« Nit-ten andre af de undersøgte viser, DgF numrene 43, 76(F), 83, 85, 130, 146, 154, 184, 223, 247, 274, 311, 316, 317, 378, 415, 440, 445 og 469,

beskrives, ofte med ret stærke udtryk, i de pågældende indledninger som decideret sene, savnende ethvert præg af ælde. Som eksempel herpå kan anføres et uddrag af indledningen til DgF 76 (DFv 77): »Medens den første [vise, dvs. DgF 76ABCD, der ikke har gentagelse] . . . tilhører Fornsangens Glanstid, er den anden [dvs. EF — F eneste variant med gentagelse], som vi have den, og hvori Kjernen er et Magasin af indbyrdes uafhængige Stropher, der ikke frembyde nogen egentlig Handling, paa Grænsen af Forfaldet.«

Om Kong Birger og hans Brødre (DgF 154, DFv 88) skriver han: »Som Visen er os overleveret — og væsentlig anderledes kan den aldrig have været — er den et Makværk, som til en hvilken som helst Tid kan være blevet til paa Grundlag af løse Meddelelser.« A-opskriften af Allegast — den eneste med gentagelse — (DgF 469, DFv 26) karakteriseres som en yderst fordærvet opskrift og endvidere »et Forfaldsprodukt, der foruden med Flikværk fra andre Viser er forsynet med en af Reminiscenser konstrueret Forhistorie og en nylavet Slutning.«

Tilbage bliver kun toogtyve viser, DgF 4, 14, 39, 45, 50, 64, 69, 82, 84, 91, 111, 128, 137, 143, 157, 158, 186, 206, 239, 266, 324 og 421, hvor både indhold og stil af Recke antages for at kunne tilhøre senest det 14. århundrede. Denne gruppe svinder yderligere ind, når vi fradrager de viser, hvor varianten med gentagelse ad anden vej er bevist sekundær, nemlig 4 og 137 (se s. 31 og 28). I DgF 39 er C-varianten den eneste med gentagelse; de to moraliserende strofer 29 og 30:

— — —
 Nu raader ieg huer een skøn iomfru:
 ganger aldrig y dandtzt med stor hoffmodt.

— — —
 Och det (da) skulle du haffue tengt førre
 da haffde du icke kommet i min verre

i forbindelse med de mange trivielle indre gentagelser tyder næppe på en vise fra — som Recke ville sige det — fornvisens glansperiode. Man går næppe for vidt ved at betragte den som sekundær til A-varianten, der er i simpel tolinjet form. I DgF 84 gør det samme forhold sig gældende; opskrift I er den eneste med gentagelse af seks varianter. Ved sin sagnform med den lykkelige udgang slutter den sig til folkevisens yngre lag, og kan betegnes som sekundær. I DgF 186 bærer A-versionen, den eneste med gentagelse, tydelig spor af vilkårlig omarbejdelse

og udvidelse; B og C giver sikkert visen i en ældre form. Omend man ikke vil drage selve teksten til Vellemands Vanvid i tvivl, er den foran side 20 omtalte, højst mærkværdige strofeform ikke at regne som rest af en ældgammel syngeform, men er sikkert kun en udvidelse af den simple tolinjede strofe. C er den eneste variant af DgF 266 med gentagelse; i sagnform står den tilbage for A og B og kan næppe betragtes som ældre end disse.

Det fremgår altså, at kun et fåtal af de viser, der angiver gentagelse i de ældste opskrifter, kan regnes til det ældste lag af folkeviser. Måske er selve fremgangsmåden i undersøgelsen af visernes relative alder ikke hævet over enhver kritik; navnlig vil det være iøjnefaldende, at så stor betydning tillægges v. d. Reckes undersøgelser. Men selvom enkelte af dateringerne kan omstødes, vil dette dog ikke forstyrre det opnåede helhedsindtryk: at gentagelsesstrofen udviklede sig af den ældre tolinjede strofe og var gængs i det 16. århundrede. Den synes endog i en lille snes af tilfælde at have været den form, hvori man i dette og det umiddelbart foregående tidsrum gød allehånde »trivielle Reminiscenser og Pjank« (udtrykket lånt fra DFv IV 429) for at frembringe en ny vise.

Der er intet fremkommet, der kan støtte Anderssons antagelse, at hvor almindelig tolinjet form og gentagelsesform findes side om side i en vise, er varianten med gentagelse den ældste. Tværtimod synes det, hvor der overhovedet er indre træk, der røber opskrifternes relative alder, at varianten med gentagelse er sekundær. Det vil da være urigtigt at fortolke gentagelsen som den sidste rest af en ældgammel syngemåde, med to forsangere, i lighed med Kalevala-runernes foredrag. Det eneste faste holdepunkt for denne teori er to episoder fra henholdsvis Kong Valdemar og hans Søster (DgF 126) og Venderkongens Jomfrurov (DgF 240). 126A (fra Anne Basse m. fl.), strofe 80, lyder:

Femhten ridder skall effter digh threde
och sielffuer wille ieg med dig kuedde.

Strofen genfindes med næsten samme ordlyd i B og C, men ikke i de andre gamle opskrifter, DEF og G. Dens forekomst er mistænkelig, fordi den i alle tre tilfælde kan tolkes som en udvidelse af den foregående strofe:

Lidenn Kierstenn, du maat icke lenger kuede:
uden femhten rider skal effter digh thredde.

Den citerede strofe er fra 126A, 79, og findes omtrent enslydende i B og C. DEF og G nøjes alle på dette sted med den sidst anførte strofe eller en lignende; derfor er den først anførte strofes ægthed tvivlsom, og den kan ikke bruges som bevismateriale.

240A (KBF), str. 8 og 9 lyder:

Dett wor lidenn Kierstenn, hun seg offuer axell suo:	Kierstenn och staltt Kaarinn thog paa enn wyse och kuad:
»Kaarenn-lilde, mynn søster, thag du først opaa!»	der gleeadder seeg alltt, paa wolldenn waar, och alle dy, y skibbenn kaam.

Jomfruerne nævnes først i de citerede strofer; at Kirsten dog opfattes som primus motor i foretagendet, ses af det følgende, hvor det er hende, som får kongen, mens Karen, mere beskedent, bliver gift med en ridder. I B-varianten, fra Anne Krabbe, lyder str. 10-12:

Det war Kiersten-lille, hun sig offuer axsel saae:	Det war Karen lille, begynnnte en wisse och quad:
»Karen-lille, min søster, wilt du thage først oppaa?»	det war Wendel-kongens søn, hand sielff efter hindde thrad.

Karen-lille och Kierstin-lille
begynnnte en wisse och quad:

— — — —

I det følgende får Karen dronningenavn og kongesønnen, mens Kirsten nøjes med hans broder. Der hersker altså nogen forvirring m. h. t., hvem der førte an i sangen, og hvorledes den i det hele taget gik for sig. Der er intet, der med sikkerhed kan fortolkes som bevis på, at folkevisen nogensinde er blevet fremført med to vekslende forsangere.

Når grundlaget således falder bort under Grønlands, Steenstrups og Anderssons teori om fremførelsen og især deres fortolkning af gentagelsesstrofen, mangler stadig en forklaring af denne forms forekomst. En ny hypotese om gentagelsens mening og eventuelt dens opkomst antydes allerede af en ejendommelighed ved strofens opstilling i det ældste håndskrift, der bevidner formen, Jens Billes Vischog. Her er den ene af de to viser i A-form, nr. 33 (DgF 158A), påfaldende; visen er opført i almindelige tolinjede strofer, og først efter den var skrevet ind — måske endda ret længe efter — har en anden hånd angivet gentagelsen, men kun i begyndelsen af strofe 2. Det synes utvivlsomt, at denne anden hånds ejer har kendt visen i en sangform, der medtog gentagelse A, som er bevidnet i to andre opskrifter, B fra Svaning og

C fra KBF, og har ment, at den burde angives ved visen. Med andre ord, tilskriften til Jens Bille nr. 33 er for en melodiangivelse at regne: denne vise skal synges, ikke som dens egentlige form tyder på til en trelinjet melodi, men til en (mindre simpel?) længere melodi.

I mange tilfælde er gentagelsen, som vi har set, nedskrevet i sin helhed, men tilføjelsen af den som en »eftertanke« i Jens Billes Visebog tyder på, at den måske har været mere udbredt, end vi af det bevarede materiale kan formode. Det ligger nær at foreslå, at man ved disse udvidelser opnåede at tilpasse gamle tolinjede viser til nye melodier, der kunne være kommet på mode i slutningen af 15. og op i 16. århundrede. Opskrifternes ret udstrakte brug af den falske firlinjede form (se DgF 18, 139, 464E, 485ef og 487A-F) støtter denne opfattelse, og noget lignende må ligge bag en visetekst som 239F, der har som første strofe en falsk firlinjer, mens resten af visen er simpel tolinjet, samt den enslydende begyndelsesstrofe i DgF 69, 184 og 311.

Denne omarbejdelse af teksterne eller tilpasning til nye melodier må have gået for sig i de højere samfundskredse som et forsøg på at genoplive visernes dalende popularitet og kunne meget vel have strakt sig, i noget begrænset omfang, til almuens viser. I udstrakt grad findes gentagelsen i islandske visehåndskrifter fra det 17. århundrede. Foruden de foran s. 27 optalte tekster findes A-gentagelsen også i Þjófarnir, trykt i indledningen til DgF 386, mens IFk 44B har C-gentagelse. Desværre er den islandske visetraditions slægtskabsforhold forbundet med mange endnu uløste spørgsmål, og derfor er de ovennævnte paralleler til danske viseformer af tvivlsom betydning for vor undersøgelse.

På den anden side kan man slutte, at hvis de pågældende viser, eller i det mindste deres særprægede form, er overført af danske biskopper og deres følge omkring 1500, som Finnur Jónsson har ment (De islandske folkeviser, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1914 7—8), passer det udmærket, at de svarer netop til det, vi har påvist som gængs form i de lidt højere samfundslag i Danmark i samme periode. Overførelse fra Norge i det 13. og 14. århundrede, som Liestøl har hævdet på en så overbevisende måde (Nokkre islenska folkevisor, Edda IV 1915 1—28), kan imidlertid, i det mindste for den sjattedel af viserne, som har gentagelse, dårligt forliges med hvad vi har lært om gentagelsesstrofen. I så fald måtte denne forms popularitet påvises i Norge på et langt tidligere tidspunkt, end den sandsyn-

ligvis er fremkommet i Danmark, eller også skulle der være tale om en omstøbning på Island af gamle viser i en ny form, eventuelt til nye melodier, svarende til, hvad vi antager fandt sted i Danmark.

Da den første af disse muligheder må anses for udelukket, kommer man nok ikke uden om Finnur Jónssons teori, i hvert fald for sjette-delen af fornkvædernes vedkommende.

De få danske viser med gentagelse (A, B og C) i mundtlig overlevering, navnlig DgF 13BC osv., 38Ak, 274Bb, 311K, 365B og 386, kunne udmærket godt have lært formen fra flyveblade eller Syv, hvilket sidste virkelig kan påvises ved 274Bb. Det samme gælder ligeledes den færøske vise, fremdraget af Andersson, hvor melodien svarer til den gamle opstilling med gentagelsen i begyndelsen af strofen.

I almindelighed synes senere tradition, som ovenfor påvist, at gøre gentagelsen enklere, samle den indenfor den enkelte strofe, skønt dette aldrig finder sted i almuetraditionens sandsynlige hovedkilde for denne form, Syvs Kæmpeviser, så lidt som i nogen anden gammel opskrift.

ANTECKNINGAR OM SYMBOLIK OCH TENDENS I NÅGRA HISTORISKA VISOR FRÅN 1500-TALETS BÖRJAN

AV

ÖRJAN LINDBERGER

1. Beståndet av danska historiska visor från 1500-talets början.

Det finns ett antal danska visor, som säkert eller relativt säkert kan anses behandla historiska tilldragelser från årtiondena kring övergången från medeltiden till nyare tiden. Det är *Kong Hans i Ditmarsken* (DgF nr 169)¹, *Nederlaget i Ditmarsken* (DgF nr 170), *Tyge Krabbe i Skaane* (DgF nr 171), *Christian den Anden og Adelen* (DgF nr 173) samt *Kong Hans og Sten Sture* (DV nr 1)², *Hans Skriver* (DV nr 2), *Christian II:s onde Regimente* (DV nr 3), *Adelsregimente* (DV nr 4), *Christian II:s Anger* (DV nr 6), *Doktor Staagefyr* (DV nr 7), *Lektor Poul Vendekaabe* (DV nr 8)³, *Grevens Fejde 1—2* (DV nr 10—11), *Tyge Krabbe og Marcus Smed* (DV nr 12) och *Oprør i Norge* (DV nr 13). Mera ovisst är det med den visa som utgivaren Grüner-Nielsen kallat *Christian II:s Klage* (DV nr 5) och med *Løgn og Sandhed* (DV nr 9). Den förra kan, såsom utgivaren påpekat i sin kommentar (DV, bd IV s. 30) vara lagd i munnen på en förnäm person vilken som helst, vilken fördrivits från Sverige. Den senare hör, som han ävenledes framhållit, till en under medeltiden vida spridd genre av dikter, i vilka klagas över de personifierade dygdernas betryck; visans attribution till Hans Tausen är därför inte säker, ej heller dess tillkomstsituation.

Vi bortser i det följande från de båda sistnämnda visorna.

Kvar står 16 visor. Av dessa har somliga ansetts äga inte bara historisk syftning, utan även politisk tendens. Svend Grundtvig anser att så med visshet förhåller sig med DgF 173, som i form av en allegori om fåglar skildrar Kristian II:s fördrivande. »Det er ikke blot en historisk, men en i strængeste Forstand politisk Vise, hvori vi høre

Folkets Klage for den fordrevne Konge og over de strænge Herrer, som satte den slesvig-holstenske Hertug paa Danmarks Trone, for selv at kunne raade for Bønders og Borgeres Hals og Haand» (DgF III, s. 667). Visan om nederlaget i Ditmarsken som också rör sig med samma slags fågelsymbolik anses av Grundtvig möjligen ha politisk karaktär. »Dunkelheden er sikkert ogsaa forsætlig, eftersom der vistnok i denne Vise ligger en Beskyldning mod Kongen selv for Fejghed og mod andre — sagtens højtstaaende Personer — for Forræderi«. (DgF III s. 651).

Beträffande *Christian II:s onde Regimente* påpekar utgivaren Grüner-Nielsen, att den återspeglar det danska riksrådets synpunkter på avfallet från Kristian II; den får otvivelaktigt anses vara diktad »af en dansk Adelsmand, der har staaet Rigsraadspartiet meget nær«. (DV IV s. 27). Beträffande *Adelsregimente* framhåller Grüner-Nielsen, att den både i allegoriska uttryck och i tendens ansluter sig till visan om Kristian och adeln. Han ger skäl för att den bör ha tillkommit kort efter herredagen 1530 (se DV IV s. 28 f.). Om *Christian II:s Anger* hävdar Grüner-Nielsen, att den tillkommit mellan 1526 och 1530. »Rimeligvis er Visen om Christian II udgivet i politisk Øjemed af en af Kongens Tilhængere«. (DV IV s. 34). *Doktor Staagefyr* »giver os et livfuldt Billede af Stemningen indenfor Lutheranernes Kreds under Herredagen» 1530 (DV IV s. 36). *Lektor Povel Vendekaabe* hör in i samma sammanhang (a. a. s. 38). Den första av visorna om grevefejden står i ett nära sammanhang med den krönika om fejden som kallas *Seditionum Daniae Liber* (påvisat av H. Fr. Rørdam i *Historieskrivningen i Danmark siden Reformationen*, 1867, jfr Grüner-Nielsen i DV IV s. 42). Båda har en adelsvänlig tendens och vänder sig mot Malmös borgerskap. Den andra visan om grevefejden är en senare om-diktning av den första (a. a. s. 44). Visan om Tyge Krabbe och Marcus Smed utgör ett försvar för den förres uppträdande under slaget vid Hålsingborg 1535 (jfr Grüner-Nielsen a. a. s. 45). *Oprør i Norge* vänder sig enligt texten tydligt mot ärkebiskop Oluf av Trondhjem som under stridigheterna 1533—35 tagit parti mot Kristian III.

Till denna förteckning bör fogas version A av visan om Tyge Krabbe i Skåne. Karl-Ivar Hildeman har hävdad (i *Politiska visor från Sveriges senmedeltid*, 1950) att den bör uppfattas som ett av Tyge Krabbe inspirerat inlägg i 1530-talets upprörda politiska diskussion. Som Hildeman påvisar har visan starka beröringspunkter med Tyge Krabbes

odaterade apologia pro vita sua. Den framhäver Tyge Krabbes och den skånska adelns tapperhet och lojalitet, och den passar därför in i en situation, då dessa dygder blivit ifrågasatta. Hildeman framhåller, att grevefejden var ett sådant tillfälle och vill därför datera visan till dessa år. De tendentiösa dragen i visan kan ej bestridas; däremot torde ett alternativ till den föreslagna inplaceringen i det historiska sammanhanget kunna framställas. Därom mera i det följande.

Sammanfattar man vad som är känt beträffande tendensen i dessa visor får man en gruppering kring några fronter: för och emot Kristian II, för och emot reformationen, för och emot adeln. Dessa fronter är i det historiska förloppet inte klara; tvärtom sammanfaller de eller korsar varandra på varierande sätt, och särskilt under grevefejdens tid kan linjerna te sig rätt invecklade. Det bör vidare understrykas, att det existerade en ganska rik flora av politiska stridsskrifter; i den mån visorna är tendentiösa utgör de alltså endast en del av denna litteratur.

Vill man nå utöver dessa allmänna konstateranden, finner man snart, att källmaterialets torftiga beskaffenhet lägger stora hinder i vägen för en mera detaljerad analys av visorna. Man kan emellertid åtminstone fläckvis åstadkomma en skarpare belysning. De följande anteckningarna syftar till att skapa en åtminstone något ökad klarhet beträffande främst tre visor: den om Kristian II och adeln, den om nederlaget i Ditmarsken och den om Tyge Krabbe i Skåne.

2. *Christian II og Adelen.*

Visan framställer i beslöjad form en jämförelse mellan Kristian II:s regering och tiden efter denna. Den berättar, hur fåglarna i skogen plågades av höken. De lade råd och fattade sitt beslut (str. 4): Nu er ørnen fogel-konning, / saa lenge som Gud hand wiill.⁴ Men beslutet misshagar höken:

5. Der-tiill suarit denn stolte høg:
 »Wy steder thet ingen-lunde;
 oc skal den ørn vere fogel-koning,
 hand leger os øde y grunde.«

Ørnen vredgas på höken och tuktar honom »med sin skarpe klo«, och småfåglarna glädjas.

Denna första del av visan avser tydligen att framställa Kristians

regeringstid med dess inskränkningar i rådets och adelns makt såsom fördelaktig för de små i landet.

Visan fortsätter med att berätta, att hökarna samlar en här mot örnen; han varnas av duvan och flyger bort. Därmed kommer en ond tid för småfåglarna.

12. Nu sider høgen y iege-top
oc breder ut met sin vinge:
thy andre smaa fogell, y skoen er,
dy monne saa iemerlig tuinge.

Klagomålen varierar på olika sätt i visans avslutande strofer. Det talas medlidsamt om »thenn fattige ørn« (str. 19). På ett par ställen förekommer vändningar, som uttrycker ett hopp om förändring.

Sålunda heter det om småfåglarna i strof 15: »dy haffuer nu myst deris deylig sang, / naar Gud wiill, saa fanger dy denn igienn.«

Visans senare del uttrycker missnöje med de förhållanden, som inträtt efter Kristians fördrivande, och, åtminstone antydningssvis, ett hopp om hans återkomst.

Visan bör ha tillkommit mellan 1523 och 1530⁶. Dess sista strof framställer örnen som hemlös, d. v. s. Kristian som landsflyktig. Dess politiska verkan bör ha varit att öka sympatierna för hans återkomst.

Denna uppfattning av visans tillkomstsituation och syfte hade Vedel. Han skrev om den:

Efter at Koning Christian II var rømt aff Danmarck, bleff hans Farbroder Koning Frederich I vald igien udi hans sted Anno Domini 1523. Oc vaar da lang tid stor inbyrdes Wenighed her udi Riget, at nogle end da lode sig forføre och opholde paa hans Haand, Huilcke haffue dictet denne Vise her om, huilcken vi lade bliffue ved sit værd, som den i mange Aar er siungen her i Riget. Thi met Viser vinder eller taber mand huercken Land eller Riger; der hører alt mere til, oc den, som det Spil regerer, sider her offuen faare —⁶.

Vedel reserverar sig här visserligen mot tanken, att visan skulle ha haft någon verkan. Han anser emellertid, att avsikten med den var att främja Kristians intressen och att den härstammar från dennes anhängare. Dessutom upplyser han om att den åtnjutit långvarig popularitet.

Av visans popularitet har man dragit den slutsatsen, att den också skulle ha diktats bland allmogen. P. J. Reiter skriver t. ex. i sin monografi *Christiern 2* (1942, s. 136): »Hos Almuen, der snart skulde føle Reaktionen vælte ind over sig under det nye Regimente, fremkaldte

Mindet om denne Fyrste, der blev de smaas Beskytter, den skønne og rørende Folkevisen —».

Det är inte bara Vedels nyss citerade uppfattning som gör denna åsikt mindre sannolik. Om man granskar visans allegoriska form, måste man gripas av tvivel på att den skulle ha skapats av en allmogediktare.

I och för sig är allegorien något som tyder på att visan kommit till under en period, då det varit förenat med risker att öppet klandra den nya regimen. Det omskrivande uttryckssättet utgör ett stöd för dateringen av visan till något av åren efter 1523. Detta har allmänt insetts. Däremot tycks man inte ha frågat sig, varifrån stoffet till allegorien hämtats.

Fågelallegorien måste emellertid härstamma från medeltidens latinska fabeldiktning.

I Phaëdrus' samling fanns en fabel om duvan, gladan och höken, i vilken höken är boven. Duvorna ligger i krig med gladan och väljer — i hopp om skydd — höken till sin konung, blott för att finna att de råkat för en ännu värre tyrann. Från Phaëdrus gick denna fabel in i en rad medeltida efterbildningar. Sålunda finner man den i den s. k. Romulus, en latinsk fabelsamling, som torde ha sammanställts på 400-talet e. Kr. och som sedan kom att ingå i klosterskolornas pen-sum⁷.

Under senare delen av medeltiden bearbetades stoffet så att även örnen kom in i denna fabel om duvorna och rovfåglarna. I den Romulus som tillhört Marie de France finner man sålunda berättelsen delad på två: en om duvorna som gjorde falken till sin konung och en om duvorna, höken och örnen.⁸ I den sistnämnda fabelversionen är höken fåglarnas domare, örnen deras konung. När duvorna leker, säger höken: Om inte örnen vore vår konung, skulle ni få se på andra lekar. Moralen understryker vikten av att domarmakten är underkastad en högre myndighet, den kungliga.⁹

Duvornas roll spelas i DgF 173 av småfåglarna; dock är att märka att bland dem ingår »den simpel due», som varnar örnen för hökens planer. Örnens och hökens roller är moraliskt sett desamma i visan som i den senare utformningen av den latinska fabeln.

Den rimligaste förklaringen till överensstämmelsen är att visans diktare känt till fabeln. Han bör då ha varit en latinkunnig man, en

som åtminstone gått i klosterskola¹⁰. Någon olärd allmogediktare kan han inte ha varit.

Däremot har han haft en betydande förmåga att lägga fram sin berättelse på ett sådant sätt att den blev lättfattlig för allmogen. Han har konkretiserat bilden genom att sätta in sådana välbekanta fåglar som kråkan och vipan bland de förtryckta. Han har givit replikerna en slående, ibland ordspråksmässig utformning. Örnen säger t. ex. efter att ha blivit underrättad om hökarnas anslag: »Saa mange muss dy bide en katt, / thy maa ieg rømme aff lunde« (str. 10). Diktaren har förstått att understödja den till sitt ursprung lärda fågelsymboliken genom hänvisningar till djur som hörde mera intimt till bondens iakttagelsesfär: hund och räv, katt och råtta.

Så långt torde man röra sig på någorlunda säker mark. Går man längre ifråga om att söka den situation, i vilken visan tillkommit och de kretsar, inom vilka dess författare kan vara att söka, blir det fråga om gissningar.

En hypotes rörande situationen finner man i *Danmarks Historie udgivet af Historikergruppen* (bd 1, 1950, s. 243): Ehuru Fredrik I sökte lugna bönderna med bondevänlig lagstiftning, rådde oro bland dessa, särskilt i början av 1525. Man tog intryck av bondeupproren i Tyskland och man irriterades av skattetrycket. »En ukendt digter gav udtryk for stemningen i Ørnevisen —«.

Detta är möjligt. Visans diktare skulle då vara att söka inom landets gränser. Den genomgående fromma tonen och författarens kunskap om latinsk fabeldiktning pekar i så fall närmast på en präst.

En annan möjlighet är att författaren funnits bland de personer som omgav den landsflyktige Kristian eller stod i förbindelse med honom. Visan bör då ha ingått som ett led i Kristians propaganda till sin förmån bland allmogen. Det finns bevarade dokument, som visar att hans utsända var i verksamhet bland bönderna i Sydnorge 1526¹¹; det förefaller sannolikt, att han även sökt tillgodogöra sig missnöjet bland bönderna i Danmark.

Att träffa ett val mellan dessa hypoteser är på grund av källmaterialets torftighet knappast möjligt.

I jämförelse med *Christian den Anden og Adelen* uppvisar *Adelsregimente* (DV 4) vissa tydligt avvikande drag. Visserligen har den senare, såsom Grüner-Nielsen påpekar, till en eller par strofer lånat

fågelsymboliken från den förra. Adelsregimente rör sig emellertid också med djursymbolik av annan härstamning. När lejonet står som beteckning för Fredrik I och ulvar och rävar för adeln, tyder detta på att visans författare kände till rävromanen; det är i den som lejonet, ulven och räven har hemortsrätt i egenskap av politiska personer.

En plattysk version av rävromanen, *Der Reincke de Vos*, trycktes i Lübeck 1498 och blev sedan en av den tyska reformationstidens mest lästa böcker. Den översattes till danska 1555 av malmöborgaren Herman Weigere, som under grevefejden gjorde diplomatisk tjänst åt borgmästare Jörgen Kock.¹² Förbindelserna mellan de större danska städerna och de nordtyska var vid denna tid livliga, och det får anses sannolikt att *Der Reincke de Vos* var känd i Malmö 1530, det år då visan Adelsregimente trycktes där.

Blandningen av de båda slagen av djursymbolik är inte särskilt lyckad, och visan är inte alldeles klar. Dess anti-adliga tendens är emellertid omiskännlig. Däremot finns ingen tendens *för* Kristian II. Visan framhäver Danmarks lidanden, och Danmark identifieras i första rummet med borgerskapet (str. 4): »kiøbstedhinn er ødhe, deth maa iegh sighe, / kiøbmenndhinn plaaghes y huer enn wraa«.

I sista strofen förekommer klagomål över att ingenting är fritt i Danmark »ffor udhen Guds ord deth rene«. Som Grüner-Nielsen påpekar i sin kommentar tyder detta på att visan tillkommit efter herredagen i Köpenhamn 1530, då stora skatter bestämdes och samtidigt den lutherska läran fick ett visst erkännande (DV IV 29). Visdiktaren är tydligt pro-luthersk; detta är ytterligare ett tecken som pekar på att visan ger uttryck åt borgerskapets synpunkter. Trots att den anti-adliga tendensen är gemensam för DgF 173 och DV 4 kan därför de båda visorna inte ha utgått från samma krets. Den sistnämnda, som i alla avseenden är mindre välberäknad än den förra, kan med en viss sannolikhet anses vara framsprungen ur en opinion hos en bestämd folkgrupp.

3. Visan om nederlaget i Ditmarsken.

DgF 170 är i likhet med DgF 173 en fågelallegori. Den föreligger bevarad i 1500-talsvisböcker i tre relativt självständiga versioner (en i Rentzel, två i Svaning II), av vilka var och en uppvisar dåligt inre sammanhang. Samtliga dessa tre har ingått i Vedels källmaterial;

själv har han i sin tryckta samling åstadkommit en fjärde, som inte är mycket klarare.

Att visan handlar om kung Hans och nederlaget i Ditmarsken ut-sägs i en strof som endast återfinns i Rentzels visbok (version A):

10. Denne vise hun er icke lagd om fule oc diur,
den som ieg monne for eder siunge,
det var den herre kong Hans,
han taffte det slag udi Dytmersken-land,
den sorg, hand fick, den forglemmer hand ret aldrig.

Det säregna med denna strof framgår vid en jämförelse med visan om Kristian II och adeln. Vore allegorien genomskinlig för åhörarna eller läsarna skulle en sådan pekpinne inte behövas.

Det förefaller troligast, att strofen inte är ursprunglig utan har tillfogats av en avskrivare eller vissamlare, som ansett en kommentar behövlig.¹³ Detta kan ha skett så sent som under något av 1500-talets sista årtionden, och någon absolut garanti för att denne avskrivare var riktigt underrättad om visans syftning har man inte. Å andra sidan är det rimligt att pröva om ett accepterande av uppgifterna i denna strof kan bidra till att kasta ljus över den dunkla vistexten. Låt oss alltså tills vidare utgå från att visan handlar om kung Hans' nederlag i Ditmarsken år 1500.

Frågan om vem i Danmark som hade intresse av att dikta en visa om kung Hans' nederlag i Ditmarsken kan belysas av vissa uppgifter som karmelitermunken Povl Helgesen eller Paulus Helie lämnar i sin skildring av Hans' regering.

Helgesen var förvisso inte någon objektiv historieskrivare. Han var katolsk partigångare och hörde till biskopspartiets skribenter vid herredagen 1530. Av motsidan angreps han i visor; i en av dem be-tecknas han med öknamnet *Lektor Povl Vendekaabe* (DV 8).¹⁴

Sedan gammalt har Helgesen tillskrivits författarskapet till en anonym smädedikt mot Kristian II, bestående av 18 rader som huvudsakligen handlar om Kristians dåliga mynt och hans förtryck av bönderna.¹⁵ Sedan den fullständiga upplagan av Povl Helgesens skrifter nu har utkommit (Skrifter af Paulus Helie, udg. af Det danske Sprog-og Litteraturselskab, 1932—53), kan man konstatera, att de ifrågavarande raderna utgör ett brottstycke av den av honom 1523 skrivna *Christiern den Andens Rimkrønike*.¹⁶ Denna, som ansluter sig till det

vanliga äldre mönstret — konungen får berätta sin historia i jagform — har, som man kan förstå av vad som redan sagts om fragmentet, en mot Kristian ohöljt riktad tendens. Särskilt anklagas denne för åtgärder mot kyrkans män och indragning av hennes rikedomar.

Detta med ingrepp i kyrkans rättigheter och konfiskation av klostrens egendom är en av riktpunkterna vid Povl Helgesens bedömning av de senare danska monarkerna. Man kan se det i hans på latin avfattade Danmarks-historia, det s. k. Chronikon Skibyense. Hans totalomdöme om Fredrik I är att »hele den Berømmelse og Ære, han havde vundet ved Hertugdømmets Styrelse, fordunklede han ved sin ulykkelige og kirkerøverske Kongestyrelse». (Skibykrøniken. Paa dansk ved A. Heise, 1890—91, s. 154). Kung Hans däremot prisas som en övervägande kyrkligt sinnad monark:

Thi vel havde han i Begyndelsen af sin Regering idet han fulgte nogle verdslige Stormænds Raad, foresat sig at tage noget haardt paa Mænd af gejstlig Stand. Men senere forandrede han sit Forsæt, da han mærkede, at de verdslige Stormænd ikke havde raadet hertil af Uegen-nyttighed, men mere paa Grund af det indgroede Had, som Lægmænd ofte nære mod Kirkens Personer. Lige til sit Livs Ende var han derfor meget velstemt mod Gejstligheden, da han havde faaet Øje for de verdslige Herrers List (a. a. s. 48).

Att kung Hans' regering i början inte vara alldeles klanderfri från den synpunkt, som för Povl Helgesen är den mest avgörande, hänger tydligt samman med tåget till Ditmarsken. Det heter om detta:

Det sagdes almindelig i de Dage, at vore derfor havde været saa uheldige i Kampen, fordi de selv med Rette havde nedkaldt den guddommelige Hævn over sig. Thi førend de samledes til Ledingstjenesten, delte mange af Adelen, som heldede stærkt til det bøhmiske Partivæsen, Rigets fedeste Præsteskaber og Munkeklostre mellem sig og vilde, naar de vendte tilbage med Fred (som de sagde), straks bemægtige sig dem. Men da den almægtige Gud, som ifølge sin Natur hader Ugudelighed og Kirkeran, som sædvanlig kæmpede for den gejstlige Stand, saa vendte de ikke tilbage. De omkom nemlig alle, og gid deres Sjæle maa blive frelst paa Herrens Dag. Thi i den Grad rasede de, blinde af Gerrighed og Misundelse, at de morede sig med at tiltale hverandre med saadanne Titler: Vær hilset, værdige Abbed af Sor, Prior af Andvordskov, Degn, Provst, Ærkedegn, Kantor af Roskilde (a. a. s. 36 f).

Povl Helgesen uppger alltså att nederlaget i Ditmarsken tolkades som ett Guds straff för visat övermod mot kyrkan. Det som man möjligen kan tvivla på är hans uppgift, att detta sades allmänt på den tiden; det förefaller troligare, att det sades i kyrkliga kretsar och att

han övertagit tolkningen från i en dessa bevarad tradition. I övrigt har man ingen anledning att betvivla Povl Helgesens referat; det är fråga om sådant, som han från sin partiståndpunkt hade all anledning att återberätta så som han hade hört det.

I själva verket kunde nederlaget tolkas som ett Guds straff för övergrepp mot kyrkan även av andra skäl än det att man i Danmark haft planer mot klostergodsen. Ditmarskens politiska ställning var säregen. I realiteten hade landet lyckats hålla sig oberoende, men formellt hade det ställt sig under ärkebiskopsdömet Bremen.¹⁷ Kristian I av Danmark hade visserligen 1474 lyckats förmå kejsar Fredrik III att upphöja Holstein till ett hertigdöme, vari Ditmarsken räknades in, och förläna Kristian med detta som tyskt rikslän. Denna förläning åberopades sedermera av kung Hans som grund till fälttåget 1500. Ditmarskerna väjdade emellertid mot Kristian till påven, och han utfärdade 1476 en bulla, som bekräftade Ditmarskens ställning under ärkestiftet Bremen och hotade den som inte respekterade hans påbud med interdikt. Till följd härav återkallade kejsaren 1481 sin förläning i vad den gällde Ditmarsken.

Uppenbarligen kunde mot denna bakgrund fälttåget mot Ditmarsken framställas som en gudlöshet och ett övergrepp mot kyrkan. Så skedde också i ett par på lågtyska avfattade dikter. Av särskilt intresse är en med följande titel: *Van den Dithmerschen is dit Gedicht uund is wahr, / Uund is ock van dem gnadenriken Gulden Jahr*.¹⁸ Denna dikt kan dateras till en tidpunkt kort efter händelserna; den översattes nämligen till svenska år 1503 under titeln *Om ett gyllene år*.¹⁹

Dikten *Van dem gnadenriken Gulden Jahr* framställer fälttåget mot Ditmarsken som ett utslag av gudlöshet och högmod. Detta av flera skäl. Året 1500 var ett jubelår; under ett sådant borde man särskilt ha bemödat sig om att hålla fred i kristenheten. Vidare var det ett försök till röveri från den heliga kyrkan i Bremen:

Help recht, help krum, dusse sulven wolden,
De Dithmerschen etlichen Fursten huldigen scholden.
Van der hilligen Kerken Bremen wolden se se bringen,
Unde begrunden se mit Gewalt tho dwingen.²⁰

Ytterligare betedde sig invasionstrupperna ogudaktigt, medan ditmarskerna själva visade prov på fromhet.

Följden av allt detta blev ett svårt nederlag med mängder av stupade. »Gott wess genedich den Seelen all!«, utbrister diktaren och till-

fogar upplysningen, att många av de fallna hade tvingats med makt att delta i fälttåget: »Desse mag men wol meist beklagen».²¹ Denna moderation i tonen hänger möjligen samman med att diktens författare inte var från Ditmarsken; han använder på ett ställe uttrycket: »detta har ditmarskerna själva berättat».²² Dikten inleds med ett latinskt emblem, vilket säger något om författarens bildningsnivå. Man kan gissa, att han tillhört prästerskapet inom ärkestiftet Bremen; i varje fall svarar den tolkning som ges av händelserna mot ärkestiftets intressen.

Nu åter till den danska visan. DgF 170 föreligger som redan nämnts i tre versioner. På vissa punkter uppvisar dessa tydliga överensstämmelser. En sådan är början. Den lyder i Rentzels visbok (version A) och i Svaning II (version B):

- A1. De fugle haffue fanget saa underligt it raad,
de velle gerne haffue den samme braad,
som oxer vor eden oc borte for lange.
- B1. De lidell smaae fogle haffuer fanget ett raadt,
de sigte, de skulle haffue af den braa,
som op er ædit og bort er førd for longen.

I Svaning II (version C) finns slutligen även följande lydelse:

1. De fugle ginge y ett underlig raadt,
for di ville haffue den samme braadt,
som lunge vor øødt oc mangel mand kommer til slette.

Början på visan har velat antyda något om orsaken till det olyckliga slutet. Gemensamt för de tre versionerna är att fåglarna tagit sig det orådet före att begära det byte som för länge sedan var uppätet eller bortfört eller disponerat (»øødt«).

Fåglarna måste, om visan över huvud skall handla om slaget i Ditmarsken, syfta på danskarna. Danskarnas nederlag skulle då bero på att de orättmätigt sökt tillägna sig ägodelar som tillhör andra, antingen kyrkans gods i Danmark eller landet Ditmarsken.²³ Vilketdera som åsyftas kan inte utläsas av texten. Den kan fattas som syftande på både det ena och det andra.

Det fanns en grupp i Danmark, för vilken denna dubbeltydighet passade utmärkt, nämligen de prelater som berördes av de av Helgesen relaterade planerna på att annektera kyrkliga gods. Det har legat i deras intresse att få nederlaget i Ditmarsken uppfattat som ett straff inte bara för försöket att tillägna sig ärkebiskopsdömet Bremens be-

sittningar utan över huvud för anslag mot kyrkans egendom. Skapandet av en sådan opinion bör ha haft betydelse för att förebygga ett förnyat aktualiserande av planerna.

Dessa kyrkans män kan vidare förutsättas ha haft kännedom om de kommentarer, som nederlaget framkallat i Nordtyskland, särskilt i ärkestiftet Bremen.

Av de övriga politiskt initierade grupper, som fanns i Danmark, kan ingen ha varit särskilt angelägen om att det sjöngs visor om nederlaget i Ditmarsken. Både för kungen och för adeln var det önskvärt, att det talades så litet som möjligt om saken. En väl rustad armé på mellan tolv och femton tusen man²⁴ hade besegrats av till numerären oerhört underlägsna styrkor, vilka emellertid visat prov på stor taktiskt skicklighet bl. a. genom att i det rätta ögonblicket öppna fördämningarna och sätta vägarna under vatten. Det framstår därför som sannolikt, att visan inspirerats från kyrkligt håll. Valet av ett allegoriskt framställningssätt stödjer i sin mån ett dylikt antagande.²⁵

Det finns ytterligare likheter mellan den danska visan och de lågtyska dikterna. Det hörde till god ton att tänka på avlidnas salighet, även om deras handlingssätt i livstiden varit klandervärt. Som vi sett förekommer yttranden av denna innebörd både i Povl Helgesens krönika och i dikten *Van dem gnadenriken Gulden Jahr*. Utförligast möter man dem i en annan längre dikt på lågtyska, som också finns avtryckt hos Neocorus. Dess titel börjar med orden *Wat in hundert Jahren uund nu is gescheen*, och eftersom den senaste tilldragelse som behandlas är ditmarskernas seger över kung Hans får dikten antas ha tillkommit ganska kort tid därefter. Det heter i den:

Offt du nu fragedest, wovele dar sint gewesen
 Got late se ja der ewigen Pine genesen,
 Ick love *soss dusedt bi Paren*, [jag tror sex tusen tillsammans]
 Gott wille se alle an ehrer Selen sparen!²⁶

Motsvarande önskningsar möter i en strof i version A av DgI⁷ 170:

9. Grib oc gam det vaar deris naffn,
 Christ give vort maal goden endel
 saa findes de alle i paradiss,
 deris siele i Hemmerig faa baade ro oc lise!
 det volder dem den skade, de danske hoffmend finge.

De egenskaper som symboliseras med namnen grip och gam är rovgirighet och glupskhet. Tillvitelser härför mot invasionsarmén över-

flödar i de ovan nämnda lågtyska dikterna. Det betraktelsesätt, som den citerade strofen i version A anlägger, svarar alldeles mot det som finns i *Van dem gnadenrike Gulden Jahr*, och det låter utmärkt förena sig med antagandet, att DgF 170 utgått från prelatkretsar i Danmark.

Nu förekommer strof A 9 i avsevärt avvikande form i versionerna B och C:

B7: Ebbe Gied oc saa han hed,
 Gud giffue oss aff sin naade!
 mand miener, hand bleff skildt ved Paradiss,
 Gud giffue oss euig roo och liss!
 det angrer de danske, den store skade de finge.

C8: Eiler Geede saa heter handt,
 Christ giffue vor siel god naade!
 vor hand skild vid Paradiss,
 hans sell faar aldrig anten roo eller lisse,
 der Danmark haffuer vollet till stoere høielige skaade.

Det finns skäl att betvivla dessa utformningars ursprunglighet. De innehåller nämligen uppgifter, som strider mot vad som är känt om händelseförloppet under kriget i Ditmarsken.

Både version B och version C har i stället för de önskningar beträffande de stupades salighet, som förekommer i version A, uttalanden om att en viss namngiven person förverkat sin själs salighet. Version C, som är skarpast, anger orsaken: vederbörande har vållat Danmark stor skada.

Uppgiften bör jämföras med en som förekommer i rimkrönikan om kung Hans.²⁷ Som förklaring till nederlaget anges att »Wore kundskaber oss ther forførde» (vers 337).

Uppgiften tycks antyda, att de utsända kunskaparna ledde den danska hären på villovägar.

Av övriga källor framgår emellertid, att ditmarskerna slog ihjäl eller tillfångatog samtliga danska spejare.²⁸ En av dem underkastades tortyr och lämnade en del uppgifter om danskarnas planer. Han var friser, och han fick behålla livet.²⁹ Det finns inget stöd för rimkrönikans uppgift. Denna har emellertid intresse som utslag av en tendens att skylla nederlaget på svek.

Den danska arméns katastrof berodde inte att spejarna lämnat falska rapporter. Det faktiska förloppet var följande.

Trots att meningarna var delade i krigsrådet på grund av det dåliga vädret, satte sig den danska armén den 17. febr. 1500 i rörelse mot

Hemmingstedt. Först tågade de fruktade tyska legotrupporna, det s. k. stora gardet. Detta råkade ut för ett oväntat angrepp, kom i upplösning och spärrade vägen framåt för större delen av de övriga trupperna. Samtidigt hade ditmarskerna öppnat dammarna och släppt in vattnet. De tungt rustade danska styrkorna var instängda på vägen och nedgjordes av sina mera rörliga motståndare.³⁰

Detta förlopp förefaller att återspeglas i vissa strofer, som med små variationer återfinns i samtliga tre versioner av visan:

- A2. Der kom flyffuende en flock met storck,
de byggede paa den hede,
de viste dem ingen vey at flye,
saa brøde de quiste oc bygde dem bolig.
- 3. De haffde i act at leffue deris liff,
foruden all sorrig,
saa bleffue de suigne aff dem, som de troede bæst.
- B2. Der kom flyendis en falck med sterre,
de viste ingenn vice, huort de skulle fare,
saa bryde de quist och bygde de dennem en borrig.
- 3. The laae saa lenge i den ly,
de viste ey, huort de heden skulle flye,
saa mangelen bliffuer suegen aff den, mand fuldt vell troer.
- C2. Der kom fluend en fluct mett staar,
de viste dennom ingen vey at vere,
de haffde act att flue saa gent,
haffde dett icke bleffuen dennom for-meent,
di brøde riiss, de bygde dennom der till en bur
- 3. Der laa de saa lenge udi,
de viste dennom ingen vey at flue,
saa bleffue de swegen aff den, der de vell troede.

Version A gör ingen personligen ansvarig för sveket. I version B och version C namnges däremot en person, som uppges ha förverkat sin själs salighet; namnet är Ebbe Gied, respektive Eiler Geede.

Det fanns en medlem av den skånska adessläkten Geed med förnamnet Ebbe, som stupade i Ditmarsken 1500.³¹ Av vad som ovan redovisats framgår, att han ej kan ha varit identisk med den icke namngivne spejare, som tillfångatogs av ditmarskerna och röjde en del om danskarnas planer; denne var en friser och fick behålla livet. Uppgifterna om Ebbe Gied eller Eiler Geede förefaller därför att sakna underlag, och detta gör att man måste tvivla på ursprungligheten av stroferna B 7 och C 8.

Psykologiskt sett är det begripligt, att en formulering sådan som den i strof A 9 kommit att bytas ut mot andra. Den förra lade skulden på gripars och gamars (= danska adelsmäns) rovgirighet. I versionerna B och C läggs skulden på en syndabock; i och med att han namnges och önskningarna för de stupades salighet förvandlas till ett påstående att han gått miste om sin salighet, måste läsaren eller åhöraren dra slutsatsen, att här kommer förklaringen till vad som tidigare i allmänna ordalag sagts om svek. Därmed ändrar visan karaktär och blir mer tilltalande för dansk nationell känsla. Man kan jämföra med den ovan citerade urskuldande formuleringen i krönikan om kung Hans.

Eventuellt kan man tänka sig, att utpekandet av Ebbe Geed tillkommit som en motåtgärd från dem som känt sig träffade av visan, sådan den tedde sig enligt version A. Ebbe Geed var död och kunde inte försvara sig; uppgifterna om vad som skett i Ditmarsken tycks ha varit knapphändiga i Danmark, om man får döma av de danska källornas brist på detaljer; alltså förelåg förutsättningar för ett cyniskt propagandatrik.

Om man bortser från namnuppgifterna — den ovan diskuterade strofen om kung Hans och den senast behandlade om Ebbe Geed — saknar visan precisa uppgifter. Det ditmarskiska visor som förhålligar segern har en helt annan konkretion.³² Visserligen heter det i slutet på version B

9. ther kom ingen tilbage igien
uden det vor iii och træssuer fem,
det siger den suend, som met vor i den skare

men detta är endast att fatta som en vanlig visschablon avsedd att för åhörarna öka intrycket av autenticitet. DgF 170 är antydande och omskrivande i sina uppgifter. Dock är de inte så vaga, att man nödgas betvivla att visan verkligen handlar om nederlaget i Ditmarsken. Vi har sett, att det finns väsentliga passager, som passar in i det uppgivna historiska sammanhanget. Ytterligare några textställen kan påpekas. När det talas om att svanerna som stridde under första baneret trampade ner sig i dy (A4) måste detta syfta på det redan berörda förhållandet att ditmarskerna satte landet under vatten. När det i samma version, sjunde strofen, heter, att »de sparede icke den, som velbyrdig vaar» svarar det mot att över trehundra danska adelsmän beräknas ha stannat på valplatsen, där deras lik plundrades och stym-

pades av segrarna.³³ Heden förekommer i visan (A2, C6) liksom i det landskap där fältttåget ägde rum. Som man märker är det version A, som uppvisar de flesta anknytningarna till händelseförloppet.

Att visan, även i version A, är så pass antydande i sina uppgifter hänger givetvis samman med den allegoriska formen. Härtill kommer, att man hemma i Danmark sannolikt ej hade så detaljerade uppgifter om vad som hänt under fältttåget. Slutligen har man, som Svend Grundtvig framhållit, att räkna med en viss avsiktlig dunkelhet, beroende på ämnets ömtåliga karaktär.

Ingen av dessa förklaringar är oförenlig med antagandet, att visan i sin ursprungliga form tillkommit i kyrkliga kretsar, som velat utnyttja katastrofen i Ditmarsken till att stärka kyrkans ställning i opinionen.

Resultatet av undersökningen blir, att denna tolkning ter sig som den mest sannolika. Åtskilliga indicier talar för den, ingenting talar emot den.

4. Visan om Tyge Krabbe i Skåne.

Version A av visan om Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) erbjuder ytterligare ett exempel på politiskt tendentiös diktning.

En utgångspunkt för studiet av visan har man i de beröringspunkter som den har med rimkrönikan om Kung Hans.³⁴ Krönikan om kung Hans ingår som ett tillägg till den danska rimkrönikan i den upplaga av denna, som trycktes 1533 i Köpenhamn av bogtryckaren Hans Viingartner (Vingaard). Kung Fredrik I:s privilegium på boken, vilket på hans vägnar är underskrivet av Ove Lunge, är daterat 1532.

Krönikan har en inte särskilt understruken men ändå tydligt skönjbar katolsk tendens. Kung Hans' kristliga och fromma regering prisas. Det framhåvs, att han i sitt testamente gav dyrbara gåvor till kyrkor och kloster. I efterskriften »Til Læseren om nytte af krønnicken« understryks starkt värdet av att »Gud giffwer een Første from« (v. 889).

Partiet om kung Hans' regering slutar (v. 837—844):

*Biscop Offwe Bilde, miin Cantzeler,
een mand bode dydelig oc wiis hand ær;
Her Offwe Lunge ridder, miin Bitzer godt,
som meg altid for borde stodt:
The monne her om witnesbyrd bere,
thenne Krønicke att scriffue the først lære.
For meget the hoss meg wore
oc meg rettelig nødigt ombore.*

Krönikeskrivaren anger med dessa rader från vilket läger krönikan stammar. Ove Bille var biskop i Aarhus och ivrig katolik. I början av 1530-talet intog han en politiskt ytterst betydelsefull ställning som ledare för en grupp som omfattade de mäktigaste männen inom den skånska och själländska adeln. Den stora och på gods och förläningar rika familjen Bille med dess anförvanter bildade kärnan i detta parti vars program hade till huvudpunkter att skydda adelns privilegier och att bevara katolicismen. Tyge Krabbe hörde hit, liksom hans kusin Ove Lunge, vilken varit hans förbundne i upproret mot Kristian.

I krönikan om kung Hans finns det två enskilda personer, vilkas förtjänster på ett demonstrativt sätt framhävs. Det är Tyge Krabbe och Anders Bille. Det parti som handlar om dem (verserna 641—666) är anlagt på att visa deras trofasthet och tapperhet. Först talas om Krabbe; svenskarna har låtit Åge Hanssön falla in i Skåne:

Her Tøgi krabbe gaff seg thennem emod
med den skonske Adel god;
Erlige the thennem tiil møde komme
hoss landemercket, well alle fromme.
Her Oge Hanssøn hand ther tha bleff
med monge Suenske, hand hafde med seg.
Thet første the komme i Skone land,
grebe the oc mange tiil miin hand.
Theris hoffwetbaner the ther oc wand
oc førde meg thet tiil Kiøbmenhaffn.
Then Swenske^{as} Adel gjorde ieg then ære,
loed them tiil Domkircken then baner bære.
Her tyge Krabbe hafde thet i hand,
for hand i striden wor høffwetzmand.
Med processe wii tha tackede Gud;
ieg bød them siden tiill gestebwd.
The Danske mend ær well æren werd,
Thet haffwer ieg frestet i mangel færd.
Saa ofte meg haffwer trengt aff nød,
bewiste the troskab tiil theris død.
Thet Lybske forbwund oc thet Swenske
tenchte aff Møen bytte att henthe.
Her Anders Bilde fwunde the for seg
med Mønboor, som stode wden sweg.
Lybske oc Swenske fore ther ilde,
oc ey ther lenger bliffwe wilde.

I verkligheten var trofasthet inte någon utmärkande egenskap hos vare sig Tyge Krabbe eller Anders Bille. Året innan krönikan trycktes, alltså 1532, var de danska representanter vid förhandlingarna i

Köpenhamn med de lybska och svenska delegaterna och kom överens med dessa att bryta den åt Kristian II givna lejden och sätta honom i fängsligt förvar. Detta kastar en viss belysning över rimkrönikans betonande av Billes tapperhet och lojalitet i försvaret mot just lybeckare och svenskar, liksom över dess framhävande av de båda herrarnas obrottsliga kungatrohet. Att de beröms för just dessa dygder verkar som beställt — vilket det väl också var.

Vem som skrivit krönikan om kung Hans har inte kunnat fastställas, även om det framkommit en del förslag som visat sig föga hållbara. Något namn skall inte här framföras; men så mycket kan dock sägas, att någon person i Ove Billes omgivning sannolikt är författaren. Han förde t. ex. med sig flera Aarhus-kaniker till herredagen i Köpenhamn 1530.³⁶ Povl Helgesen, som stod i beröring med honom och långa tider vistades i Aarhus, har, som ovan nämnts, författat en tydligt tendentiös rimkrönika om Kristian II. Detta innebär ej någon antydning om att Helgesen skulle ha skrivit rimkrönikan om kung Hans; den sistnämnda är betydligt mjukare i sina formuleringar än Skibykrönikan. Men de allmänna dragen i rimkrönikans bild av kung Hans stämmer ganska bra med Skibykrönikans. Också rimkrönikan klandrar tåget mot Ditmarsken, och den snuddar vid det av Povl Helgesen påtalade förhållandet att vissa adelsmän givit kungen egennyttiga råd, men gör det på ett så diskret sätt att ingen skugga faller över adeln: »Oss tilrodde monge for eghen nytte; the actede ther att faa stort bytte.» (331—32).

Visan om Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) prisar denne och den skånska adeln på ett sätt som utgör en fullständig parallell till framställningen av slaget i Fantehålan i rimkrönikan om kung Hans. Det heter i strof A 10 och 16:

De skaanske adell de ware thill rede
de lod sig icke forsømme,
deris thro thieniste lod de thee
deris land saa wille de giemme.

For red her Tyge Krabbe
hans skiold den skinnett aff guld;
effter red alle de skaandske adell,
de war deris Konge saa huld.

A berättar också — även på denna punkt till skillnad från B — om hur det erövrade baneret fördes till konungen i Köpenhamn.

Hildeman har som redan nämnts uppmärksammat överensstämmelsen. När det gäller att placera in visan i dess historiska situation, begagnar han emellertid icke denna iakttagelse utan en annan. I visan om *Tyge Krabbe* og *Marcus Smed* (DV 12) ursäktas Tyge Krabbe och

Anders Bille och den skånska adeln med stort eftertryck för att de under grevefejden kapitulerat för greve Kristoffer: visdiktaren gör sig stor möda med att visa att deras trohet efter feodala begrepp inte har någon fläck.³⁷ Hildemans slutsats blir att A-versionen av visan om Tyge Krabbe närmast hör till agitationslitteraturen från grevefejdens tid.³⁸

Om denna placering av visan kan sägas, att den är tänkbar. Å andra sidan är det, som analysen av krönikan om kung Ilans visat, ingalunda nödvändigt att ur de talrika hänsyftningarna på den skånska adeln i visan läsa ut ett samband med händelserna i Skåne under grevefejden. Krönikan visar, att Tyge Krabbe och Anders Bille och deras parti redan 1532 haft behov av att framhäva sina adliga dygder, närmast med anledning av vad som förefallit under förhandlingarna med Kristian II. Eftersom DgF 171 även till sitt motiv är en fullständig motsvarighet till det parti i krönikan som handlar om Krabbe, passar visan minst lika bra in i detta sammanhang.

Mot båda dessa alternativ kan emellertid invändas, att de bygger väsentligen på allmänna sannolikhetsskäl. Man saknar hänvisning till någon konkret händelse som kunnat ge anledning till visan, till en bestämd situation där den haft en tydlig uppgift att fylla.

Det finns emellertid en situation som fyller de nyssnämnda kraven. Den inträffade sommaren 1533. Strax före midsommar var en herredag samlad i Köbenhavn för att diskutera kungavalsfrågan efter Fredrik I:s död. Samtidigt trolovede Tyge Krabbe med stor ståt sin dotter Elsebe med Peder Skram. Ceremonien ägde rum den 18 juni i Frue Kirke, och alla biskoparna och hela riksrådet var närvarande, såsom framgår av Elsebe Krabbes uppteckningar om sin mans liv, vilka just börjar med en detaljerad beskrivning av trolovningen.³⁹ Samma dag ägde en avgörande schism rum inom rådet.⁴⁰ Majoriteten beslöt — såsom framgår av det brev som denna dag utfärdades till rådet i Norge — att uppskjuta kungavalet under ett år. Bakom beslutet låg främst motviljan mot hertig Kristians protestantism. Den beslutande majoriteten, som bestod av 20 personer omfattade de 9 prelaterna, samtliga Billar, Ove Lunge, Tyge Krabbe samt ytterligare 4 namn; dessas sigill finns under brevet. Minoriteten leddes av Mogens Göje och Erik Banner och hit hörde främst den jylländska adeln. Riksrådet var sålunda delat i två fraktioner: en skånsk-själländsk majoritet, lierad med biskoparna, och en jylländsk minoritet. Båda grupperna

sökte få adeln med sig och drev en livlig agitation. För motsättningsgarnas art är ett brev från Mogens Göje till Anders Bille belysande.⁴¹ Den förre betonar med skärpa, att han städse varit den, »der altid vil haandhæve og forsvare Kronens Frihed», att han kommer att fortsätta att göra det och att han vill erinra Bille om hans skyldighet att göra detsamma. Formuleringen vittnar inte om tilltro till Billes förmåga i detta avseende.

I händelserna kring herredagen har vi en situation, där A-versionen av visan om Tyge Krabbe kunnat fylla en bestämd uppgift. Redan den ståtligt iscensatta trolovningen var givetvis en manifestation av Tyge Krabbes och hans vänners resurser, vars propagandavärde inte var att förakta. Det är av speciellt intresse att ceremonien ägde rum i Frue Kirke. Lokaliteten var ägnad att uppliva minnet av den högtidlighet, då Tyge Krabbe under kung Hans regering fått bära in det erövrade svenska baneret i kyrkan.

Detta samband var emellertid något som endast de äldre kunde erinra sig. En visa som påminde om händelserna 1513 hade därför någonting att säga flertalet av den adliga skara, som var samlad i staden. Som tidigare nämnts skiljer sig A-visan från B-visan genom sin skildring av triumfen i Köbenhavn. Eftersom det rådde splittring inom rådet, måste det ha varit av största vikt att stärka de mest prominenta rådsmedlemmarnas prestige inför ståndsbröderna i gemen. Tyge Krabbes handlingssätt vis å vis Kristian II kunde ställa hans önskan att uppskjuta kungavalet i en mindre sympatisk dager. En visa som erinrade om hans bevisade kungatrohet och ridderliga bedrifter kunde utgöra en god motpropaganda. A-versionen av visan framhäver dessutom på ett demonstrativt sätt den *skånska* adeln, genom de passager som ovan anförts och genom sitt omkväde: »De skaandske herrer vant den seyr med ære». Den skånska adeln var givetvis den grupp, som Tyge Krabbe i första hand borde söka tillförsäkra sig stöd av, eftersom han själv hörde dit. Visan svarar fullständigt mot rådsmajoritetens intressen.

Den här föreslagna tolkningen innebär intet bestridande av den allmänna tendens, som Hildeman funnit i visan. Den innebär ej heller en vederläggning av Hildemans förslag till placering av visan i det historiska sammanhanget. Däremot framställer den ett alternativ till placering, som binder texten närmare samman med en bestämd situation, där visan kunnat ha en påtaglig funktion att fylla. En dikt,

vars understrukna slutpunkt är redogörelsen för hur Tyge Krabbe bar in det erövrade baneret i Frue Kirke, passar bättre ihop en situation, där namnen Tyge Krabbe och Frue Kirke på nytt var förknippade med varandra, än i något av de andra lägen som i och för sig är tänkbara.

¹ Med förkortningen DgF betecknas Danmarks gamle Folkeviser, utg. av S. Grundtvig m. fl. (Kbhvn 1853-). ² Med förkortningen DV betecknas Danske Viser I—VII, utg. av H. Grüner-Nielsen. (Khvn 1912—31). ³ Sammanhängande med de båda sista visorna förekommer i Det kgl. Biblioteks i Köbenhavn exemplar två andra visor med antikatsols tendens: *En wiise om Antecristhen* och *Een wiise om muncke*. Se Viser fra Reformationstiden utg. av Chr. Bruun (1864) s. 12 f., s. 35 ff. De tycks inte ha syftning på några bestämda händelser, lika litet som den i samma samling återgivna *Munkens Klage* (s. 55 ff.). ⁴ DgF 173, version A (Rentzels handskrift). Även övriga citat ur visan hämtade från denna version. ⁵ Tidrymden kan begränsas till 1523—1530, eftersom DV 4, vilken trycktes 1530 har lånat vissa uppslag från DgF 173. Jfr nedan. ⁶ Citat efter kommentaren till DgF 173. ⁷ Se härom M. Schantz: Geschichte der römischen Literatur. 4:e Aufl. von Carl Hosius, 1935, s. 451 f. ⁸ Texterna i L. Hervieux: Les fabulistes latins, II, 1884, s. 513, 534. ⁹ Ytterligare en sen variant av denna berättelse finns hos Hervieux a. a. s. 764. ¹⁰ Luther översatte några fabler ur det gängse beståndet till tyska och lät trycka dem 1530. Bland dessa återfinnes emellertid ej den om duvan, gladan och höken. Ingen av dessa fåglar förekommer i Luthers fabler, ej heller örnen. Den danska visan kan därför ej ha hämtat uppslag från detta håll. ¹¹ Se Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie, udg. av C. F. Allen (1854), s. 407, 411. ¹² Se Carl S. Petersen: III. dansk Litteraturhistorie I:303 (1929). ¹³ Antar man, att strofen är ursprunglig, ställs man inför två alternativ, av vilka intetdera verkar övertygande. Det första är att visan skrivits kort efter händelserna år 1500 och då redan varit så dunkel, att åhörarna måst upplysas om dess syftning. Dessutom skulle visan i så fall ha pekats ut den besegrade kung Hans öppet, medan han ännu levde. Det andra är att visan kommit till åtskilliga år efter händelserna, men då är det svårt att förstå varför dessa måst behandlas i beslöjad form. ¹⁴ För Povl Helgesens biografi, se C. Engelstoft: Paulus Eliæ, i: Nyt Historisk Tidsskrift, 2, 1848. Jfr A. Heises inledning till Skibykröniken (Skrifter utg. av Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse. 10. 1890—91). ¹⁵ De 18 raderna finns avtryckta i P. Hansen: III. dansk Litteraturhistorie I:207 (1883—86). ¹⁶ Se a. a. I s. 171 rad 23—s. 172 rad 12. ¹⁷ Se härom Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen (1813) s. 87 ff. och R. Nehlsen: Geschichte von Ditmarschen (Tübinger Studien für schwäbische und deutsche Rechtsgeschichte. Nr. 6. 1908). ¹⁸ Dikten finns avtryckt i Neocorus: Chronik des Landes Ditmarschen I:507—517 (utg. av F. C. Dahlmann, 1827). ¹⁹ Tryckt i Samlingar utgivna av Svenska fornskrift-sällskapet. 25. (1881—82). Att den svenska dikten är en översättning av den nyssnämnda lågtyska har påpekats av G. Blomquist i hans avhandling om Schacktavelslek och Sju vise mästare (1941) s. 153, not 2. Översättningsåret anges i slutet av den svenska dikten. ²⁰ Neocorus I:509. ²¹ Neocorus I:516. ²² Neocorus I:514. ²³ I visan om Kong Hans i Ditmarsken (DgF nr 169) ges ingen motivering till olyckan. Men även denna visa börjar med »ett ont råd«, nämligen kung Hans' beslut att

draga till Ditmarsken. Denna visa saknar konkreta historiska anknytningar så när som på kungens namn och nederlagets faktum. Den är gjord efter vanlig schablon. När kungen tillkännager sitt beslut, varnar »liden Kirstin ii korttelt röddt» honom: det kommer att bli hans död; i strof 14 sägs sedan också att kungens hjärta brast. I själva verket levde kung Hans till 1513. Att denna visa måste vara diktad förhållandevis sent efter händelserna är tydligt. Å andra sidan måste den ha tillkommit senast på 1550-talet, eftersom den ingår i Steen Billes visbok (om denna se E. Kroman i *Danske Studier*, 1923, s. 170 ff.). Man torde böra räkna med att denna visa (DgF 169) är diktad på stoff som hämtats ur andra visor. S. Grundtvig har påpekat dess beroende av två tyska visor från Ditmarsken över samma ämne (gäller speciellt slutstrofen). Visans början kan bero på influens från DgF 170, churu det sammanhang som början där ingick i har tappats bort. Vaticinet har, som Hildeman påpekat (a. a. s. 174) en nära parallell i de båda versioner av visan Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) vilka av skäl som Hildeman även anger (a. a. s. 168 f.) måste ha tillkommit efter 1523.²⁴ Enligt nutida uppskattning. Se Danmarks Historie udg. af Historikergruppen I: 230 (1950).²⁵ Jfr vad som ovan påpekats om fågelsymboliken i DgF 173. Man måste dock räkna med att texten i DgF befinner sig i dåligt skick och därför kan ge intryck av en komplikation som måhända ursprungligen ej funnits i lika hög grad.²⁶ Neocorus I: 504.²⁷ Den danske Rimkrønike, udg. af Chr. Molbech, 1825, s. 259 ff.²⁸ Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen s. 112 f.²⁹ Se härom A. Krantz: Saxonia, ed. 1520, s. 350 f; Neocorus I: 467.³⁰ Molbech: Historie s. 116 ff.; R. Chalybæus: Geschichte Ditmarschens (1888) s. 172 ff; R. Nehlsen: Ditmarschische Geschichte (1894) s. 292 ff. Samtliga dessa godtar en från 1700-talsskribenterna Carsten och Bolten härstammande uppgift om att angreppet mot Hemmingstedt skulle ha avstyrkts av den danske marskalken Hans von Ahlefeldt men påyrkats av stora gardets befälhavare, junker Slentz. Lübeckaren Reimar Kock hävdar däremot i sin otryckta krönika (1549), att Slentz röstat emot angreppet, men att kung Hans själv skulle ha beordrat framryckningen om det så skulle ske i djävulens namn (se Chalybæus a. a. s. 173, noten). Cornelius Hamsfort inskränker sig i sin ditmarskiska krönika från 1579 till att konstatera, att oenighet yppades i krigsrådet (se Monumenta inedita rerum germanicarum I: 1731, Leipzig 1739).³¹ I Nye Tiden der om Lærde og curicuse Sager, årg. 1726, s. 272 f. finns en kort redogörelse för släkten Geed. Den innehåller uppgiften: »Ebbe Geed slagen i Dytmarsken 1500». Jfr Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen s. 126, noten.³² De finns tryckta i K. Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig Holstein und Lauenburg (1899, s. 59 ff.).³³ Beräkningen gjord av Molbech (a. a. s. 126 ff.) på grundval av de tyska källornas namnlistor och andra uppgifter.³⁴ Hildeman har (a. a. s. 165—66) påpekat den nära överensstämmelsen mellan rimkrönikan och version A av DgF 171 i skildringen av slaget i Fantehålan. Däremot har han inte analyserat rimkrönikan.³⁵ Uppenbarligen fel för: Skonske. Jfr. A. Heise: Familjen Rosencrantz del II, s. 108 (1882).³⁶ Se Ludwig Schmitt: Der Karmeliter Paulus Heliä (1893) s. 81.³⁷ Hildeman a. a. s. 192.³⁸ Hildeman a. a. s. 198.³⁹ Tryckt i Monumenta historiae danicæ, udg af H. Rørdam del 1:2 (1875).⁴⁰ Se härom samt för övriga här relaterade fakta rörande herredagen A. Heise: Herredagen i Kjøbenhavn 1533 (Historisk Tidsskrift. 4. Række. Bd. 3, 1873).⁴¹ Dat. 1 aug. 1533. Avtryckt i Møllerup: Bille-ættens Historie, bd. 1 s. 561 f.

DANMARKS GAMLE FOLKEVISER EN PLAN FOR UDGAVENS AFSLUTNING

AF

ERIK DAL

Universitetsjubilæets danske Samfund har taget initiativet til videreførelse af den hundredårige udgave af Danmarks gamle Folkeviser, hvis udgivelse standsede med arkivar H. Grüner-Nielsens bortgang i 1953. UJDSs styrelse udbad sig i januar 1954 »en redegørelse for det resterende arbejde ved udgaven og en plan for værkets afslutning«. Denne plan, ved hvis udarbejdelse dr. phil., senere professor Nils Schiørrings råd blev søgt på en række punkter, drøftedes senere med et af UJDSs styrelse nedsat underudvalg, og på basis af planen, der ved denne drøftelse undergik enkelte modifikationer, søgte og fik man Carlsbergfondets støtte til første etape af arbejdets videreførelse. Redaktion af texttillægget skal især påhvile planens forfatter, melodiusgivelsen især prof. Schiørring. Foruden rutinemæssig assistance modtager udgiverne fuldt selvstændig bistand af docent, fil. dr. Karl-Ivar Hildeman, Stockholm.

I det følgende gengives den modificerede plan med udeladelse af de statistiske beregninger og med enkelte forkortelser og tilføjelser. Planen har i hovedtræk været forelagt det 12. nordiske folkelivs- og folkemindeforskersmøde i Bergen, maj 1955; dens musikalske del meddeltes allerede inden vedtagelsen det 2. nordiske musikforskersmøde i Stockholm, juni 1954.

HISTORIE. Da Svend Grundtvig i februar 1847 efter opfordring fra Samfundet til den danske Literaturs Fremme forelagde en »Plan til en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser«, havde han temmelig klare forestillinger om den udgiverteknik, der siden skulle vinde international tilslutning. Men desforuden havde han med en optimisme,

der kunne være forståelig hos den unge entusiast, men som han aldrig helt mistede selv i modgangs og modnings år, dannet sig et begreb om hele værkets omfang, videnskabelige apparat og udgivelsestermin (150 ark på en kort årrække, om apparatet se det flg.). Man må både glæde sig over, at hans grundige studier og mængden af nyt stof fra folkemunde lod værket voxe udover disse mål — og beklage, at han af mange grunde ikke fik ført det længere mod målet, end tilfældet blev. Grundtvig døde i 1883, og hans designerede efterfølger Axel Olrik kunne først i 1888—90 fuldende bind V; hermed var det af Grundtvig beregnede bindtal, men rigtignok ikke meget mere end halvdelen af visetyperne fremlagt.

Under UJDSs auspicer og på Carlsbergfondets bekostning fortsatte Olrik arbejdet til sin død. Visse indskrænkninger fandt sted, bl. a. måtte han gøre indledningerne korte, hvad der dog var en acceptabel udvej ved det store gros af ridderviser; derimod skulle det få uheldige følger, at man allerede i bind V undlod at optrykke varianter fra Evald Tang Kristensens trykte samlinger.

Skønt Olriks levealder blev endnu mere begrænset end Grundtvigs, var bruddet dog mindre dybt, da han gik bort i 1917. Hakon Grüner-Nielsen havde i mange år histået ham og kunne afslutte bind VIII og udgive IX, hvormed visetyperne var nået til ende. Men så tilfredsstillende dette kunne være, så lå der et temmelig trangt arbejde foran denne tredje textudgiver: et vise-text-tillæg.

Grundtvigs pionerarbejde havde jo vakt så stor interesse i den videnskabelige verden, at mange forskere gav ham supplerende materiale og drøftede hans teorier i deres egne værker. Grundtvig benyttede alt dette i tillæg bagi bind I (5 sider), II (50), III (165) og IV (325 sider, der endda kun omfattede nr. 1—56). Disse tillæg fik deres præg af to nordmænd: Sophus Bugge og Gustav Storm. Det er bekendt, hvorledes Bugge med sand videnskabelig idealitet reducerede sin selvstændige produktion på viseområdet for at meddele Grundtvig sine vigtige fund og sine vidtrækkende kombinationer og hypoteser til brug i storværkets tillæg. Og hvad Gustav Storm angår, så tvang hans studier over »Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk« (1874) Grundtvig ud i en stor polemisk behandling af de hertil hørende kæmpeviser, hvilket fylder et par hundrede tætte sider bagi bind IV. Da bindene V ff imidlertid ikke indeholder sådanne tillæg, var det nødvendigt for Grüner-Nielsen at supplere de tidligere

behandlinger, og særlig nødvendigt, fordi man alts. det kommende melodibind måtte indhente, hvad udgavens befordrere havde nødet Olrik til at forsømme: gengivelsen af Tang Kristensens varianter. Det er i alt væsentligt disse, der får Grüner-Nielsens tillægshæfter til bind I—II til at fylde 240 sider (bind X, 1933—38). Men med bind III kom han til et materiale, der kun een gang før var behandlet i værket, men som i de mellemliggende 80 år havde tiltrukket sig uhyre interesse: de historiske viser; og han følte sig her foranlediget til at udvide tillæggets rammer og for hver vise resumere forskningens historie og problematik. Kommentaren til nr. 114—57 (1943—48) omfatter derfor c. 150 sider (hvoraf en trediedel falder på Marsk Stig-gruppen). Videre nåede Grüner-Nielsen ikke, og han så frem til ridderviserne i bind IVff, der ikke kan nødvendiggøre tillæg af tilnærmelsesvis samme tyngde.

Hvad der komplicerede behandlingen af de senere historiske viser, var det forhold, at den svenske litteraturhistoriker Karl-Ivar Hildeman i disse år forberedte og i 1950 udgav sin disputats: *Politiska visor från Sveriges senmedeltid*. Det var nødvendigt for Grüner-Nielsen at afvente, hvad Hildeman i sin bog — der både i henseende til metode og resultater er meget betydningsfuld — havde at sige om de viser, der stod for tur i texttillægget, og som snart knytter sig til Sverige, snart til Danmark. Og herved blev det.

— Til melodiudgaven blev der gjort tilløb flere gange, idet allerede Svend Grundtvig i samarbejde med A. P. Berggreen interesserede sig for melodiindsamling; vigtige var især Hjalmar Thurens registreringsarbejder, men det skulle blive Grüner-Nielsen, der i 1935—38 fik påbegyndt udgivelsen af dette ellefte bind; de to hæfter måtte dog efter sagens natur følge efter den afsluttende textudgivelse og dækker kun bind I—II; de fylder 140 sider foruden indledninger m. v.

Hvad der hidtil er gjort, er hermed resumeret. Planen for, hvad der står tilbage at gøre, og nogle af de overvejelser, der har måttet anstilles, skal nu opridses.

BIND X — TEXTTILLÆG. Der er enighed om, at bind X-XI skal afsluttes efter den plan, hvorefter de er påbegyndt. Derefter frembyder XI det største problem — de færøske melodier, som man har besluttet at medudgive. Som bind XII må man regne et bind med registre og andre for udgaven fælles apparater; yderligere bind er ikke planlagte.

Der er ovenfor redegjort for bind Xs hidtidige omfang og struktur. Stillet overfor det faktum, at de meget vanskelige resterende historiske visers tillæg er den første opgave, der frembyder sig, måtte man gribe til een af to muligheder: enten kunne man renoncere, og opgive de udvidede rammer for behandlingen af disse numre (159—182). Eller man kunne søge samarbejde med dr. K.-I. Hildeman og således direkte benytte hans specielle indsigt, som i øjeblikket ingen anden nordisk forsker besidder. Det første ville bibringe værket en meget kedelig skævhed på et vigtigt punkt. Det sidste har vist sig muligt, idet dr. Hildeman har givet tilsagn om at forfatte texttillægget til de manglende historiske viser.

Men med overgangen til IV er de værste problemer formentlig overståede. Vel findes der et stort utrykt variantmateriale til ridderviernes masse, og vel har de lige så lidt som de historiske viser været behandlet i tidligere tillæg, men til gengæld har de i langt mindre grad end de tre første visegrupper vist sig at tiltrække forskningen ved problemer af forskellig art.

Det ville derfor være naturligt — og var også Grüner-Nielsens plan — at vende tilbage til planen for tillægget til bind I—II, hvor i det væsentlige kun nye varianter trykkes; hvad sagnparalleller angår, kunne man måske endda vise reservation. Også efter denne plan vil nogle viser give fuldt op at gøre og enkelte måske indbyde uimodståeligt til bredere behandling; men ingen senere del af X behøver at blive så bred som den historiske.

Det kan tilføjes, at Grüner-Nielsen ikke blot har samlet alle utrykte tekster på eet sted i Dansk Folkemindesamling, men også redigeret tillægget til 183—229. — For de omfattende statistiske overslag, der er gjort for at kunne opgøre resten af texttillægget til skønsmæssigt 5—600 sider, skal der ikke her gøres rede; måske kan det dog interessere, at bind I—IX excl. tillæg bringer 539 visetyper med (såvidt optællinger med rimelig nøjagtighed viser) 2004 opskrifter på 4933 sider, at tillæggene i bind I—IV bringer 111 opskrifter på 930 sider, og at bind X hidtil har bragt 330 opskrifter til 62 af sine 157 viser, medens 95 viser altså ikke har supplerende tekster i bind X; det sidste forhold har sit sidestykke i det utrykte materiale til de følgende bind: også i dem er mere end halvdelen af viserne definitivt fremlagte i hovedværket, de har ingen utrykte varianter.

BIND XI — MELODIUDGAVE. 1. *Danske melodier*. Materialet til dette bind er dels allerede trykt i hæfte 1—2 (vedrørende textbind I—II), dels samlet i Grüner-Nielsens efterladenskab på Dansk Folke-mindesamling. Yderligere materiale vil komme til, som arbejdet skrider, men alt tyder på, at dets omfang bliver meget begrænset. Det er værd at bemærke, at melodiudgaven til nr. 115—229 foreligger i trykmanuskript ligesom texttillæg fra 183 til samme grænse; så langt skulle altså næste hæfte have gået. Melodierne til 230 ff foreligger især i Thurens afskriftrække. Optællingen af dette materiale giver det højst interessante resultat, at de 811 danske melodier kun knytter sig til 180 visetyper, mens 359 eller nøjagtigt $\frac{2}{3}$ er overleveret uden melodi(er), altså især i de gamle adelshåndskrifter. Endda er fordelingen mellem de 180 viser meget ujævn, idet 25 viser bærer over halvdelen af melodierne, nemlig 419 (deraf endog 181 melodier til de 6 bedst forsynede viser, som er DgF 38 Agnete og Havmanden med 38 melodiopskrifter, 89 Moderen under Mulde med 35 mel., 238 Tærningspillet med 20, 271 Redselille og Medelvold med 30, 306 Utro Ridder med 27, 376 Hr. Peders Skriftemaal paa Havet med 31). Da nøjagtig $\frac{1}{3}$ af de registrerede melodier er trykt i de to hæfter, tør man for resten af det danske melodistof jugere et omfang på 280 sider, det dobbelte af de to hæfters sidetal, foruden præliminærark.

Selve udgivelsesmåden kræver næppe kommentarer. Rent bortset fra, at det ville være uheldigt at ændre planen midt i et værk af så forholdsvis begrænset omfang som XI, så synes der ikke at være nogen grund hertil. Det gode princip »alt hvad der er, alt som det er« har Grüner-Nielsen gennemført i bindets anlæg og udformning, og man må vist i de allerfleste tilfælde erkende, at der hverken er givet for lidt eller for meget indenfor den valgte begrænsning.

2. *Færøske melodier*. Grüner-Nielsen siger i sin plan for melodiudgaven, at den er begrænset til melodier optegnede på dansk grund. Færøske eller norske varianter medtages ikke, selvom de er overleverede i en hovedkilde som fx. Nyerups melodibind. Dette er en ret stærk begrænsning, da det færøske stof foreligger i stort omfang ved Thurens og Grüner-Nielsens indsamlinger (dansk udgivelse af norske varianter optegnede i Norge i nyere tid kommer sikkert ikke på tale). Det fik i 1923 sin foreløbige udgave i »Færøske Melodier til danske

Kæmpeviser», der bar de to forskeres navn på titelbladet. Det hedder i DgF XI 1: »Efter Planen vil en Nyudgave af nævnte færøske Stof . . . muligvis kunne fremkomme som Tillæg til nærværende Udgave. Men baade af videnskabelige og udgivertekniske Grunde maa det anses for ønskeligt indtil videre at holde det færøske Stof helt udenfor det egentlige danske Melodimateriale.«

Man må naturligvis betragte denne plan med al sympati. Om den falder indenfor DgF, er dog ikke helt hævet over diskussion. Man må et øjeblik spørge sig selv: Hvad ville udgiverne af et definitivt svensk visecorpus gøre med de finlandssvenske text- og melodivarianter, der alle eller næsten alle er afledt af de rigssvenske typer? Svaret er dog ikke umiddelbart svar på det dansk-færøske spørgsmål; for det finlandssvenske stof er så godt og fyldigt udgivet (af Otto Andersson 1934), at man næppe ville falde på at genoptrykke det i Sverige.

Med et forsøg på at angribe sagen fra en anden side vender man sig til Chr. Matras's udgave af de færøske kvæder. Det er naturligt, at man ved anlægget af denne har udelukket musikalske synspunkter, da den følger Grundtvig-Blochs berømte manuskript, til hvis varianter ingen melodier er umiddelbart knyttede. Men til kvæderne såvel som til viserne findes trykte og utrykte melodier fra 19. og 20. årh.

Da de to visegrupper er så skarpt adskilte, også iht. dansens ryt-misk-metriske forhold, ville det være hårdhændet og upraktisk at sammentvinge deres melodier i een udgave. Men er man inde på tanken om to, ville det sikkert være rigtigst at lade dem følge hver sin textudgave i udstyr. Imidlertid foreligger der til disse optegnelser og optagelser sjældent mere end eet eller få vers af teksten, og textudgaven vil altså ikke vinde nævneværdigt, ved at nogle vers optræder i et færøsk melodibind; dette kunne altså meget vel tænkes publiceret udenfor bindrækken. Men samme betragtning kunne bruges som argument for at holde færøvarianterne indenfor udgaven: Man vil ikke føle et musikbind med dem som en overarbejdning af X, selvom man giver varianterne bogstavbetegnelser i fortsættelse af X og XI.

Som en mellemvej kunne man tænke sig at trykke et tillæg til XI, hvori færøske og norske melodier fra de klassiske danske, trykte samlinger blev fremlagt, men ikke de nyere fonografiske indsamlinger. De står alle i Færøske Mel. til da. Kæmpeviser; men denne bog er ikke let at få og hører jo ihvertfald ikke til DgF.

Alt taget i betragtning må man komme til den opfattelse, at de færøske melodier både ideelt og praktisk vil være at søge i udgaven DgF, og at det ville være uhensigtsmæssigt at nøjes med de danske melodier. Efter en sådan restriktion ville nemlig de samme eller andre forskere før eller siden være nødt til at skaffe udvej for en særlig publikation, der både ville høre og ikke høre til den »færdige« DgF. — Det bør tilføjes, at disse ræsonnementer ikke gør Grüner-Nielsens grunde for en foreløbig udskillelse mindre gode.

Antallet af melodier kan skønsmæssigt fastsættes: Den nævnte udgave har alt i alt knapt 100 melodier, der ihvertfald burde meddeles som tillæg til XI, fordi de stammer fra klassiske trykte og utrykte samlinger (Svabo, Nyerup, Berggreen, Rung, Pilet). Men hertil kommer fra Thurens færøske samling 66 (hvoraf 5 trykt før), fra Grüner-Nielsens 105, ligeledes trykt i Færøske Mel. . . .; samt 301 melodier fra Grüner-Nielsens senere indsamlingsrejser og formodentlig et lille antal varianter fra Thurens bog *Folkesangen paa Færøerne* 1908 (der dog som bekendt netop aht. udgaven har reduceret behandlingen af de danske viser på øerne). På denne måde når man op på c. 600 melodier; da de af forsk. grunde næppe vil kræve så megen plads til forklaringer som de danske, behøver man ikke at stipulere dem til at fylde en halv side hver; men et kraftigt tillæg, vel godt 200 sider, vil de unægtelig udgøre. Om dette i givet fald skal kaldes XIb eller XII, er på indeværende tidspunkt ligegyldigt.

Det må bemærkes, at materialets natur vil trække store vexler på melodiudgiverens tid og tålmodighed. De nyere færøsmelodier foreligger nemlig kun i uafleste fonogrammer; disse må derfor overspilles på moderne apparater, dels for at støjen kan blive »filtreret« fra, dels for at de mange gentagelser, der er nødvendige, for at indspilningerne kan blive aflæst og nedskrevet, kan finde sted, uden at det primære materiale slides op. Denne aflæsning er en særdeles krævende opgave, så meget mere som de afvigelser fra almindelig sangs rytme, tonhøjder, foredragsmåde etc., som almuesang nu engang har, må iagttages nøje af enhver moderne folkemusikforsker, medens ældre tiders optegnere oftest netop eliminerede en stor del af disse afvigelser som formentlige fejl. Imidlertid: først når aflæsningen af en fonografindsyngning er til ende, står man der hvor den klassiske musikudgiver begyndte, nemlig ved melodien nedskrevet med noder.

3. *Samlet behandling.* Grüner-Nielsen motiverer i sin plan side V, at melodierne udgives efter texttyper, men stillede i udsigt »Melodiudgavens anden Del, der vil indeholde den musikvidenskabelige Behandling af Stoffet vedrørende Melodiernes Form, Slægtskab, Udbredelse og Historie« med »Skemaer og Oversigter over samtlige Melodityper, saavidt det kan gennemføres«. Til denne opgave efterlader Grüner-Nielsen sig bl. a. notater til gruppering efter tonarter (jf. fremgangsmåden i hans færøske tonalitetsstudier, *Færoensia* I 1945).

Skønt det må erkendes, at textudgavernes lærde indledninger når vidt i at behandle teksterne på så bred basis som antydnet i dette program, synes det meget tvivlsomt, om det allerede nu kan loves eller anbefales at medgive melodierne et sådant supplement. Folkemusikforskningens metoder er endnu delvis under udformning, en så vældig opgave er såvidt det ses aldrig løst, og ihvertfald er det et spørgsmål, om det overhovedet tilfalder en kildepublikation, dens hidtidige »overskydende gode gerninger« ufortalt, at levere en sådan bearbejdelse. Dertil kommer, at Sveriges og Norges melodiskat måtte være lettere tilgængelig, for at planen skulle kunne realiseres. I erkendelse af, at allerede XIs fuldførelse vil være mange års arbejde, må man derfor mene, at intet projekt på udgavens og videnskabens nuværende stade bør love en sådan syntese som afslutning; en mindre vejledning som den under XII skitserede (ad modum Foreløbig Kommentar i XI) må gøre fyldest. Kildeudgaven er det nødvendige og opnåelige grundlag, som det må være fremtidige monografiers opgave at bearbejde, før den samlede melodimasses typologi og historie med større eller mindre sikkerhed kan udformes.

BIND XII — REGISTRE m. m. Folkeviseforskerne har ofte haft god grund til at udtrykke beundring for det vidsyn, Sv. Grundtvig er i besiddelse af, også hvor tiden hindrer ham i at følge en idé eller en formodning tilbunds. Beundringen må også gælde hans disposition for det, der her kaldes bind XII, og hvorom han i sin Plan siger:

Det for hele Udgaven fælles videnskabelige Apparat skulde efter min Tanke bestaae i:

1) en nøiagtig Beskrivelse over de benyttede Kilder, navnlig de haandskrevne Visebøger, hvorved i Særdeleshed deres Alder og saa vidt muligt den Egn af Landet, hvor de ere opstaaede, samt deres Historie vilde være at anføre;

2) et Glossarium over alle de i Kæmpeviserne brugte, i det nuværende Skriftsprog ubrugelige — eller dog kun af enkelte Digtere paany optagne — Ord og Udtryk. [Parentes vedrørende foreløbig ordliste på hæfteomslag];

3) et Register over alle forekommende Omkvæd;

4) et Register over alle forekommende Navne paa Personer eller Steder;

5) et Sagregister, der naturligviis kun kunde omfatte et Udvalg af de forekommende Gjenstande, saa som Alt hvad der henhører til Folkeovertroen, eller som kunde være af kulturhistorisk Interesse;

6) et Register over Begyndelseslinierne i samtlige Aftryk;

7) en kort Udsigt over Kæmpevisens Natur og Historie.

Endnu er der eet Punkt, som jeg ikke har omtalt, nemlig *Melodierne*, ... [der] ikke bør savnes i en Udgave som den her omhandlede ...

Virkelig er alle disse registre ønskelige, og Grundtvigs liste er det naturlige udgangspunkt for overvejelser om bind XII. Planen for dette svarer dog ikke helt til Grundtvigs, men omfatter de apparater, der nu skal omtales.

1. *Registre over titler, førstelinier, omkvæd og navne* er — som værkets afrunding i det hele taget — en større sag, end Grundtvig tænkte sig, når han betragtede sit forbillede, A. I. Arwidssons Svenska fornsånger, der i bind II 1837 bringer et førstelinie-, et navne- og et ordregister på ialt 27 delvis tospaltede oktavsider, og sammenlignede dem med sit eget projekt. Imidlertid er det klart, at udgaven må bringe hjælpemidler af denne art; selv fremkomsten af person- og stednavneudgaver gør ikke særlige lexika over visernes navnebestand overflødige, men vil naturligvis lette udarbejdelsen af dem. Heldigvis foreligger der omfattende forarbejder til sådanne registre.

Titelregistret foreligger ikke, men er hurtigt tilvejebragt. Førstelinieregistret foreligger som DFS kat. 3, udarbejdet 1906 af H. Grüner-Nielsen, tildels efter Georg Christensen og Axel Olrik; det eksisterende manuskript er let at revidere og ajourføre. Omkvædsregister forefindes i Dansk Folkemindesamling. Ortografien er normaliseret, og i et vist omfang er varianter sammenbragt under eet opslag.

Navneregistret er grundlagt af fru Ellen Grüner-Nielsen og henstår i seddelkasser på DFS. Det er delt i flg. grupper: Stednavne, Religiøse navne, Personnavne; sidstnævnte gruppe er naturligvis langt den største. Alle disse registre er allerede nu ved at blive suppleret med stoffet fra de senest udkomne dele af DgF; i færdig stand vil de vel kunne trykkes på rundt regnet hundrede sider.

2. *Parallelregister til andre udgaver.* Til Grundtvigs forskellige planer om registre har man besluttet at føje endnu eet.

Det er som bekendt ikke helt let at manøvrere i den samlede viselitteratur. Udgaver senere end DgF henviser til dennes numre som det faste holdepunkt, men ofte er det svært at komme fra DgF til yngre værker eller fra ældre værker til DgF, især når titlerne varierer. Spørgsmål som »hvor står Nyerup nr. 123 i DgF?« eller »hvilke folkeudgaver optager DgF nr. 456?« kan kun besvares rationelt ved en registrant. Sådanne har de enkelte forskere kunnet lave sig, og DFSs har selvfølgelig været til nytte, især fordi så meget utrykt materiale alligevel måtte søges der. Men går man til (eller fra) selv de mest oplagte udenlandske paralleller, bliver det endnu sværere. Således giver Otto Anderssons på andre punkter forbilledlige udgave fra 1934 af det finlandssvenske visestof ikke henvisninger til nogen svensk eller dansk parallel.

Det er derfor besluttet, at det registerapparat, som udgiverne alligevel må anlægge, i et vist omfang trykkes i XII. For hvert DgF-nr. skulle der henvises til ældre og nyere danske samt de vigtigste udenlandske udgaver, og en række små nøgler skal pege fra den enkelte (spec. gamle eller ikkedanske) udgave hen på henvisningsapparatet under nr. 1—539. Et meget stort førstelinierregister, dækkende alle ønskede udgaver, ville gøre lignende nytte, men ikke give samlet oplysning om den enkelte vises udbredelse på tryk.

Med flittig brug af forkortelser skulle dette meget nyttige hjælpemiddel kunne trykkes på — skal man sige højst 100 sider. Men det er rimeligt at tro, at man kunne udvide det på en måde, der mildnede savnet af den sammenfattende musikalske kommentar. Hvis man nemlig med de midlertidige kommentarer i XI som mønster anførte musikparalleller, der evt. kunne være mere ræsonnerede og mindre skematisk, end texthenvisningerne tænkes at skulle være, ville XI, der naturligvis i visse måder bliver ufyldstgørende, vinde i brugbarhed.

Et sådant apparats nærmere udformning, især skønnet over, hvad der skulle medtages og udelades, vil byde mange spekulationer, men formodentlig spekulationer, der vil svare regning.

Det kan her være på sin plads at minde om et andet parallelregister, ikke over viser, men over strofer og fraser: Ernst v. d. Reckes store værk, 10 års arbejde, der ligger til grund for hans viseforskning i teori og praxis. Denne registrant aftvinger respekt; men den er skabt ud

fra et visebibliotek, der vil være stærkt forældet, når DgF XII iøvrigt skal trykkes, og den vil ikke med rimelighed kunne ajourføres. Den repræsenterer »et Studium af Enkeltheder, som Ingen før mig har gjort, og som Ingen efter mig vil overkomme at gjøre«, siger Recke med rette (Nogle Folkeviseredactioner p. 5 f), og man må derfor have den henvist til fortsat benyttelse af specialister i dens oprindelige form — og iøvrigt sænke kården for den mærkelige forsker, der er dens ophavsmand.

3. *Registre over ord, emner og motiver.* Det har været drøftet udføreligt, i hvilket omfang det måtte skønnes fornødent at bringe verbale eller reale ordforklaringer i DgF XII. Grundtvig havde i sine »Prøver« af udgaven (august og december 1847) primitive ordforklaringer, men sådanne fulgte ikke med den endelige udgaves hæfter. Og i mellemtiden er kendskabet til visesproget gået frem, dels fordi mange normaliserede udgaver har set lyset, dels fordi et århundredes filologisk forskning har skabt meget betydelige hjælpemidler til læsningen af en hvilkensomhelst gammel text. Dertil kommer, at en ny ordbog over gammeldansk og ældre nydansk nu er under planlægning, og det ville være urimeligt at arbejde på en særlig ordbog til DgF jævnsides med dette store værk. Lignende synspunkter kan anlægges overfor et reallexikon som det af Grundtvig i punkt 5 nævnte sagregister. Det rige folkemindestof i Feilbergs jyske ordbog, det alsidige reale stof i Nordisk Kultur, de mange gamle og nye oplysninger, der kan imødeses i Kulturhistorisk leksikon for nordnorden . . . der er og vil stadig komme mange publikationer til klarlæggelse af tvivlsomme enkeltheder og forhold i visernes verden. For ikke at gøre planen større end nødvendigt har man altså besluttet at resignere overfor enhver form for ord- og sagregistre.

Mere brændende er spørgsmålet om et folkloristisk motivregister — ikke mindst trykkende i en tid, hvor man oplever nyudgivelsen af Stith Thompsons verdensberømte Motif Index uden registrering af et så højt estimeret hovedværk som DgF. En sådan registrering af vore viser ville blive modtaget med påskønnelse af folklorister verden over. Alligevel har man i første omgang forbigået denne del af planen. Før eller senere vil man vel søge et sagkyndigt skøn over, hvor stort et sådant register ville blive. Kan det gøres på rimelig tid og plads, findes der vel muligheder for at få det indføjet i registerbindet. Hvis

det derimod kræver så omfattende folkemindevidenskabelige studier og analyser, som man på forhånd må skønne, må man henlægge det som en særlig opgave. Dette ville yderligere kunne begrundes med, at motivregisteret ville have interesse langt udover kredsen af udgavens almindelige brugere, og at det derfor måske ville være ligefrem en fordel at publicere det selvstændigt og på et verdenssprog, uden tilknytning til den dansksprogede og vanskeligt erholdelige viscudgave.

4. *Kildebeskrivelse.* Hvad de gamle adelsvisebøger angår, så må det naturlige udgangspunkt for den af Grundtvig forlangte beskrivelse være Grüner-Nielsens redegørelse i Danske Viser VII, og det er et spørgsmål, om der skal siges meget mere om hver enkelt håndskrift; registrene over visebøgernes folkevisebestand vil jo også blive en ret omfattende ting. Også senere skrevne og trykte kilder (flyvebladet!) må meddeles med henvisning til de fra hver enkelt tagne varianter, hvorimod en bibliografi over al den i indledningerne benyttede litteratur turde ligge udenfor det rimeliges grænse. En særlig opgave bliver det at give læseren vejledning i labyrinten af Evald Tang Kristensens arbejder i deres forskellige stadier, og det må erindres, at de personer, der har forsynet ham og andre samlere med primært materiale, også skal opregnes på dette sted. Tang Kristensens egne oplysninger om personelle kilder er forresten ingenlunde modsætningsfrie.

Det kan være værd at gøre opmærksom på, at denne kildefortegnelse vil have stor folkloristisk interesse. Dens opregning af hver enkelt meddelers bidrag vil nemlig kunne støtte den forskning over enkelte personers, familiers eller egnes repertoire, der står på den nyere folkemindeforsknings program.

Til kildebeskrivelsen kunne man muligvis føje en række facsimiler af udvalgte håndskriftsider med diplomatarisk læsning vedføjet. Det ville ikke blot give en fornemmelse af adelsvisebøgernes verden, men også et indtryk af kildernes tilstand og af Grundtvigs principper for aftrykningen.

5. *Samlet behandling.* Sidst — bortset fra melodiproblemet — nævnte Grundtvig i sin Plan »en kort Udsigt over Kæmpevisens Natur og Historie«. Gerne havde man set en sådan samlet behandling fra Grundtvigs egen hånd. Men som bekendt må man søge hans principielle udtalelser spredt i og udenfor DgF; nogen syntese nåede han ligeså lidt

som F. J. Child, der efterlod to linier af den afhandling, der skulle have kronet hans værk.

Ønsket er meget svært at opfylde, og opgavens løsning må ikke blot være subjektiv, hvad der er en selvfølge, men vist også subjektiv i højere grad end de fleste andre dele af værket.

Grundtvig selv kunne have skrevet et sådant perspektivisk arbejde, og det ville have haft mere med videnskab og mindre med kunst at gøre end Geijers berømte fortale til Afzelii viscudgave 1814. Man ville have læst den med den veneration, en genial forskers yderste resultater fortjener — men den ville have været hjemfalden til ret hurtig forældelse. Og man må atter spørge sig selv, om ikke de samme betæneligheder som ved den planlagte fortsættelse af melodiudgaven må gøre sig gældende, omend i mindre grad, fordi stof og metoder er mere gennemarbejdede.

Man må idag indskrænke sig til at sige, at et slags tilbageblik naturligvis må afrunde udgaven, men at en så bred og dyb løsning af opgaven, som Grundtvig tænkte sig, næppe er opnåelig og måske knap nok på sin plads i en kildeudgave.

SAMMENFATNING. Med største forbehold skal der til afslutning gives en antydning af den således fremlagte plans omfang.

Af texttillægget bind X foreligger c. 400 sider og resterer c. 600. Bindets plan er anvist i dets første hæfter og fraviges kun i det halvfærdige tillæg til de historiske viser.

Af de danske melodier i bind XI er udgivet 140 sider og resterer c. 300. Melodiudgavens andet halvbind, de færøske melodier til danske kæmpeviser, kan præsenteres på c. 200 sider.

De mere mekaniske registre vil fylde c. 100 sider, parallelregistret med håndsregningen til melodiernes sammenlignende studium opimod det dobbelte; dertil kommer kildefortegnelse. Sætter man bind XII til 340 sider, kommer de resterende dele af hele værket på 1440 sider, 90 ark. Af disse er, som det ses, langt over 1000 sider en ren videreførelse af påbegyndte dele.

Disse 90 ark skal publiceres således, at hæfterne af XI følger så tæt som muligt efter hæfterne af X, althens man forbereder XII, der derefter skal komme i passende dele. Planen repræsenterer en mellemvej mellem det praktisk og videnskabeligt set uoverkommelige: synteser, lexika o. lg. i stor stil — og det praktisk og videnskabeligt torsoagtige

og utilfredsstillende: den knappest mulige afslutning af X og XI, uden færømelodier og med minimale registre. At holde udgaven åben for supplementer er ikke rimeligt, især fordi nye danske indsamlinger næppe kommer på tale. Arbejdet må søges gennemført og udgaven stå som en afsluttet række bind, basis for videre studier.

En praktisk vanskelighed, der allerede i en årrække har været generende, må samtidig søges løst: DgF I blev trykt i 500 eksemplarer, og antallet af komplette eksemplarer af værket ligger naturligvis under dette tal. De ældste bind var udsolgte allerede længe før Grundtvigs død, og et fuldstændigt sæt af de til dato udkomne bind er en sjældenhed, der både i Danmark og udlandet handles til stadig stigende priser. Man må derfor imødesee, at fotografiske optryk af de udsolgte bind må iværksættes indenfor de år, der vil gå, inden udgivelsen af de nye hæfter kan tage fart.

I betragtning af, at Svend Grundtvig i 1847 forudså en udgave på 150 ark, leveret på 6-7 år af ham selv ene mand, ville det naturligvis være en smuk afslutning på den her offentliggjorte plan, om udgiverne på prent gav løfte om at kunne præstere de 90 ark inden fx. 1960. En realistisk vurdering af forholdene umuliggør dog et sådant løfte, idet både udgiverne og deres svenske medarbejdere har andre forpligtelser at indfri, før større resultater kan ventes; og man kan lige så godt på forhånd erkende, at mange år vil gå, før Danmarks gamle Folkeviser I—XII står færdig. Men som »begyndelsen til enden« kan planen for arbejdet måske have interesse for læserne af Axel Olriks gamle tidsskrifts halvtredsindstyvende årgang.

NOGLE SMÅ BETRAGTNINGER OVER HOLBERGS EPISTLER

AF

LEIF NEDERGAARD-HANSEN

Nu da vi i 200-året for Holbergs død har fået fuldendt den af F. J. Billeskov Jansen med et systematisk noteapparat forsynede 7-binds nyudgave af Epistlerne (se herom iøvrigt mit essay i Nordisk tidsskrift 1954), vil det falde naturligt igen at overveje hvad der måtte have tjent Holberg til forbillede ved den etablering af essay-formen på dansk grund som Epistlerne formelt er udtryk for. Der er jo i stil og fremstillingsform nogen forskel mellem Moralske Tanker og Epistlerne. For de førstes vedkommende er det naturligt som forbillede at henpege på Ciceros, Plutarks og Senecas moralfilosofiske betragtninger foruden på Montaigne og Spectator'en. Men hvad kan have tjent Holberg til forbillede for den stramning af formen for hans moralfilosofiske betragtninger og den udvidelse af materierne der sammen med brevformen kommer til at konstituere Epistlernes på een gang både essayistiske og privatpersonlige epistolære tone, specielt deres form af foregivne svarbreve på en tænkt korrespondents betragtninger og reflexioner?

Det synes mig at man her ikke rigtigt har været opmærksom på det mest sandsynlige direkte forbillede, — Pierre Bayle's *Réponse aux Questions d'un Provincial*, hvoraf der udgaves tom. I—IV samt et 5te lille hæfte posthumt. Bindene, der tryktes i Rotterdam 1704—06, fremkom alle anonymt, og Bayle opretholdt også i sin private korrespondance den fiktion, at han ikke var forfatter til disse breve, hvor han omtaler sig selv i 3. person. Sådan som disse svarbreve til en tænkt adressat i provinsen oprindeligt var planlagt, skulle de ligesom senere Holbergs epistler frembyde mulighed for at tage de forskellige emner op til debat under en tvangfri populær form. Det

28. 9. 1704 daterede forord til 1. bind af Bayles epistler fremlægger et program for den ny kortgenre, med hvis skabelse det var Bayles hensigt at imødekomme den dannede almenheds behov for at følge med i tidens videnskabelige spørgsmål; det program for genren der her opstilles, passer i mangt og meget på Holbergs epistler. Lad os anføre nogle passager af denne fortale:

Ce livre n'est proprement que l'abregé de diverses lettres, la plupart fort longues qu'on auroit fait imprimer toutes entieres, si l'Auteur y avoit voulu consentir; mais comme elles lui ont paru trop chargées, ou de raisonnemens, ou d'autoritez, il a trouvé plus à propos d'en détacher seulement quelques parties, & de les réunir sous la forme qu'il leur a donnée. La regle qu'il a suivie dans cette reduction est de composer un Ouvrage qui tient le milieu entre ceux qui servent aux heures d'étude, & ceux qui servent aux heures de recreation. Le monde a besoin de plusieurs sortes de livres; il en faut pour s'occuper, & il en faut pour s'amuser, & parcequ'il y a des gens qui lors même qu'ils ne lisent que pour delasser leur esprit, souhaitent de rencontrer des choses serieuses, & qui ne soient pas indignes de la curiosité d'un homme de lettres, il est bon qu'il y ait des livres, qui sans demander beaucoup d'attention, ni sans être destinez à la bagatelle puissent procurer un delassement instructif.

On a taché de communiquer à celui-ci cette qualité. On se contente de couler legerement sur certaines choses qui auroient pu être approfondies; on passe promptement d'une matiere à une autre afin d'introduire la variété, & s'il a falu donner quelque suite à certains sujets, on l'a fait de telle sorte que chaque chapitre les represente par des côtes differens. —

On a fait en sorte que les chapitres ne fussent jamais fort longs, & qu'assez souvent ils fussent très-court. L'incomparable Michel de Montaigne n'avoit pas bien consulté le goût de public, ou bien on étoit en ce tems-là d'un autre goût que presentement. Il crut enfin que pour attirer davantage l'attention, & la curiosité des lecteurs, il devoit donner beaucoup d'étenduë à chaque chapitre de ses Essais. — Aujourd'hui rien n'engage mieux à commencer la lecture d'un chapitre, que de savoir qu'il n'est guere long, & qu'on trouvera bientôt une pause.

Desværre medførte de bitre theologiske stridigheder Bayle indvikledes i at dette avvekslende program ikke helt kunne overholdes. Men Bayles udførlige refutationer af modstanderne fordeles på små kapitler, så karakteren af epistler nogenledes bibeholdes. I det Preface, dateret 2. 12. 1705, som Bayle har foransat tome II, der udgaves sammen med tome III, erkender han selv denne ændring; han siger om disse bind:

Ils different du premier en ce qu'au lieu qu'il contient beaucoup de diversitez literaires & historiques, & peu de matieres de raisonnement,

ils contiennent beaucoup de cette sorte de matiere & peu de cette sorte de diversitez.

Men i overensstemmelse med programerklæringen i forordet til tome I er i hvert fald første bind af *Réponse* et med Holbergs epistler ret ligeartet værk. Især er de mange historiske epistler, der oftest har karakter af korrektiver til andres fremstillinger eller er rehabilitationer af kendte historiske personers vitæ, fællesgods for både den rotterdamske og den københavnske filosof; begge forenede en primær interesse for historien med en sekundær for religionsfilosofien. Den mer privatpersonlige tone, der kendetegner Holbergs epistler ligesom Montaigne's Essais, savnes dog hos Bayle, der var mindre optaget af sig selv. Men begge var de parat til sidste dråbe i deres blækhorn at forsvare sig mod angreb på det de hade skrevet.

Trods de forskelligheder der også findes mellem Bayles og Holbergs svarbreve på fiktive epistler fra en opdigtet korrespondent, forskelle der især beror på deres forskellige gemyt, synes meget at tyde på at Holberg fra Bayle's *Réponse aux questions d'un provincial*, som han selv ejede, har modtaget en vigtig impuls ved sin udformning af det danske essay. Som det oprindeligt havde været Bayles agt at producere en kortere prosagenre end Montaigne's og en mer populær end avhandlingens, en uprententios form, der tillod en tvangfri avvekslende behandling af de forskelligste materier, var det også Holbergs intention at søge frem til en form at moralisere på der på een gang kunne rumme hele hans interessesfære og fængsle selv den blaserte læsers opmærksomhed. Efter først at have prøvet sig frem med den epigrammatiske essaysammenstilling i *Moralske Tanker* gik han siden over til at anvende helt samme form som Bayle med fiktive svarbreve. De ord *Til Læseren* hvormed Holberg indleder sin forklarende *Fortale* til Epistlernes første tome viser da også en viss overensstemmelse med Bayles ovenfor gengivne programerklæring: Begge skribenter søger ved en ny populær form at lette publikum tilegnelsen af deres tanker:

Udi denne Samling af Breve vil findes, at *Materien* svarer til Titelen, saasom intet derudi sees uden de Ting, som kand *interessere* en Læser; da derimod mange andre trykte Breve-Samlinger indeholde mestendeels intet uden Ord og *Complimenter*. Stilen er herudi ikke saa pyntet som i mine *moralske Tanker*: Bør ey heller saa at være udi *Epistler*. —

Ligesom Holberg ved opslag i samt systematisk læsning af Bayles Dictionnaire (se herom Billeskov Jansen DSt 1954 s. 35) fik materierne

til adskillige af sine reflexioner i Epistlerne, synes han således også fra Bayle at have kunnet få den avgørende impuls for selve disse essays' epistolære form, ligesom hans yndlingsglose (*ey*) *at decidere* jo er overtaget fra Bayles mest karakteristiske ordforråd; i Fortalen til Epistlerne hedder det da også:

Jeg *deciderer* efter nogle andres Exempler [i. e. Bayle's!] ikke med Myndighed udi nogen omtvistet *Materie*: Jeg tilkiendegiver alleene, hvorledes jeg efter mit ringe Begreep fatter en Ting, og viser de *Argumenter*, hvorpaa mine Tanker grundes.

Ovenstående er jo netop en træffende karakteristik af Bayles underfundige, tilsyneladende dialektisk-objektive skrivemåde, der i højere grad end en eensidig tendentiøs form bidrog til hos hans intellektuelle læsere at nedbryde traditionel tænkemåde, men som også kunne misforstås, hvad Holberg selv synes i en af sine epistler at være kommet ud for.

ad Epistolam CCCV:

På grundlag af Augustins *de Sermone Domini in monte* I, 16 hade Pierre Bayle i sin leksikonartikel om *Acindynus* fortalt om en mand der anno 340 på grund af en skatterestance var gerådet i fængsel og måtte regne med hængning, da han var ude af stand til selv at udrede det skyldige pund guld, men reddes ved at en rigmand tilbyder at betale denne sum for en nat hos hans hustru: *pollicens pro una nocte, si ei misceri vellet, se auri libram daturum*. Augustin vovede ikke at avgøre hvorvidt denne hustrus opførsel var god eller dårlig: *nihil hic in alteram partem disputo; liceat cuique æstimare quod velit*, men hældede mere til at bifalde den end til at fordømme den: *Non ita est existimandum ne hoc etiam femina, viro permittente, facere posse videatur; quod omnium sensus excludit. Quamquam nonnullae causae possunt existere ubi & uxor mariti consensu pro ipso marito hoc facere debere videatur*. Bayle udtaler derpå sin forargelse over den store theologs lemfældige og humane bedømmelse af kvinden, idet han påpeger at en sådan humanitet kan få farlige konsekvenser, da der derved skabes præcedens for at heller ikke Moselovens andre bud har ubetinget gyldighed:

Qui ne voit, que si une telle Morale avoit lieu, il n'y auroit point de précepte dans le Décalogue, dont la crainte de mort ne nous dispensât ? Où sont les exceptions en faveur de l'adultère ? Si une femme n'est pas

obligée à y obéir, quand il s'agira de sauver sa propre vie ; car Dieu n'a pas exigé de nous que nous aimassions personne plus que nous-mêmes. On pourra donc impunément transgresser la loi de chasteté, afin d'éviter la mort &c.

Den spidsfindige forargelse og dømmesyge Bayle her lægger for dagen, og hvorved han viser sig »plus clerical que le clergé«, må dog rettest opfattes som et af hans underfundige bidrag til underminering af kristentroen. Netop ved sin foregivne fordømmelse af kvindens handle måde vækker han den tænksomme læser til kritik af den kristne kønsmoral, indirekte æggende til tvivl ikke alene på den i Bibelen nedlagte moralkodex' almengyldighed, men også på selve Bibelens humanitet.

Holberg, der alt hade anført beretningen i sin Kirke-Historie (I, 308), vendte på sine gamle dage tilbage til det moralfilosofiske problem fortællingen opkaster; det blev til *epistola CCCV*. Ligesom i Kirke-Historien nævner han at Augustin ikke ønskede at decidere i sagen, men at han inklinerede mod at undskylde kvinden, men fremhæver nu tillige med undren at andre kasuister laster hendes handling:

Iblant de sidste er *Monsr. Bayle*, hvilken, endskiønt han gemeenligen gaaer ud af den alfare Vey, dog en og anden gang angribes af sterke Orthodoxiske Paroxysmis; thi her taler han med Heftighed imod Augustinum, sigende, at, hvis saadant maatte tillades, kunde alle Bud uden Synd overtrædes, og enhver kunde undskylde en Misgierning med Fornødenhed. Mig synes, at det er best, herudi at gaae en Middelvey imellem dem, som berømme, og dem, som plat fordømmer denne Gierning.

Holberg, der selv delte Augustins mening, synes således overhovedet ikke at nære tvivl om Bayle's oprigtighed, skønt det jo er den rotterdamske filosof's taktik ofte på den underfundigste façon at opkaste et problem, diskutere det på en sådan måde at man indirekte aner hans kætterske anskuelser, for sluttelig på skrømt forsigtigt at opgive fornuftens lys og underkaste sig kirkens mening.

Voltaire skrev i 1747, altså i intervallet mellem Holbergs to behandlinger af den herlige historie Augustin hade diverteret sine fromme læsere med i kommentaren til Paulus' bekendte ord i 1. Korintherbrev 7,4, sin parafrase af skattehistorien, nemlig den afrikanske novelle *Cosi-Sancta*, med undertitlen *Un petit mal pour un grand bien*, som han indleder med denne præamble:

C'est une maxime faussement établie, qu'il n'est pas permis de faire un petit mal dont un plus grand bien pourroit résulter. St. Augustin

a été entièrement de cet avis, comme il est aisé de le voir dans le récit de cette petite aventure arrivée dans son diocèse sous le proconsulat de Septimius Acindynus, et rapportée dans le livre de la Cité de Dieu.

Som undertitlen, der er identisk med novellens slutningsord, viser, er Voltaire særlig optaget af at fremhæve at der kan være tilfælde hvor det må være tilladeligt ikke at rette sig efter Paulus' seksuelle moralkodex, som derved undermineres, hvad der vel også var Bayle's dulgte intention med leksikonartiklen om Acindynus (ligesom med den om *Sara*, hvor kirkefædrenes forsøg på at forsvare Abraham for ved sit slavindeægteskab at have overtrådt 1. Korintherbrevs troskabsbud afvises med Paulus' eget axiom: Il ne faut point faire le mal afin qu'il en arrive du bien, idet Bayle her iøvrigt henviser til hvad han har sagt i art. Acindynus).

Ligesom Holberg vendte Voltaire senere i sit forfatterskab tilbage til Augustins beretning; i romanen *L'Ingénu* (1767) benytter han samme motiv som i *Cosi-Sancta*, men lader her romanen få den tragiske udgang at den skønne Mlle de Sainte-Yves dør af sorg over at have opofret sin jomfruelige dyd, skønt det var for at frelse sin elskede huron. Forinden hun skred til denne handling, hade hun forøvrigt konsulteret en jesuittisk kasuist, der netop tilråder hende det under henvisning til den af Augustin berettede og af Holberg benyttede historie, der her fortælles således:

— Vous avez des exemples dans la sainte antiquité qui peuvent merveilleusement servir à votre conduite. St. Augustin rapporte que, sous le proconsulat de Septimius Acindynus, en l'an 340 de notre salut, un pauvre homme, ne pouvant payer à César ce qui appartenait à César, fut condamné à la mort, comme il est juste, malgré la maxime: « Où il n'y a rien le roi perd ses droits ». Il s'agissoit d'une livre d'or; le condamné avait une femme en qui Dieu avait mis la beauté et la prudence. Un vieux richard promit de donner une livre d'or, et même plus, à la dame, à condition qu'il commettrait avec elle le péché immonde. La dame ne crut point mal faire en sauvant la vie à son mari. St. Augustin approuve fort sa généreuse résignation. (*L'Ingénu*, chap. XVI).

Endnu en gang vender Voltaire tilbage til dette samvittighedsspørgsmål; det er i første bind af hans *Questions sur l'Encyclopédie* (1771), hvor han i artiklen om hor, *Adultère*, refererer Bayles artikel og derpå selv tilføjer: »Hvad der efter min mening er temmelig ejendommeligt, det er at Bayle foregiver at være strengere end den hellige Augustin. Han fordømmer dristigt denne stakkels kvinde. Dette ville være ufateligt, hvis man ikke vidste i hvilken grad næsten alle skribenter må

tøjle deres pen og dementere deres hjærte, med hvilken lethed man ofrer sin egen mening af frygt for at skræmme en eller anden pedant, som kan volde en skade, og hvor lidt man er i overensstemmelse med sig selv.»

Voltaire er således ikke i tvivl om at Bayles moralske indignation over hustruens handlemåde ikke var oprigtigt ment; Holberg synes overhovedet ikke at have tvivlet om at den var det.

Også i en anden epistel viser Holberg sig lovlig troskyldig i forhold til Voltaire. Det er i *Epistola 463*, hvor Holberg igen tager et emne han alt havde behandlet før, i sin Jødiske Historie, op til fornyet debat, nemlig Daniels forunderlige beretning om Nebukadnesars metamorfose, uden dog rigtig at turde betvivle dens bogstavelige sandhed, modsat Voltaire, der i romanen *Le Taureau blanc* har gjort strålende løjer med den ved at sammenblande den med ægypternes tro på Apistytrens hellighed; jævnfør herom kommentaren til min i 1953 udgivne fordanskning af Voltaire's *Den hvide Tyr*; om Voltaire og Holberg se også min indledning til Voltaire's *Muntre Fortællinger* (1955).

ad Epistolam CXXXV:

Med rette gør F. J. Billeskov Jansen i Holberg-Blandinger III 1945 opmærksom på at man blandt Holbergs dannelseskilder også må henregne tidens forskellige kritiske journaler, som ikke blot recenserede nye fagbøger, men som også bragte ofte meget fyldige excerpter af værkerne selv. Det synes som om Holberg i nogle tilfælde grunder sine betragtninger over tidens værker på disse recensioner, uden altid at have læst selve værkerne, men uden at gøre opmærksom på dette forhold. Dette synes således at være tilfældet ved *epistel 135*, der omhandler selvmords tilladelighed, aktuelt foranlediget af den svenske konvertit Johannes Robeck's posthume latinske apologi for selvmord. Det er således usikkert om Holberg virkelig har læst hans lærde *Exercitatio philosophica de . . morte voluntaria philosophorum et bonorum virorum etiam Iudaeorum et Christianorum* (1736). Meget tyder på at det ikke så meget er fra Funcks indledning, om han overhovedet har læst den, som derimod fra en fransk recension af bogen at Holberg har hentet hvad han har haft brug for angående Robecks liv og død. Især en fejl Holberg, som bemærket af Chr. Bruun, gør sig skyldig i, tyder herpå; Holberg skriver nemlig i epistlen at Robeck vendte tilbage til Sverige; dette står ikke hos Funck, men en passage i den

franske recension Holberg sandsynligvis har brugt, er blevet så dårligt formuleret at Holberg nemt kan have misforstået det. Holbergs epistel fremviser også andre ligheder med den kilde han formodentlig har benyttet: recensionen af Robecks værk i tome XVII af *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe* (Amsterdam 1736), der p. 438—65 udførligt behandler den svenske selvmordskandidats vita ante acta og hans efterladte værk. Holbergs skildring af svenskerens levned holder sig, som det vil ses, nær op til den franske recensions skildring af samme.

Dans le cours des lectures qu'il fit à Upsal, il tomba sur quelques endroits des Réflexions de Marc-Antonin, qui lui faisant concevoir un extrême mépris de cette Vie, lui firent naître l'idée du ridicule qu'il doit y avoir dans l'attachement que les hommes en marquent . . . (p. 439).

Da han opholdt sig udi Upsal, for at forfremmes videre derudi, og Keyser *Marci Antonini Reflexioner* fulde ham i Hænderne, fattede ham en yderligere Foragt for Verden. Men, saasom *Universitetets* Cantzler, der maaskee havde hans Lærdom mistænkt, ikke vilde tillade ham offentlig at *disputere* udi *Upsal*, forlod han af Fortrydelse sit Fæderneland.

Videre fortælles at Robeck 1703 forlod Sverige og tog til Hildesheim, hvor han 32 år gammel tonsureredes d. 7. 3. 1705 og sendtes til Wien og Rom; 1712 fik han præstevieelse. Den måde hvorpå hans hjemlængsel derefter skildres, kunne ved flygtig læsning give Holberg det indtryk at Robeck virkelig var vendt tilbage til Sverige, hvorom der intet står i Funccius' indledning:

Certain reste de tendresse pour l'Air natal, qui se réveilla, l'avoit engagé à faire des tentatives pour obtenir la permission de retourner en Suède . . . Les sollicitations de sa famille y firent enfin consentir Charles XII . . . ; il n'en fit aucun usage jusqu'à la mort de ce Monarque, & ce fit ensuite inutilement qu'il fit agir auprès de son Successeur . .

Efterat han længe havde omflakket, fik han Lyst til Fæderne-Landet igen, hvor han af Carolo 12. fik Frihed at forblive. Men efter samme Konges Død, vilde man ikke tillade ham som en Apostat og Jesuit at opholde sig længer i Sverrig; hvorudover han forlod Landet anden gang, og søgte de Romerske Stæder igen.

Da han havde virket ti år som præst i Tyskland og yderligere syv nær Hamborg, vandt dødstankerne overhånd hos ham; skildringen af det veliscenesatte selvmord minder også om Holbergs fremstilling:

... Il vint à Rintel en 1734, où il ne sortoit presque point, & passa plus d'une année renfermé dans son Cabinet. Mais à peine eut-il passé 13 mois à Rintel qu'il écrivit à Mr. Funccius pour lui dire en substance, qu'à l'âge de 64 ans, il alloit faire son dernier Voyage; que sa mélancholie, qui augmentait tous les jours achevoit de lui ruiner l'esprit et corps. ...

Quand tout cela fut fait, on le vit un beau jour, habillé fort proprement, s'embarquer seul dans un petit Bateau qu'il avoit acheté, & s'écarter dux rivage, à l'étonnement de tous les spectateurs. Quelques jours après on trouva son corps dans le Weser, à trois milles de Brême.

.. Udi det Aar 1734, ankom han til *Rintel*, hvor han af *Melancholie* holdt sig inde udi sit *Cabinet* en lang Tiid. Endelig, efter at han der havde gjort sit *Testament*, og skikket de meeste af sine Sager og Skrifter til den lærde *Funccius*, som da opholdt sig paa samme Stæd, begav han sig eene udi en Baad, som han havde kjøbt, og roede fra Strandbredden med alles Forundring. Ingen vidste, hvad saadant vilde betyde: Men kort derefter fandt man hans døde Legeme udi Weser-Strømmen ikke langt fra Bremen ...

Også Holbergs gennemgang af Robecks værk viser overensstemmelser med den franske recension:

... D'abord il pose pour Principe, ce qui est très faux, que parmi les Chrétiens, *Lactance* & *St. Augustin*, furent les premiers qui condamnèrent l'Homicide de soi-même.

... Han viser at Egen-Mord haver været agtet en heroisk Gierning blant de meest moraliserede Nationer, foregivende, at *Lactantius* og *Augustinus* ere de første, som saadant have fordømt.

Bemærkelsesværdigt er det iøvrigt at Holberg viser sig meget mindre fordømmende overfor Robecks handlemåde end hans franske kilde; han har måske i sin ungdoms melankolske stunder ikke selv stået ganske fremmed overfor selvmordstanken:

.. Il n'y a point de Tyran si cruel, dit l'Auteur, qui pousse la barbarie jusqu'à prétendre qu'on lui sache gré de ses mauvais traitemens. Or, selon lui, Dieu se rendroit coupable de cette affreuse Tyrannie, s'il nous donnoit de telle sorte la vie à titre de grace, qu'il ne nous fût pas permis de nous en défaire pour nous dérober à toutes les rigueurs de sa Providence. A dire le vrai, je n'ai pu lire ceci sans horreur ...

— On ne sait guère que juger de cette Philosophie. Le plus sûr est d'abandonner ce secret à Dieu, qui en a déjà prononcé la Sentence.

.. Hvad kunde man dømme om den Regent, der lod see en stedse-varende Vrede og U-naade mod en Undersaat, efterdi han udi Lidelse og Pine ikke øvede en *Stoisk* Bestandighed; — . . de, som udi store Smerter og Gienvordigheder lade Modet falde, kand heller ansees som skrøbelige og ufuldkomne end som rebelske Undersaatte, der forskyldte ævig Straf, og der have gjort sig uværdige til all Naade.

— Guds Domme blive uden Tvivl i mange Ting anderledes end Menneskers Domme.

Forresten var Holberg ikke den eneste der benyttede den franske recensjons genvej til at give en fremstilling af Robecks latinske dissertation. Den artikel om Robeck 1759-udgaven af Moreri's *Dictionnaire* bragte, grunder sig ligeledes på de franske excerpter. Robeck vandt forøvrigt en vidtomspændende posthum navnkundighed ved sin frivillige død; han nævnes både af Voltaire i *Candide* (12. kap. in fine) og af Rousseau i *La nouvelle Héloïse* (21. brev i 3. del).

Sandsynligt er det forøvrigt at også andre recensioner i samme tidsskrift kan have tjent Holberg til kilde; han synes ikke altid at være gået direkte til kilderne, men de franske recensioners genvej, især måske når det drejede sig om værker på engelsk. Exempelvis kan nævnes at *Bibliothèque raisonnée* bl. a. bringer meget udførlige recensioner med lange citater af adskillige værker Holberg omtaler i Epistlerne, således i tome III (1729) af Mandeville's *Fable of Bees*, i t. V—VI (1730 f) af Tindal's *Christianity as old as the creation*, t. VII—IX (1731—32) af Fosters *The Usefulness, Truthe & Excellency of The Christian Revelation*, foruden af en mængde franske værker som bl. a. abbé Pluche's; i t. XL (1748) bringes en omtale af Diderot's anonymt udgivne *Pensées philosophiques* (der her tillægges Mr. de la Mettrie!), hvilket sandsynliggør at Holberg har kendt dem, jf. noten s. 41 i Leif Nedergaard: *Diderot* (1953). Holberg har sikkert holdt sig à jour med tidsskriftet, der i jan. 49 trykte La Beaumelle's *Réponse a la XXXVme de ses Epîtres*. Netop i *Bibliothèque raisonnée* findes således meget udførlige redegørelser for bl. a. de engelske deisters kendteste værker; en gennemgang af ikke alene dette tidsskrifts halvt hundrede bind men også andre af tidens kritiske journaler ville måske kunne bringe endnu et par små bidrag til den fortrinlige redegørelse for Holbergs arbejdsmåde og kildemateriale som prof. Billeskov Jansen alt har givet os.

NOGLE MINDEDIGTE AF JOHANNES V. JENSEN

AF

HARRY ANDERSEN

I nden for Johannes V. Jensens lyrik indtager minde- og hyldestdigtene en central plads¹. Er talen om hans bedste digte kan ingen forbigå en række digte i denne gruppe. Mindedigtene omfatter »Bjørnstjerne Bjørnson« (1910), »De vilde Blomster« (1922), sidste strofe i »I Dyrehaven« (1923), der er tilegnet Ditleff v. Zeppelins minde, »Min Fader 1848—1923« (må være skrevet 1923), »Kai Nielsen« (1924), »Dyrlægens Minde« (1924), »Baalfærdssang« (1925), ved Gustav Philipsens bålfærd, »Ved min Moders Død« (1926), »Otto Benzon« (1927), »Viggo Lachmann« (1928), »Thøger Larsens Minde« (1928), »Peter Hansens Minde« (1930), »L. C. Nielsen« (1930), »L. A. Ring« (1933), »Kirsten Find« (1936), »Ved Staunings Død« (1942), »Sidste Sang« (1944), »H. Chr. N. Mortensen« (1950). Om de her nævnte digte gælder det, at de er skrevet om hans forældre, venner og bekendte, som digteren har villet mindes i ord.

Til denne gruppe slutter sig »Columbus« (1904), »Leonore Christina« (1906), der er optrykt i ændret skikkelse i 1917², »Graven i Sne« (1923), vinterbillede fra Oehlenschlägers grav, »Ludvig Holberg« (1923), »Charles Darwin« (1925), »Adam Oehlenschläger« (1929), »H. C. Andersen« (1930), »Længsel efter Bjørnson« (1932), »Steen Steensen Blicher« (1932)³.

Minde- og hyldestdigtene hører intimt sammen. I det følgende skal jeg behandle nogle af dem, specielt dem der er skrevet til digterens fader og moder. Et enkelt hyldestdigt, der hører nøje sammen med disse digte, inddrages i undersøgelsen.

Johannes V. Jensens to lødigste digtsamlinger er utvivlsomt »Digte« 1906 (2. udgave 1917, 3. udvidede 1921) og »Verdens Lys« (1926). I »Verdens Lys« finder vi den modne mand med hans visdom, hans fro-

dighed og livsvarme og hans inderlige glæde ved årets gang; han er med i årstidernes rytme og følger sig ind derunder med tugt, for at bruge et af digterens livord. Her er skønne, dybe og kraftige minde-digte og vers om barndomsminder («Paaskeliljer» og »Blindebukken»). I »Digte« 3. udgave og »Verdens Lys« er der digte om Johannes V. Jensens forældre.

I 1918 skrev digteren »Til min Fader Distriktsdyrlæge H. Jensen i Farsø paa hans 70 Aars Fødselsdag den 5. Juni 1918«⁴. Digtet er optrykt under titlen »Min Fader« i »Digte« 3. udgave. Da digtet ikke er optrykt i udgaverne af Johannes V. Jensens digte fra 1943 og 1948 skal jeg her anføre det i sin helhed:

Usporlig skrider de drøje Tider,
med Ankret efter i Slægters Minde.
Hvad Tiden grundlagde inderst inde
bevarer Tiden — men Ak, den skrider.
I indre Nærhed det svundne staar —
hvor kort et Menneskets Maal af Aar!

Hvor Bedstefader med Bondens Styrke
i bredden Haand sad paa Væverstolen,
der tier Væven, og tom er Spolen;
det Rum han fyldte er idel Mørke.
Og Sønnesonner mod Skyggen gaar —
hvor kort er Menneskets Maal af Aar!

Men du, som førte din Slægt fra Ploven,
skönt selv du blev der hvor Bonden bygger,
du skygges nu under nære Skygger
og skumrer til som en Eg i Skoven,
fra begge Sider dig Skyggen naar —
hvor kort er Menneskets Maal af Aar!

Dog modløs møder du ej din Alder,
for du har fyldt dem, de Aar du fylder,
du har betalt hvad du Livet skylder,
og du vil nikke, naar Natten kalder,
jeg ser dig nikke med hvide Haar —
hvor kort er Menneskets Maal af Aar!

Hav Tak, min Fader, for Livets Gave,
for dit Eksempel, den simple Lære
der lyser ud af et Liv i Ære,
som stumt det taler fra Slægtens Grave.
Endnu med Sundhed og Kraft du staar —
hav Tak for ærefuldt svundne Aar!

Digtet er skrevet i stev-rytmen som Johannes V. Jensen yndede, sidste verslinie bruges som omkvæd, der varieres i slutningsstrofen⁵. Dette væsentlige, varme og noble digt ligger meget nær ved hyldestdigtet til Troels-Lund på hans 80 års dag (1920). Begge digte begynder naturligt nok med tiden. I »Troels-Lund« hedder det:

Læg Øre til Tidens dumpe Trav,
de blodige Kverne kverner.

Begyndelsesverset »Usporlig skrider de drøje Tider« minder stærkt om Brorsons »Trange Tider langsom skrider« (i »Her vil ties, her vil bies«). Billedet af et anker finder vi også i »Takkesprog« (1922): »Aaben Himlen / ankrer til Haabet«⁶.

»I indre Nærhed det svundne staar —« — vi møder her et af Johannes V. Jensens mange, fortættede udtryk, sentensagtigt, dybt og rigt, der på en befriende lykkelig måde udsiger noget væsentligt om tilværelsen. Få digtere har som Johannes V. Jensen haft den evne at kunne forme sådanne udtryk, som den der har fordybet sig i hans værker, aldrig kan glemme; de kommer til at fæste bo i ens sind for stedse. De er som musik der toner, når man oplever noget, der svarer til digterens ord. Tanken må gå til Goethe. De store digtere kan være store vismænd.

Tiden, der går, kredsede Johannes V. Jensen ustandseligt om. Han varierer stadig sine udtryk om tidernes gang. Et par citater vil være af interesse i denne sammenhæng. »Løvspring« (1925) har denne ejendommelige strofe:

En Spætte høres paa Træbul banke,
og Ekko spøger, det gamle Spil;
og Tiden, Tiden — den slidte Tanke
forgæves spørger hvad Tiden vil.

Hyldestdigtet til Knut Hamsun (1929) har stroferne:

Det Simple Gave, hvad Livet vil;
at Tid gaar, at man er til.

Trøst dig, Naturen har *alle* Gaver.
Tiden er en barmhjertig Graver.

I digtet »Kæmpchøjen« (1929) hedder det:

Det sjælegrebne Nu er aldrig omme,
i Mindets Ring det varer alle Dage.

I myten »Alderdommens Ø« (fra 1927) taler Johannes V. Jensen om en tryllering, som en skade har tabt. Skaden er mindets fugl, og ringen er mindets ring (»Ved Livets Bred« (1928) p. 181). I »Dadde« fra samme år tales om tidens fugl, der har tabt mindets ring, mytens ring: »naar jeg ser igennem den vender svundne Ting tilbage i Nuet igen, og alt hvad der er fjernt synes lige ved, alting bliver lige nærværende, naar jeg ser igennem den« (smst. p. 215, se også p. 219). Ringen omtales i »Udenfor Tiden« (fra 1932, se mytesamlingen »Pisangen« (1932) p. 134). I »Barndommens Sig« læser vi: »Barndommens Sig, hvor vi satte vore Fantasiskibe ud at sejle, er jævnet med Jorden, Ploven gaar hen over den; men i Mytens Ring er den altid lige nærværende« (se mytesamlingen »Kornmarken« (1932) p. 145)⁷.

En række år efter at Johannes V. Jensen havde skrevet digtet til sin fader anstillede han nogle betragtninger over begrebet tid. I afsnittet »Skabningen og Tiden« i »Dyrenes Forvandling« (1927) hedder det: »For en indre Anskuelse staar vi svunden Tid lige saa nær som vor egen« (p. 30)⁸. Det svarer nøje til verslinien: I indre Nærhed det svundne staar. Vekselvirkningen mellem poesi og prosa er forbavsende stor hos Johannes V. Jensen. Han økonomiserer med sit stof og varierer de samme ord og udtryk. Gang på gang citerer han sig selv — kan vi udmærket forsvare at sige. Heri ligger ikke udtrykt nogen som helst forklejnelse, men en betydningsfuld kendsgerning. En variation over dette tema har vi i »Sidste Sang« fra 1944:

Alt hvad der svandt i Mindets Skær
er for bestandig lige nær.
Hvad der erindrer sig bestaar.
Kun hvad der er forglemt forgaar.

Billedet af skyggen kommer igen i digtet til Hamsun:

Men lykkelig den der mod Skyggen gaar,
med kronet Arbejde, smykket med Aar.

Lykkelig den der sidder paa Skammel,
vel skrammet, med Grund gammel.

Og ser sine Børn, uden Tænders Gnidsel,
gribe kraftig om Livets Tidsel.

Til *det kronede arbejde* svarer: for du har fyldt dem de Aar du fylder. Johannes V. Jensen takker for sin fars eksempel, den simple lære. Ordet *simpel* er her et adelsord⁹.

Vi hører om slægters minde og slægtens grave som i »Danmarks-sangen« (1925) og »De gamle Bønder« (1926) til Jeppe Aakjær. Ordet minde er et centralt ord i Johannes V. Jensens forfatterskab¹⁰. En bog blev kaldt for »Mindets Tavle« (1941).

»Min Fader. Født 5. Juni 1848. Død 20. Maj 1923« blev første gang trykt i »Verdens Lys«¹¹. Det er en strofe i samme versemål som hyldestdigtet fra 1918:

Nu har han lagt sig. De store, varme
Dyrlægehænder, de blev saa svage.
Det hvide Hoved sank stumt tilbage.
Nu bliver Aarene mere arme.
Med Tak han tog mod sit Maal af Aar.
Bered dig, Søn, paa din Faders Kaar!

Digteren fik 27 år til at berede sig i. I prosadigtet »Hverdagene« (1906) til digteren L. C. Nielsen hedder det: Nu kommer vor rige Dødstid, Broder.

Til disse digte slutter sig det simple, bevægede og skønne digt »Dyrlægens Minde« (1924). Det blev første gang trykt i Thøger Larsens tidsskrift »Atlantis« II (1924) p. 97 ff. Det har billeder fra et herbarium over jyske planter tegnet af Johannes V. Jensens far. Det blev optrykt i »Verdens Lys«. En analyse af det lange digt (44 strofer) i klare, taktfaste firfodsjamber skal ikke foretages her. Vi møder digteren som dreng; han er sammen med sine brødre på ture i alt slags vejr. Da var sommerdagen lang, og den gyldne tid havde sin indre kraft — siger digteren. Hør nogle strofer:

Paa mangel Tur, saa mangel Gang
man paa et Vink af Vognen sprang
og hentede Planter som i Solen
blev spejdet ud fra Agestolen.

En Blomsterven, en Blomsterkender,
med spinkel Urt i varme Hænder!
Hans Dreng gennem ham forstod:
det bedste ligger for din Fod!

Det simple Græs, det ringe Siv
er Former af det rige Liv.
Naturen paa en fattig Plet
man skønner paa og skatter ret.

Her møder vi den jordnære Johannes V. Jensen med hans glæde og livsvarme, i dyb fortrolighed med naturens liv, det karrige og dog

så underfulde. Ud fra digtet træder dyrlægen frem; vi får et billede af en mand, der er arbejdsglad, varsom og hjælpsom, en elsker af blomsterne, en åben mand med et rigt sind fyldt af ærbødighed for livet. Det lange digt slutter med denne strofe:

Nu er den lange Kørsel slut.
Og Hjulet paa hans Gravhøj brudt.
Den Angst de fleste bærer paa —
ham kan den ikke mere naa!

Det samme siges — men ikke nær så smukt — i »Graven i Sne« om Oehlenschläger:

Den lille Skræk, han er den kvit.
Hans Hjerte tav. Nu værker dit.

De tre digte om Johannes V. Jensens far giver et meget smukt billede af en far og hans søn. De fortæller om Johannes V. Jensens taknemmelighed, hans ærbødighed over for livet, ja, vi kan udmærket sige hans ærefrygt. Dyrlægen rykker os nær, han kommer til at vedrøre os. Det er lykkedes digteren at få hans noble menneskelighed til at lyse og varme. Ud fra hans herbarium vokser poesiens blomster, gule, røde og blå. I myten »Ved Livets Bred«, omtaler Johannes V. Jensen sin far i en skildring fra sin barndomstid. Myten blev trykt i 1925 med blomsterakvareller af hans far¹².

»Verdens Lys« slutter med det korte digt »Ved min Moders Død«, der ikke tidligere har været trykt. Digtet indledes, på en ret usædvanlig måde, med disse oplysninger: »Marie Kristine Jensen, f. Jensen 1849—1926. Faderen Smed i Skovby paa Falster; Farfaderen Lade-foged og Tømrer paa Nordfelt paa Møen«¹³. I C. E. Jensens »Vore Dages Digtere« (1898) oplyser Johannes V. Jensen: Slægten har været Bønder. Min Moder er fra Falster af mørk Slægt (p. 225). Digteren vil fortælle os noget om sin slægt, kort og sagligt, her er en smed og der er en tømrer. Han stammer fra en slægt på mødrene side, hvor der er håndværkere. Johannes V. Jensens glæde over håndværkere og deres arbejde kan vi læse om i »Som Dreng skar jeg Skibe —« (1931). Jeg citerer det korte digt om moderen:

Hun leved paa de Døves Ø.
Og i en Skumring gik hun bort.
En ensom, haardfør, hedensk Sjæl.
Var Kvalen lang, er Livet kort.

Vær lovet da det sidste Gys
som slukker evigt Verdens Lys.

Det er et meget mærkeligt digt, tungt af skæbne¹⁴. Har man først læst det kan tanken ikke slippe det, ordene kan ikke rystes bort. Der udgår den dybeste ve fra disse verslinier, en besynderlig, sorgfuld lovsang, et sus af ensomhed og mørke. Om broderen hedder det i myten »Barndommens Sig»: »Angående saakaldt højere Ting bevarede min Broder Livet igennem til det sidste en ikke en Gang bemærket Tavs-hed. Problemet Liv og Død eksisterede ikke for ham, han var saavel konfessionsløs som uberørt af Fritænkeri, der ogsaa er en Sekt, som anmasser sig andres Tænkemaade; i denne stoiske-indianske Haard-førhed overfor Tilværelsen lignede han min Moder. Det er jo det sande, illiterære Hedenskab. I Virkeligheden, en stor Part af Menne-skeheden, især Kvinder, har det jo saadan, er i en Funktion, uden Slinger, men det ligger i Sagens Natur at hvad der ikke ytrer sig heller ikke gør sig gældende. Det har noget fornemt end ikke nogen-sinde at have truffet Valget mellem den ene eller den anden Livs-anskuelse» (»Kornmarken« (1932) p. 145).

Billedet af livet som en tilværelse på en ø — Hun leved paa de Døves Ø — har optaget Johannes V. Jensen meget. I digtet »Moder og Barn« (1926) tales om: *Lyksalighedens Ø* / midt i den haarde By. Hertil slutter sig mange år senere digtet »Den lykkelige Ø« (1942), hvor vi hører om en fredet ø midt i en by. Det hedder: Erindrer du vor Ø, Veninde? I digtet »Kæmpehøjen« (1929) har Johannes V. Jen-sen formet denne sentensagtige verslinie: Du fødtes paa din egen Lykkes Ø. I romanen »Christopher Columbus« (1921) tales om ung-dommens ø. En myte hedder »Alderdommens Ø« (1927); her bruges udtrykket alderdommens ø gentagne gange (se »Ved Livets Bred« (1928) p. 182, 186 og 191)¹⁵. Til disse eksempler kan føjes denne strofe fra hyldestdigtet til Ludvig Holstein (1934):

Du Nordalbingier, Skud af Holtseters Æt,
en Ø du førte med dig, hvorhen du gik.
I Omrids ikke ulig Sjælland,
men ledende Tanken hen paa Kythera.

Digtet »Paaskebadet« (1932) har om de unge: De lever, dobbelt taget, paa en Ø.

Adjektivet *hårdfør*, der vist er sjældent i poesi, brugte Johannes V. Jensen året før i hyldestdigtet til Knud Rasmussen: Da vendte hård-før Mand sin Sjæl mod Nord. Digtet »Jylland« fra 1933 (optrykt i »Paaskebadet« 1937) har i slutningsstrofen versene: Mens Blæsten

klemte, og Frosten bed, / du lærte Slægterne Haardførhed. I »Aldersdommens Ø« tales om: en haardfør Morgengengerning (»Ved Livets Bred« p. 191).

Verslinien: »Var Kvalen lang, er Livet kort« er som en variation af det bevingede udtryk: Kunsten er lang, og Livet kort (*vita brevis, ars longa*). Rimparret bort ~ kort møder vi nogle gange i forbindelse med det korte liv. Mindedigtet over L. C. Nielsen slutter således:

Han kom i Higen og Vandring bort.
For sent vi ser, at vort Liv er kort.

I Johannes V. Jensens vel mægtigste digt »Den jyske Blæst« (1931)¹⁶, der er dybe klagesange, veråb fra dem der er døde, fra genfærdene, der gerne vil have deres liv igen på jorden, læser vi:

Det mumler ensomt med avet Stemme
af Mænd som kom i det Fjerne bort:
Hvadenten udenlands eller hjemme
du lægger Staven, er Livet kort.

Dette rim træffer vi i Oehlenschlägers kendte digt »Hiemvee«:

Livet er saa svagt og kort,
Skæbnen vinker længer bort.

Hyldestdigt til Knut Hamsun har:

Saa megen Pragt, givet paa Borg,
Livet er kort, saa megen Sorg!

Hertil svarer nogle verslinier i digtet om Blicher:

Han samlede i sig mange Slægters Sorg,
og tog, som de, det korte Liv paa Borg!

Hertil kan føjes ordene om den døde dreng i »Vintersolhverv 1940«: sit korte Liv han fik paa Borg. Til disse eksempler kan yderligere føjes en række andre. »Baalfærdssang« har:

De dyre Leveaar er faa.
Men Slægtens Træ skal længe staa¹⁷.

»Naturens Afsked« har:

En Sfære som i Rummet svæver
dit korte Liv er knyttet til.

I »Johannes Larsen LX« hedder det: Ingen lang Fart / er Livet. »Frederik Poulsen« har: Som en lang Dag / er Livet, »Den danske Sommer«: Den lange Levedag er endt. Som vi ser har vi en række variationer over det samme hovedtema: det korte liv, der kan sammenlignes med en lang dag. I myten »Barndommens Sig« hedder det lakonisk: Livet er kort (»Kornmarken« (1932) p. 144). Johannes V. Jensen udtrykker den gamle, kendte tanke, at livet har vi fået på borg. Vi kender den f. eks. fra Ludvig Bødtchers digt »Ved et Tab«: Hvad her vi elske, ejes kun paa Borg.

Udtrykket »Verdens Lys« har Johannes V. Jensen brugt flere gange. Indledningsdigtet »Takkesprog« har givet navn til samlingen fra 1926:

Lovet være Verdens
Lys i min Tanke,
Solopgangen
og Synets Gave.

Dette digt kvædes af Nornegæst i indledningskapitlet »Det mørkeste Jylland« i »Cimbrernes Tog« (1922) p. 15 f. Udtrykket kommer igen i det selvbiografiske digt »Som Dreng skar jeg Skibe . . .«: Verdens Lys / faldt det i min Lod / at opleve og i »Den danske Sommer« (første digt); strofe 3 her er som en variation af Johannes V. Jensens digt om moderens død:

Forgyld mit Nu endnu en Gang,
du Blus i Himlen, Verdens Lys,
og giv mig at jeg gaar med Sang
paa Læben til det sidste Gys.

Udtrykket *Verdens Lys* kan falde med bibelsk og kirkelig klang. Johannesevangeliet har om Kristus: Jeg er (det) Verdens Lys (8,12) og: Vandrer nogen om dagen, da støder han ikke an; thi han seer denne Verdens Lys (11,9)¹⁸. Rimet Gys~Lys er brugt i fakkelsangen til Knud Rasmussen (1925) og Lys~Gys i »Graven i Sne«¹⁹.

Modsætningen mellem første og sidste strofe i digtsamlingen »Verdens Lys« er stor, ufattelig stor. Kan de to udtryk forenes? Digteren priser verdens lys, og han priser det sidste gys som slukker det. En indgående analyse af digterens udtalelser om liv og død vil være af stor betydning²⁰. Blot så meget: modsætningerne er meget store hos Johannes V. Jensen. Der er intet håb i disse linier om et liv ud over døden. I »Naturens Afsked« hedder det:

I Jorden ender Jordens Skarer.
Og Jorden, som du stedes paa,
med samt din Aske, skal forgaa.
Hvad under Mælkevejen varer?

Til den sidste verslinie svarer: Hvad under Himmerigs Stjerner varer?
(»Den sørgeligste Vise«). Hertil slutter »Baalfærdssang« sig med disse vers:

Det varer ved, det fagre Spil,
om ogsaa du ej mer ser til.

Det gribende digt »Den danske Sommer« I slutter med denne strofe:

Men Sol og Maane vil bestaa.
Og Jorderig, selv om du dør,
med Hav og Kontinenter paa
vil vende sig i Lys som før.

Sidste strofe i »Naturens Afsked« slutter med en velsignelse: Velsignet *alt* hvad Jorden bød! Til trods for at de to sidste verslinier i »Ved min Moders Død« er hedenske har de dog salmeklang. Og de har utvivlsomt også tilknytning til en kendt salme af Grundtvig, nemlig »Som Dug paa slagne Enge«. Sidste strofe²¹ i denne salme lyder således:

Som let vort Legem gyser
I Sommer-Morgengry,
Mens Morgenstjernen lyser
Og lover Dag paa ny,
Mens Sommerdagen gryer
I hvide Morgenskyer,
Saa er med Livets Lys
Vort sidste Kuldegys.

Rimet er det samme, til *sidste Kuldegys* svarer *sidste Gys* (sml. også med den citerede strofe fra »Den danske Sommer«). Til *Livets Lys* svarer *Verdens Lys*. Hos Grundtvig, den kristne, er der fortrøstning; det går let. Hos Johannes V. Jensen skal der også være fortrøstning, en lovsang til det sidste gys; men er det ikke en stille gru der møder os i stedet for den navnløse ve som toner gennem digtene »Columbus«, »Den sørgeligste Vise« og »Den jydsk Blæst«. »Den jydsk Blæst« er »Den sørgeligste Vise« sat om i et endnu større orkester, stormens tudende orkester. Her møder vi digterens forældre.

Og mere nær jeg min Fader kender,
 et Suk i Skægget, et sobert Kny.
 Han fandt med samt sine Muldvarp-Hænder
 og stille Tanke i Jordens Ly.
 Men hult i Natten, som svære Varsler,
 Ulvevindetuden, Naturens Vaande,
 jeg hører spøge i Blæstens Aande
 Afgrundens Mæle, min Moders Barsler.

To gange omtales moderen i »Den danske Sommer« I: Dit Sovehjerter, Moder, fik / din Dreng i Arv — Du bar mig, Moder, tit i Seng / paa Armen som til Karons Baad. Nogle gange har Johannes V. Jensen omtalt sine forældre i myter, der har hentet deres stof fra hans barndomserindringer. Skildringen af faderen i digtet »Dyrlægens Minde« har et sidestykke i den smukke myte »Ved Livets Bred« fra 1925, der er optrykt i mytesamlingen af samme navn fra 1928 (se p. 10 ff.). Faderen og moderen nævnes sammen i »Barndommens Sig« (se mytesamlingen »Kornmarken« (1932) p. 140); faderen omtales i den samme myte (p. 146 f.) og moderen (p. 145, 147 f.).

Det smukke, rent lyriske digt »De vilde Blomster« vil man sikkert ikke læse som et mindedigt i egentlig forstand. Digtet er skrevet i 1922 i februar (jf. verslinien: Nu vokser Is i Hav og Sund) til et male-ri af Albert Naur. Jeg citerer digtet:

De danske Grøfters vilde Flor —
 Ak findes paa den vide Jord
 saa sommerlig og sval en Pragt,
 saa sød en Magt?

Før Høstetid naar Rugen staar
 med grønne Aks, og Dræet gaar,
 og Kørvel breder Skærmen ud —
 du lyse Gud!

Nu vokser Is i Hav og Sund.
 Hvor er den sommergrønne Stund,
 da Blomst og Vej og Gud og du
 var i mit Nu?

Rent umiddelbart vil man opfatte sidste strofe som rettet til en kvinde, Digtet kan læses som et kærlighedsdigt, diskret, fint og yndigt som det vilde blomsterflor. Det slutter sig til ungdomsdigtet »Pigen der vandrer« (1904) og »Tekst til flerstemmig Sang« (fra januar 1922) med samme rim (du ~ Nu) og ordet *ak*:

Alle grønne Skove
 er saa stille nu.
 Alle grønne Skove
 er saa stille nu.
 Ak en Pigestemme,
 som jeg hørte hjemme,
 kan jeg aldrig glemme.
 Ak, hvor findes du?

I min disputats »Studier i Johannes V. Jensens Lyrik« (1936) taler jeg om det poetiske, samfattende, følelsesfulde og erindringsperspektiviske *ak* (p. 162), og jeg skriver at ordets væsentligste funktion er at være erindringstilknyttende; i det lille ord bygger verset hurtigt og straks en stemningsbestemt bro mellem før og nu både for digter og læser (p. 163). I »De vilde Blomster« er ordet erindringsperspektivisk.

Dette digt har tilknytning til »Gøgen« (fra 1922); her blomstrer kørvel og agerkål. Det hører også sammen med et par vers i »Danmarkssangen«: Og Lærken ringer Skærsommer ind, / mens vilde Blomster ved Grøften gynger.

Digtet er mærkeligt derved, at *Gud* nævnes. Verslinien: Du lyse Gud er måske ikke helt let at tolke. Rent umiddelbart vil man forbinde den med det foregående vers og betragte den som en udvidelse til den blomstrende kørvel; men i sidste strofe taler digteren om blomst og vej og Gud og du. Hvem er Gud? Man venter ikke dette ord hos Johannes V. Jensen. Den der vil lægge noget religiøst, kristeligt i denne strofe vil tage fejl. Gud må være den lyse natur, den sammelige dag med lys og de vilde blomsters pragt på grøftekant. Ordets brug skyldes måske ganske simpelt rimforholdet. Det ville være af stor interesse at få en oversigt over Johannes V. Jensens brug af ordet i prosa og poesi. Fra lyrikken har jeg noteret følgende eksempler:

Der er ingen Gud i de rasende Bølger²² (»Columbus«, 1904) — Kloge af at bede / til den døve Gud²³ (»Sønner af de Slagne«, 1904) — Thi spotter Gud²⁴ vor Klage (»Leonora Christine«, 1906) — Sent hører Gud den gale Jord! (»Graven i Sne«, 1923) — Du har et aabent Arbejdsværld, / ved du af det, Brølægger? / Jeg ser dig knæle paa Gaden — / takker du din Gud for det? (Stev VI, 1920).

Til disse eksempler kan føjes: Aa, hvis du hører min Klage, / forbande Gud dine Læber — Gid du maa rammes af Lynet... / Nej Gud belønne dit Hjerte (»Den blinde Pige«, 1903) — Tænd Piben paa fastende Liv, / forband Gud og svælg din Smerte! (»Paa Memphis

Station», 1904) — Og Hest og Ko ses for Ploven sammen, / dem Gud velsigne²⁵, paa Blysans Mark (»Den jydsk Blæst«, 1931) — Sent i Kulden sprang Løvet ud — for hvem, min Gud, skal nu Bøgen staa Brud? (»Den danske Gaard«, 1944).

Af særlig interesse er Stev VI, hvor der tales om din Gud. Her må Gud oversættes noget lignende som de gode kræfter i tilværelsen, venlige magter i naturen. Den suveræne digter har ikke vraget ordet og ingenlunde været konsekvent; han har, heldigvis, holdt sig til sprogets almindelige, vage og mangetydige ord²⁶.

Digteren spørger hvor den sommergrønne stund er henne, hvor nuet er, da hun og blomsterne, hele den lyse natur var fyldt af det. Vi kan svare med hans egne ord og citere nogle digte. »Motorsang« (1927), der har tilknytning til »De vilde Blomster« — grønne grøftekanter, grøftens seng, blomstervimmel — har: Aldrig kommer svunden Stund igen. / Aldrig glemmer vi vor Glæde, Ven. / Motormand, far hen, far hen! »Kæmpehøjen« (1929) har:

Det sjælegrebne Nu er aldrig omme,
i Mindets Ring det varer, alle Dage!

Se også citatet fra »Sidste Sang« p. 90. I hyldestdigtet til Ludvig Holstein læser vi:

De svundne Sommerstunder i Mindet nu
tilbage synker, som andre Somre før.

»De vilde Blomster« står indmejslet på skuespillerinden Ella Ungermanns gravsten på Søllerød kirkegård (»Politiken« 29. 10. 1935). Ella Ungermann tog sit eget liv i 1921. I artiklen »Ella Ungermann« er digtet optrykt, og digteren tilføjer: »Disse Vers skrev jeg til et Maleri af vilde Grøftekanter af Naur, i Erindring om lykkelige Motorcykelture vi foretog sammen paa danske Veje i sorgløse Aar, som nu allerede ligger langt tilbage. Ofte maa jeg tænke paa hende, naar vi kom forbi Steder, paa Landevejene, hvor vi holdt Hvil sammen. Til Gravskriften kunde føjes følgende:

Da Smertens Kalk blev dig for fuld,
du søgte Ly i sorten Muld²⁷.
Med Ve paa blomstret Sommervej
vi mindes dig.«

(Se »Politiken« 29. 10. 1935).

Mindedigtet over Otto Benzon (1927) indledes med en strofe, der ligesom foregriber den ny strofe, der ikke er blevet optrykt i Digte 1943 og 1948:

Der faldt paa Æbleblomsten Sne.
Igennem Vaaren gik en Vé.

Når digtet ikke er kommet til at hedde »Ella Ungermann in memoriam« (eller noget lignende) og ikke har fået alle 4 strofer, må det være i erkendelse af, at det blev for privat; men det er jo ikke mere privat end så mange andre af Johannes V. Jensens mindedigte, og Johannes V. Jensens mindeartikel i 1935 kan jo også siges at høre til privatlivet. Johannes V. Jensens syn på forholdet mellem digtning og privatliv skal ikke her optages til fornyet diskussion. Nogen som helst konsekvens skal man ikke vente sig.

Disse oplysninger viser med hvilket vanskeligt stof litteraturforskeren ofte må arbejde. Hvor konkrete, sandfærdige oplysninger foreligger bør al gætteri ophøre. Sådanne oplysninger maner til forsigtighed. Hvilken takt og livsforståelse kræves der ikke af den sobre forsker, der vil holde sig borte fra al ubehagelig snagen. Vi kan altså fastslå, at »De vilde Blomster« ikke er et kærlighedsdigt, *du* er Ella Ungermann. Det er et mindedigt om lykken på en sommerdag med grøftkantens vilde blomsterflor. Digteren kommer for skade at indføre Gud, muligvis af rent verbale grunde (rimet!), men udnytter det på en overordentlig poetisk og suggestiv måde. Gud er naturen.

Digtet »Sidste Sang«, som er Johannes V. Jensens sidste større digt, stod oprindeligt i myten »Løvspringet« (»Politiken« 9. 5. 1944). Myten slutter således: »En hvid skinnende Kuppelsky staar paa Himlen som Snetinden paa et Bjerg, mod Toppen af den styrer Lykkeridderen sin Vingehest, og undervejs mens han er i Luften fødes disse strofer i hans Mund:

Hvor Bøgen luder, lys og sval,
der sang i Maj en Nattergal.
Den lokked i den lyse Kvæld
og kaldte med sit Tonevæld:
Du hvem mit Hjerte stunder til,
svar mig i Skoven hvis du vil.
Du vil?
Du vil?
Du hvem mit Hjerte stunder til.

Og Ekko i den stille Dal,
 hvor Natten lyste, øm og sval,
 gav Svar paa Nattergalens Røst
 som fra et fjælet Fuglebryst?
 Vil du min Enesang forstaa?
 Min Tone, vil du den forsmaa:
 Du maa!
 Du maa!
 Vil du min Enesang forstaa?

Alt hvad der svandt, i Mindets Skær
 er for bestandig lige nær.
 Hvad der erindrer sig bestaar.
 Kun hvad der er forglemt forgaar.
 Min skønne unge Liv, forbliv!
 Forbliv, min skønne unge Liv!
 Forbliv!
 Forbliv!
 Min skønne unge Liv, forbliv!

Forbliv som Ekko i en Skov
 en Genlyd af mit Livs Forlov!
 Kun gerne gaar jeg naar jeg maa,
 men lad min Glæde ej forgaa.
 Forbliv for altid i min Sang
 af Livets Lyst en Efterklang,
 en Klang,
 en Klang,
 af Livets Lyst en Efterklang²⁸.

(Se mytesamlingen »Møllen« (1944) p. 167 og f. eks. udvalget »Myter« II (1946) p. 306 f.). Myten har som motto dette citat:

Min skønneste unge Liv,
 hun ganges mig aldrig udaf Hue.

(Folkevisen)

Den er en fortsættelse af myten »Møllen«. Bibliotekar Frits Johansen, som ejer originalmanuskriptet til »Løvspringet«, meddeler mig, at der står tilføjet: »Den Dag Tytte døde 26. Apr. 44«. Johannes V. Jensen har fortalt Frits Johansen, at han i denne myte har søgt at fastholde fru Thyra Holsteins væsen. Digtet som i 1947 fik titlen »Sidste Sang« kan være et mindedigt over fru Thyra Holstein. Men er det skrevet før 26.4. kan det ikke have nogen direkte tilknytning til Thyra Holstein. Frits Johansen oplyser, at digtet i manuskriptet står uden anden rettelse end *skjønne* > *skønne*; det kan tyde på at det er skrevet

før 26. 4. En nærmere analyse af myten og digtet taler ikke for, at digtet hører nøje sammen med myten. Det er ikke lykkeridderen der kvæder digtet; det er Johannes V. Jensen. Den manglende sammenhæng kan også forklares derved, at det dybt personlige er slået stærkt igennem. Hvordan det end forholder sig: digtet har karakter af et mindedig. Det slutter sig ved sin milde tone, ved sin ømhed til digte som »Solsorten«²⁹, et af Johannes V. Jensens skønneste (i »Aarstiderne« (1923)), »Kirken i Hardanger« (1923), »Løvspring« (1925), »Tekst til flerstemmig Sang« (1922), »Adam Oehlenschläger« (1929), »Den danske Sommer« I (1941), »Nattergalen« (1926), hyldestdigtet til Siegfried Wagner (1934) og »Det blonde Træ« (1941).

»Sidste Sang« er det digt af Johannes V. Jensen der stærkest spiller på gentagelsen. Digtet får ekkoagtig karakter, sml. ordet *ekko* i 2. og 4. strofe. Ved sin intense gentagelsesteknik slutter det sig til »Solhvervssang« (1917), »Tidlig Vaar« (1925) og »Tekst til flerstemmig Sang«, som jeg har citeret en strofe fra p. 98, »Motorsang« (1927) og »Møllen« (1941), hvor hver strofe slutter med en omkvædslinie: Møllen gaar, Møllen gaar. Gentagelsen, der er ekkoagtig, tryglende og indtrængende, leder tanken hen på Brorsons »Hvad est du dog skøn«. Jeg citerer denne strofe:

Min Ven, du est min, ja min,
Ja min; saa lad mig altid være din!
Ja vist, evig vist, evig vist, ja vist!
Ja vist! du min skal blive her og hist.

Hos Brorson er gentagelsen yderst raffineret, den er gået til sprogets yderste grænse. Hos Johannes V. Jensen er den spørgende og gribende.

»Sidste Sang« har naturligt nok en række af de elementer og motiver som vi kender fra Johannes V. Jensens lyrik. Det har en række af hans nøgleord: *sval, lys, fjæle, Enesang, forblive, Liv* (om ung kvinde). Til »Ekko i den stille Dal« og »Ekko i en Skov« svarer »Tekst til flerstemmig Sang« og denne strofe fra »Det blonde Træ«:

Hør Ekko i Skovens Sale!
Du ser dig bjergtagen om —
lød mellem Stammer en Tale,
en Stemme, kaldte den: Kom!

Til *fjælet Fuglebryst* svarer i »Bryllupssang« (1936): Paa aaben Ager findes fjælet / et ubeskyttet Fuglebo. Ordet *Enesang* kender vi fra

den nu så berømte sømandsvise »En Sømand har sin Enegang« (1925). Udtrykket *Mindets Skær* er brugt i »Hørvis« (1940):

I vore Søers og Vandes Blaa
et Mindets Skær af din Farve laa.

Udtrykket *Min skønne unge Liv* (sml. mottoet til myten »Løvspringet«) har Johannes V. Jensen tidligere brugt i myten »Mens Rønnen blomstrer«: »Men hver Gang man lugter Røn trænger det paa i Sjælen igen. Og op dukker da en gammel Sangstrofe, Omkvædet til Jon Rimaardssøns Vise: »Min skønneste unge Liv hun ganger mig aldrig udaf Hue« (se mytesamlingen »Sælernes Ø« (1934) p. 71)³⁰. »Folkvandringssang« (1921) har: Mit skønne, unge Liv (~ Rejseviv)³¹. Rimet Liv ~ forbliv findes i Vuggesang« (1922):

Bliv, min Stamme, forbliv!
Af Ro og Gro kommer Liv!

»Forhistoriske Dyr« (1933) slutter med strofen:

I Dyret taler et *Forbliv*!
Trods nye Former: samme Liv!

Den ejendommelige linie: en Genlyd af mit Livs Forlov svarer til et lille digt, der ikke blev færdigt, skrevet engang da rønnen blomstrede:

Der gaar en Aand i Busk og Skov
og rører Rønnens spinkle Løv,
et Liv som havde sin Forlov
— hvor og hvornaar! — og nu er Støv³².

En nøjagtig oversættelse af *mit Livs Forlov* er ikke helt let at give; men der synes at være gemt en taknemmelighed i udtrykket, noget ydmygt, ja, noget næsten religiøst.

De to vers: Kun gerne gaar jeg naar jeg maa, / men lad min Glæde ej forgaa har tilknytning til nogle vers, der er som variationer over et tema. »Sømandsvise« har:

Men frydefuld, med meget Mod,
og gerne gaar jeg ej —
thi min Forhaabning efterlod
jeg, samt min Ro, hos dig!

I »Som Dreng skar jeg Skibe . . .« (1931) hedder det: Gerne klamrer

/ man sig til Kloden, / fuld er den / af megen Fagerhed. Det dybe digt
»September« (1921) slutter med en vis sentens:

Se hvor voksen din Lykke er blevet!
Lad din Glæde med Glæde forgaa!

Fra 1923 er et smukt mindevers over Emil Hannover; det stod oprindeligt trykt i Johannes V. Jensens tidsskrift »Forum« 1923 (p. 144). Det er ikke medtaget i »Verdens Lys«, hvad strofen nok havde fortjent. Den lyder således:

Af Haanden faldt det sjældne Kar.
Selv brød han sammen i sit Ler.
En Verden i et slebent Glar,
en Spekter-Sjæl er ikke mer³³.

Til den anden verslinie svarer et vers i mindedigtet over Kai Nielsen: Et Ler i Ler er hans Skaberhaand.

»Baalfærdssang« er i samme versemaal som »Bjørnstjerne Bjørnson«³⁴, der oprindeligt hed »Afskedssalme for Bjørnstjerne Bjørnson« til melodi af Grundtvigs »Udrundne er de gamle Dage«. I bogen »Aarets Højtider« (1925) hedder det om balfærdssangen: »Som verdslig Salme er den et Forsøg og hører til i en Sammenhæng, der omfatter Menne-sket i Liv og Død« (p. 88)³⁵. Ret beset er det et koldt og grumt digt uden den mildhed som vi kender fra en række mindedigte. Digtet er selvmodsigende, for:

Frimodig, prøvet Sjæl skal sande
at det er vakkert: at forgaa,

men digteren må indrømme at:

Forgæves famler Livets Daare;
thi grum forbliver Dødens Ve.

Om dårer hører vi også i hyldestdigtet til Troels-Lund (1920):

Men den der følte for Fæ og Folk,
de vildfarnes gamles Taarer,
han gør sig ogsaa venlig til Tolk
for ufødte famlende Daarer.

Versene: »Slægt følger Slægter som en Kæde, / af Aanden knyttet, Led til Led« rummer såvel Ingemann som Grundtvig. Vi mindes Ingemanns: Slægt skal følge Slægters Gang (i »Dejlig er Jorden«) og Grundtvig

som i »Udrundne er de gamle Dage« taler om de ædles æt, der aldrig dør ud — sml. Johannes V. Jensen: *Men Slægtens*³⁶ Træ skal længe staa — og om hver ædel (et nøgleord i digtet, det bruges 3 gange) slægt i syd og nord:

Og Mindet som Guds Miskundhed
Forplanter sig i tusind Led.

En Sammenligning mellem Johannes V. Jensens »Baalfærdssang« og Grundtvigs digt, en skolesang (skrevet til Mariboens skole, antagelig i 1933)³⁷ er vel delvis uretfærdig; men det skal ikke skjules, at, uanset hvad man tror eller ikke tror, så er det salmistens digt der løfter og varmer, mens der slår kulde ud fra Johannes V. Jensens digt, der ikke har noget som helst af den livsvarme, der findes i det skønne minde-digt over Bjørnson.

Et meget smukt mindedigt er »Viggo Lachmann« (død 12. april 1928). Det stod trykt i »Politiken« 13. april 1928 og blev optaget i samlingen »Den jydsk Blæst« (1931). Det er skrevet i simple firfodsjamber ligesom »Emil Hannover« og »Dyrlægens Minde«. Næstsidste strofe lyder således:

En Grækers Fatning røbed du,
da du blev stedt for Karons Baad.
Os væder ingen usæl Graad.
Men vi er mere ene nu³⁸.

Udtrykket *Karons Baad* har Johannes V. Jensen anvendt flere gange³⁹. Det vender tilbage i det digt som jeg har omtalt flere gange, et af Johannes V. Jensens mest gribende »Den danske Sommer« I⁴⁰:

Du bar mig, Moder, tit i Seng
paa Armen som til Karons Baad.
Og før han sov din trætte Dreng
fik sig en lille Lykkegraad.

Vi har det samme rim, men en meget interessant variation i det billedlige udtryk (søvn og død).

Til verslinien: »Men vi er mere ene nu« svarer to vers i det store digt »I Dyrehaven« (1923) i sidste strofe, der er viet Ditleff v. Zeppelins minde:

Ja, jeg blev mere ene Mand paa Skæret
den Stund da du gav hen dit Vejr til Vejret⁴¹.

Verset er en variation af: Nu bliver Aarene mere arme i »Min Fader« (citeret i denne artikels begyndelse).

Ustandselig går de samme ord og udtryk igen hos Johannes V. Jensen. Det er dokumenteret i min disputats »Studier i Johannes V. Jensens Lyrik« (1936) og i min oversigt »Johannes V. Jensens Digte« (i tidsskriftet »Edda« 49 (1949) p. 90 ff. specielt p. 102 ff.), der på en række punkter supplerer disputatsen ved sin gennemgang af nogle digte efter 1936. Det vil være muligt, uden større vanskeligheder, at øge dette eksempelstof med nye og interessante eksempler. Johannes V. Jensens værker er udtømmelige guldgruber; forskeren kan aldrig blive færdig med ham. Det må den sande, der har skrevet denne artikel. Digterens rigdom på slående og lykkeligt forløste, livsvæsentlige udtryk er forbavsende stor. Han hører til de digtere hvis bedste ting vokser og vokser i intensitet og følelsesdybde. Verslinien: den Stund da du gav hen dit Vejr til Vejret, er karakteristisk for Johannes V. Jensen. Jeg tror ikke at nogen anden digter kunne have formet dette vers. Det skal knyttes sammen med slutningslinien i mindedigtet over billedhuggeren Kai Nielsen: Far hen, O Sjæl, med den vilde Vind: Og hertil kan føjes digtet »Den jydsk Blæst«:

Snart vil min Rude mod Natten falme.
Og høres Vinden i Døren tude,
da er det mig og mit Vejr derude,
en Vandrers Suk lagt til Nattens Salme.

Om naturen hedder det i Knut Hamsun LXX« (1929):

Det altid spændte, fortænkte Sind,
af det gør den den vilde Vind.

Anden strofe i »Den danske Sommer« I slutter sig nøje til versene om Ditleff v. Zeppelin og versene i »Den jydsk Blæst«:

Derude gik den vilde Vind
i Solens høstligt sene Skær,
min Fylgje, Genfærd af mit Sind,
naar jeg har givet op mit Vejr⁴².

En lignende tankegang finder vi mange år tidligere hos Johannes V. Jensen i det skønne og varme mindedigte over Bjørnstjerne Bjørnson:

Hans Hjerte stormer ikke mere;
 hvor stille i hans Aarer nu.
 I Vintervindens Miserere
 hans fjerne Stemme hører du.
 Hans rige Sjæl har os forladt,
 men *er* i Nordens lyse Nat.

Dette var Johannes V. Jensens religion — om man nu vil bruge et sådant udtryk —: mennesket går op i den evige natur; det enkelte menneske forgår som individ med en personlig bevidsthed om sin egen eksistens, men slægtens træ skal stå længe.

Johannes V. Jensens sidste mindestrofe er over hans naturhistorielærer i Viborg skole N. Chr. H. Mortensen⁴³, tekst til en mindeplade. Strofen er i samme versemål som mindestrofen over Emil Hannover, og den har samme rimstilling:

Hans Vid og Sindrighed bar Frugt,
 hvorom der gaar i Verden Ry,
 han fulgte Fuglen paa dens Flugt;
 selv blev han i den stille By.

Her betyder *Vid* stor viden, kløgt, visdom⁴⁴. Til *Sindrighed* svarer *sindrig*⁴⁵ i hyldestdigtet til Knud Rasmussen (1925): Berømt blev mangel Mand ved sindrigt Skrift. / Respekt for Grubleraadens svale Raad. De to sidste verslinier minder om slutningsversene i digtet »Verdensborgeren«, om storken fra 1927 (optrykt i »Den jydsk Blæst«):

Tag med et Suk fra en der blev
 og, stækket selv, sin Saga skrev.

I »Digte 1901—1941« (1943), der er sigtet og redigeret af Aage Marcus, er digtene »Min Fader« (»Digte« 3. udg. 1921), »Min Fader« (»Verdens Lys«), »Ved min Moders Død« og »Viggo Lachmann« ikke medtaget. I udgaven fra 1948, der er redigeret af Frits Johansen, er de heller ikke taget med⁴⁶. I »Udvalgte Digte« (1929) er — som tidligere omtalt — »Min Fader« (VL) medtaget.

Når digtet »Ved min Moders Død« er udeladt må det være, fordi Johannes V. Jensen har følt det for privat, for afslørende. Det er egentlig gådefuldt at det kom med i »Verdens Lys«. Nogen helt klar og skarp konsekvens ser man ikke i Johannes V. Jensens forskellige tilbagekaldelser (»Danskere«, »Einar Elkær«) og udeladelser. Man mindes en anden udeladelse. Det pragtfulde digt »Cecil« fra 1903 findes i »Digte« (1906) og i udgaverne fra 1917 og 1921 og i »Udvalgte Digte«

(1929)⁴⁷, men ikke i udgaverne fra 1943 og 1948. I en ny udgave af Johannes V. Jensens digte må de her omtalte digte — og en række andre — ikke udelades.

Der kan være grund til i tilknytning til denne gennemgang af en række af Johannes V. Jensens mindedigte at fremsætte nogle bemærkninger om digterens syn på forholdet mellem digtning og privatliv. Johannes V. Jensens syn er velkendt, der er ingen konsekvens i hans forskellige betragtninger, og derfor skal man ikke tage alt for højtideligt på hans bistre, temperamentsfulde og drastiske ord. Hvad der f. eks. her er fremdraget om hans forældre, om Ella Ungermann og Thyra Holstein viser tydeligt, at Johannes V. Jensen har været i sine stemningers vold, d. v. s. at han først og fremmest er digter og ikke har gjort op med sig selv hvor grænserne skulle trækkes. Ungdomsdigte som »Interferens«, »Afsked« og »Paa Memphis Station« er dog ikke blevet vraget, selv om der er meget privat stof i dem, frem for alt i »Interferens«, der er sjælsafsløring så det forslår noget — før Freud! Og det storladne digt »Den jydsk Blæst« har nogle meget private ytringer. Et digt som det selvbiografiske »Som Dreng skar jeg Skibe . . .« og andre hører vel også til privatlivet.

Vi ved godt, at det Johannes V. Jensen ikke kunne fordrage — og her kan man helt slutte sig til ham — var snagen og roden i privatlivet, alt det som nærmer sig kællingers sladderhistorier og som er uden betydning for vurderingen af et kunstværk. Inkonsekvenserne hos Johannes V. Jensen var mange og såre iøjnefaldende. En grundig gennemgang af Johannes V. Jensens forskellige ytringer er ikke nødvendig; den vil kun bestyrke det her sagte. Gennemgangen af digtet om Ella Ungermann viser med al ønskelig tydelighed, at Johannes V. Jensen var inkonsekvent; men hvad han har befordret til tryk og ikke tilbagekaldt må det være berettiget at bruge. Og hvad han har tilbagekaldt og udeladt med urette må det være eftertidens opgave at anvende på rette vis.

For en ordens skyld gør jeg opmærksom på, at denne undersøgelse er skrevet før Leif Nedergaards afhandling »Dødsproblemet i Johannes V. Jensens digtning« (i Nordisk tidskrift utg. av Letterstedtska föreningen 1952 p. 114 ff.). Naturligt nok har de to afhandlinger en række citater fælles. Leif Nedergaard omtaler ikke de to digte »Ved min Moders Død« og »Viggo Lachmann«.

Med ODS henvises til »Ordbog over det danske sprog«, med »Studier . . .« til min disputats »Studier i Johannes V. Jensens Lyrisk« (1936).

¹ Se min afhandling »Johannes V. Jensens Digte« (i Edda 49 (1949) p. 137 ff.).
² Se »Studier . . . « p. 3 f. ³ Om dette digt se min afhandling »Johannes V. Jensens Blicher-Digt« (Edda 34 (1934) p. 61 ff.). ⁴ »Aalborg Venstreblad« 5. juni 1918.
⁵ Se »Studier . . . « p. 55 og 131. ⁶ *Usporlig* kunne være citeret i ODS XXVI (1952) sp. 40 f. I »Somandsvisen« (1925) hedder det: Et Anker griber i mit Bryst, / det venneløse Savn. »Den gamle Rok« (1929) har: en Sjæl, der kom i sig selv for Anker (~ Tanker). ⁷ Jf. Johs. V. Kirk »Johs V. Jensen som Mystiker« (1933) p. 58 f. og »Studier . . . « p. 261. ⁸ Se også »Tilblivelsen. Ny foreøget Udgave af »Dyrenes Forvandling« (1951) p. 125. Om Johannes V. Jensen og tiden se Johs. V. Kirks bog p. 55 og Hartvig Frischs afhandling »Johannes V. Jensen og Tiden« i festskriftet til Johannes V. Jensen 1943 (p. 100 ff.). ⁹ Se »Studier . . . « p. 289.
¹⁰ Smst. p. 260 ff. ¹¹ Optrykt i »Udvalgte Digte« (1929). ¹² Se »Berlingske Tidende«s julenummer 20. 12. 1925. ¹³ Se også Frits Johansen og Aage Marcus »Johannes V. Jensen. En Bibliografi« (1933) p. 15 ff. ¹⁴ Digtet er optrykt i Aage Houkens afhandling »Johannes V. Jensen og Oehlenschläger« (i »Edda« 37 (1937) p. 393) og i E. Dahlerup-Petersens artikel om Johannes V. Jensen i »Kapitler af dansk digtning fra Herman Bang til Kaj Munk« (1951), redigeret af Richard Andersen og S. Haugstrup Jensen (p. 252). ¹⁵ Se »Edda« 49 (1949) p. 120 f.

¹⁶ Det er ejendommeligt at se, at den kyndige kritiker Tom Kristensen i 1931 ikke har forstået — eller ikke villet forstå (?) — at Johannes V. Jensens digt »Den jyske Blæst« vel er det mægtigste digt, som digteren nogensinde har skrevet. Det er et af de ejendommeligste og mest storslåede i nordisk litteratur, et vefyldt råb fra de døde i gravene. Tom Kristensen skriver i sin anmeldelse af digtsamlingen »Den jyske Blæst«, at digtet til Jeppe Aakjær »De gamle Bønder« er det bedste digt i bogen »langt bedre end det store »Den jyske Blæst«, hvor han vist nok ubevidst er kommet til at konkurrere med Aakjærs »Karup Aa« og ikke har vundet« (se »Tilskueren« 1. halvbind 1931 p. 457 og »Mellem Krigene. Artikler og Kroniker« (1946) p. 45).

Jeg skal lade være usagt, hvem der har vundet i den kappestrid, som Tom Kristensen tænker sig, al den stund de to digte er så forskellige, at en sammenligning må betragtes som halsløs gerning. På et punkt er en sammenstilling dog på sin plads. Strofeformerne svarer ret nøje til hinanden. I »Studier . . . « (p. 57) har jeg sidestillet Johannes V. Jensens strofeform (vi har at gøre med den såkaldte steyr-rytme) — der også findes i »Lærken i Jylland« (i »Den jyske Blæst«) — med Valdemar Rordams digt »Ved Vandet« (i »Stumme Strenger« (1906), se også »Udvalgte Digte« I (1918) p. 248 ff.). Jeg burde have nævnt, at Jeppe Aakjærs digt »Karup Aa« (fra 1901) kan have været et af Johannes V. Jensens forbilleder for rytme og strofeform. Jeg citerer første strofe:

Nu bleges Himlen, for Sol er nede,
 og alt har Kvæget ædt Bugen trind;
 der lugtes Pors fra den nære Hede,
 og Høduft driver for duggtung Vind.
 Glad Hyrdedrengen paa Vajsen synger,
 mens Aftengjøgen en Skræppe tynger
 og Vibeflokken sin Kile slynger
 med hæse Skrig over Karup Aa.

Den første del af Johannes V. Jensens strofe svarer helt til Aakjærs.

¹⁷ Disse verslinier minder stærkt om Jeppe Aakjærs »Din egen Dag er kort, men Slægtens lang« (i digtet »Historiens Sange« fra 1917). ¹⁸ Se ODS XIII (1932) sp. 230 og 221. ODS citerer ikke »Cimbrernes Tog« eller digtsamlingen »Verdens Lys« (eventuelt kunne titlen være anført) og heller ikke digtet »Som Dreng skar

jeg Skibe... (i »Den jyske Blæst« (1931). I den lille citatsamling — der har dette citat fra Grundtvigs Saxo-oversættelse: han... var kied af Livet og Verdens Lys — savner man Johannes V. Jensen. Man savner i ODS et citat fra Poul Møllers kendte, skønne og gribende digt »Revuen« på udtrykket Verdens Lys I det andet digt, der siges af sønnen, indledes første strofe med verset: Længe Verdens Lys for mig var slukket. Man havde gerne set dette kendte digt citeret sammen med Johannes V. Jensens bogtitel »Verdens Lys« og stedet i »Takkesprog«.

¹⁹ Se »Verdens Lys« p. 80 og 22. ²⁰ Se Leif Nedergaards afhandling om dødsproblemet i Johannes V. Jensens digtning (omtalt i indledningen til disse noter).

²¹ Det kan nævnes, at Thøger Larsen citerer denne strofe i sin afhandling »Naturen og Salmene« fra 1914 (se »Stjerner og Tid« (1914) p. 129). ²² Citeret ODS VI (1925) sp. 289. ²³ Citeret smst. sp. 29. ²⁴ I den oprindelige version af digtet tales om: Nattens Gud (se »Studier...« p. 3). ²⁵ Sml. Jeppe Aakjær: Gud vel-signe ham, den Bondeknold! (»Havren«). Citeret ODS XXVI (1952) sp. 1026.

²⁶ Digtet »Helled Haagen« (1904) har: Gylden og from som Gudfader, / rejser du dig, Fyrste. Kunne være citeret ODS VII (1925) sp. 291. ²⁷ Udtrykket i *sorten Muld* klinger af guldalder, af Oehlenschläger, der har det i »Guldhornene« og i »Hver Vaar naar Taagerne flygte hen« (i »Aarets Evangelium«). Udtrykket er også brugt af Thøger Larsen og Valdemar Rørdam, se min afhandling »Studier i Johannes V. Jensens Sprog. II« (Acta Philologica Scandinavica XIII (1939) p. 105 ff.). ²⁸ Verset: af Livets Lyst en Efterklang får en til at tænke på Ingemanns: Mig Livets Lyst bortklang (i »Jeg saa kun tilbage«). Ingemann synger: Se frem, men ej tilbage. Johannes V. Jensen: Se tilbage; men begge ender de i et paradis, Ingemann i det hinsides, Johannes V. Jensen i barndommens og erindringens.

²⁹ I det alkæiske versemål, se »Studier...« p. 29 ff. ³⁰ Se mytesamlingen »Sælernes Ø« (1934) p. 71. Sml. »Edda« 49 (1949) p. 116 f. Så vidt jeg kan se, må Johannes V. Jensen have læst folkevisen om Jon Rimaardssøn i »Danmarks gamle Folkeviser« VI (1895—98) nr. 375 »Jon Remorssøns Død paa Havet« (p. 373 ff.) Tekst B har omkvædet: Den skønneste lifff den ganger migh aldrig aff hoffue, D: Min skøn ungist lifff hun gangis mig aldrig aff hoffue, F: Min skønneste vnge lifff hun ganges mig aldrig aff Hue. I F bruges navneformen Jon Rimaardssøn. I Evald Tang Kristensens »Jyske Folkeminder« findes »Jon Rimaardssens Sejlads« (se nr. 73 i X (1889)); her findes ikke det omkvæd som Johannes V. Jensen citerer.

³¹ Se »Studier...« p. 218 med citat fra »Folkevandringssang«. ODS XII (1931) citerer ikke Johannes V. Jensen, hvis vers er som en variation af folkevisens omkvæd. ³² Se »Edda« 49 (1949) p. 116. ³³ Optrykt i »Studier...« p. 283. ³⁴ Se »Studier...« p. 60 f. ³⁵ Se smst. p. 8. ³⁶ Om nogleordet *Slægt* se »Studier...« p. 258 f. ³⁷ Se om dette digt Uffe Hansen »Grundtvigs Salmedigting« I (1937) p. 184 f. ³⁸ De tre første vers citeres i ODS XXVI (1952) under *usæl* (sp. 62).

³⁹ Se »Studier...« p. 161 og »Edda« 1949 p. 108. ⁴⁰ Se Leif Nedergaards artikel i »Nordisk tidskrift« 1952 p. 135 og 137. ⁴¹ Se »Edda« 1949 p. 107. Versene citeres af Leif Nedergaard p. 123 fodnoten. ⁴² Se »Edda« 1949 p. 107 og Leif Nedergaard p. 131, 132 f. og 135. ⁴³ Se »Fugle-Mortensen og Viborg Skole« (kronik i »Politiken« 19. 7. 1950). ⁴⁴ Se ODS XXVI (1952) sp. 1303. Her citeres fra »Bræene«: Han tog til i Stykke og uddybede sit Vid (p. 71). Hyldestdigtet til Knut Hamsun har: Karlekræfter og Vid forenet (se »Studier...« p. 287). ⁴⁵ Sml. »Edda« 1949 p. 130. ⁴⁶ Sml. mine kritiske bemærkninger i »Edda« 1949 p. 95 ff. og 148. ⁴⁷ Sml. med min kritik i »Edda« 1949 p. 49 f. og 96 f. Digtet er medtaget i det fyldige og repræsentative udvalg af Johannes V. Jensens digte i »Politikens lyrikantologi »Danske lyriske digte« (1953).

MINDRE BIDRAG

REVOLUTION I NIBELUNGFORSKNINGEN

125 År efter *Wilh. Grimms* grundlæggende Værk er Nibelungforskningen på væsentlige Punkter endnu helt agterud. »Der Grosse Brockhaus» vil i Artiklen »Brünhild« (1953) reducere den siden Kronisten Frehers Tid (1613) eksisterende historiske Tydning av Sigfridsagnet helt *ad absurdum*, uden Diskussion, uden Literaturfortegnelse, medens den afvigende Opfattelse hædres med Literaturfortegnelse.

I »Studien zum Nibelungenlied« 1944 dadler *Fr. Panzer* den fuldstændige Forsømmelse av de oldfranske Kilder. Han henviser til en Påpegning av Schweizeren *S. Singer* 1916 og sammenligner selv Nibelungcitater med de oldfranske Digte »Boeve« og »Daurel«.

Allerede 1907 havde den i første Verdenskrig faldne Germanist *Gustav Brockstedt* fremdraget det oldfranske Digt »Floovent«. I min Bog »Sigfrid und Brünhild« 1935 har jeg søgt at udnytte »Floovent« for Nibelungstudiet. Endnu en 40 År senere bliver min Bog fuldkommen ignoreret. Ja, een Omtale har jeg ganske vist fundet. Den findes i et Arbejde av en tübingsk Professor 1954. »Aber wie!!« Bogen inspirerer samme Professor til den Vits, at hos mig bliver alting »verschüttet«.

Et Halvsekel ignoreredes også *Leo Jordans* Udgave av det oldfranske Digt »Girart«, 1903. Udførlig undersøges dærimod »Girart« av Franskmanden *René Louis* i Årene 1946—47; men, såvidt jeg kan se, kommer han ikke ind på en Drøftelse av Nibelungmotiver. Grundlæggende er dærimod *Kurt Wais'* Bog »Frühe Epik Westeuropas und die Vorgeschichte des Nibelungenliedes«, 1954 (= Tillægshæfte til Zeitschr. f. roman. Phil.). Værket synes i Årets Løb ikke at være omtalt offentlig; det eneste av mig kendte Skudsmål er en Ytring i et Brev fra mig selv til Forf. Så lidet lydelig er Modtagelsen av en dybt revolutionerende Nyvurdering.

Jeg kunde endnu nævne et andet burde-være-revolutionerende Storfund i Nibelungliteraturen. 1876 omtaler *J. P. Jacobsen* i »Marie Grubbe« (Udg. 1910, S. 9) en Sagnoverlevering, ifølge hvilken Dronning Grimbild iværksætter Dronning Bruhnhylde sadistiske Henrettelse, som udmales på drastisk Vis. At det er en episk Kilde, fremgår av den uhistoriske Person Grimhild. Hær avhjemles altså et historisk Brynhildsagn. Men der siges ej, om det er fransk eller tysk. Dærfør må jeg lade det stå med et Spørgsmålstegn. Vi noterer blot en 80årig, gabende Lakune i Nibelungforskningen. (Jeg har omtalt den bl. a. »Danske Studier« 1940, men det har været en Røst i Ørkenen).

Forskningen ligger i Syvsoversøvn. Men nu skal Sandheden endelig frem. Idag giver jeg dog kun nogle korte, indledende Vink.

Allerførst: hvad er der blevet af Urbilledet til Helten *Sigfrid-Sigvard-Sigurðr*, den historiske Kong *Sigibert* af Austrasien, † 575? Han skulde dog monstro ikke dølge sig i den oldfranske *Girart*? Nej, det er absolut udelukket, svarer de trofast lydlovkatekismustroende Filologer. — Jamen, det er nu alligevel Tilfældet. Jeg har tilladt mig at kassere Lydlovligheden og at gætte på følgende fuldkommen utilladelige Udvikling, se »Danske Studier« 1954, S. 170:

Sigibert > *Si-gibert* > »*Si(re) Gibert* >« *Sire Girart* > *Girart*. En løs Gætning! svarer de lydlovtroende. Nej! Jeg er i det heldige Tilfælde at kunne avhjemle Trin Nr. 4 sort på hvidt! Denne *Sire Girart* optræder i en Version af »*Girart*«, se René Louis, »*Girart, Comte de Vienne*«, 1947, S. 40.

Men hvorlunde er da *Gibert* blevet til *Girart*?

Helt naturligt! I 800-tallet levede et historisk Ægtepar, *Girart* († 877) & *Berthe* († 873), se René Louis, 1947, S. 123-124. Ægteparret ligger jordet i Kirken i Pothières. Disse særdeles håndfaste Personer har forekommet Digteren mere aktuelle end den noget avblegede Merovinger *Si-gibert*, død 575, og er derfor bleven interpolerede til Stoffets Opfriskning. Det er en fuldkommen dagligdags episk Udvikling. Således finder min Gætning en uangribelig dokumenteret Stadfæstelse.

Ellisent hedder *Girarts* oprindelige Brud, men hun ombyttes med *Berthe*, der må dække *Sigiberts* virkelige Hustru *Brunechild*. Fælles for *Berthe* og *Brunechild* er jo Bogstaverne *b*, *r* og *Dentalen*. Også i *Eddaen* forekommer Brudeskiftet: *Sigurðr* trolover sig med *Brynhild*, men, som Følge af Teatertricket med den ominøse »*Glemselsdrik*«, ægter han *Guðrun*, Søster til *Brynhilds* Husbond *Gunnar*. Særlig avgørende er, at Brudeskiftet også genfindes i den virkelige Historie: *Sigiberts* Broder ægter *Gailasvintha*, *Brunechilds* Søster, men lader hende myrde og ægter *Fredegund*. Jfr.: *Sigurðr* glemmer *Brynhild* og ægter *Gu(n)ðrun*; »Historie von Seyfried«: Seyfried ægter *Florigunda*. Ved disse Navnefor skydninger mindes man uvilkårlig Sladdertasken *Fredegunds* raffineret udspekulerede Løgndigtning.

Men hvad skal vi gøre med den tilsyneladende gådefulde Form *Ellisent*? Det er slet og ret en Radbrækning af *Gailasvintha*, vulgærgotisk **Gelisventha* også avhjemlet som *Gelsuind* og *Gelisut*, se Förstemann, »Altdeutsches Namenbuch«. Ledet *-vintha* er ret sjældent, men avhjemles ialfald i Spanien og Italien. »*Thidrekssaga*« kender en *Hildisvi(n)d*, hvis Søn stedfæstes i Spanien, d. v. s. i *Gailasvinthas* Land. Formen *Hildisvi(n)d* vilde på Oldfransk helt normalt blive til *Ellisent*.

Nu kommer vi imidlertid til den mest sensationelle Avsløring. »*Girart*«, som gengivet af René Louis, 1947, I, S. 192-193, er hverken mere eller mindre end *Archetypus* til »*Nibelungenlied*«s *Aventiure IV*, »*Sigfrids Saxerkamp*«. Jfr. følgende Parallel; »*Nib.*« citeret efter Bartsch.

Girart

Sendebud melder til Kg. Charles,
at *Saxer* og *Friser* angriber.

Hernaut de *Gerone* sagde ...

Nibelungenlied

Str. 139. Sendebud melder til Kg.
Gunther, at *Saxer* og *Daner*
angriber.

- 150. *Gernot* sagde ...

- Anse(g)is* de Narbone sagde: - 151. *hAgene* sagde: »Vil I ikke
 »Jeg vil holde mig til *Girart*«. sige det til *Sigfrid*?
Kongen blev så trist, at han ikke - 163. *Kongen* i sin Kummer var
 vidste noget Råd. meget trist.
 (*Kongen* siger): »Jeg vil elske Eder (Kongen siger): »Nu løn-
 mere end nogen anden Mand på ne Jer Gud. Hr. Sigfrid..
Jord«. - 157. Jeg glæder mig, at I har
 mig så kær. Det vil gen-
 gældes Jer.

Den nøjagtig eens Rækkefølge kan ikke være tilfældig.

Endelig hedder det i det franske Digt, at *Girart* i Kg. Charles' Tjenc-
 ste kuer *Fyrst Rambaut de Frise*. Det er lig en historisk Tildragelse: År
 689 kuer *Pipin* den hedenske *Friserkonge Radbod*, fris. *Redbad*. For-
 tællingen forklarer, hvorfor de opr. *Daner* hos »*Girart*« erstattes av *Fri-*
ser. I frisiske Stedsagn gælder *Redbad* som *Normanne*=*Dansker*. He-
 denske *Daner* kan let erstattes av do. *Friser*. I *Dorestad* fandtes et
 dansk *Vikingefyrstendømme*. For *Franskmændene* var *Friserne* som
 nære *Naboer* bedre kendte end de fjærne *Daner*. Omvendt blev *Danerne*
 stående fast i »*Nibelungenlied*«s *Version*, fordi *Tyskland* havde mere
 almenkendt politisk *Forbindelse* med dem end med *Friserne*.

Vigtigt er det, at der synes at findes dobbelte *Sekundærmodeller* på
 fransk og tysk *Grund*. I »*Girart*« optræder en *Anse(g)is* svarende til den
 nibelungiske *Hagene von Tronege*; men *Wolfgang Selzer* påviser midt i
 1100tallet en historisk *Hagen von Troneck*, der nægter at avlægge *Vassal-*
Ed til *Abbediet Lorsch*. »*Girart*« har en *Hernaul de Gerone* på en *Plads*,
 hvor han genspejler »*Nib.*«s *Burgunder Gernot*; men *Selzer* har opdaget
 en *Gernot* som *Ministerial* i *Abbediet Lorsch* samtidig med den fra
 »*Nib.*« kendte *Burgunder Giselher*. I det hele har *Selzer* opdaget *Sekun-*
dærmodeller til en *Mængde* nibelungiske *Personer* fra *Midten* av 1100-
 tallet: *Dancrat*, *Gernot*, *Giselher*, *Hagen von Tronege*, *Uote*, *Pilgrim*
 von *Passau*; en *Bisp Sigfrid* av *Speyer* mægler mellem rang-stridende
Fyrstinder, nøjagtig ligesom *Sigfrid* i »*Nibelungenlied*«. *Fr. Panzer* har
 tydet *Sigfrids* *saxiske Modstander Liudeger* som *Saxerhertugen Liude-*
ger, *Tronkræver* i *Hohenstaufertiden* 1125. Alt dette vil *Selzer* nærmere
 påpege. Jeg skal ikke komme ind på det hær, men kun antyde, at
Publikum vil kunne vente sig et *Mylder* av forbløffende *Avsløringer*.

Næxelo 7. Juni 1955.

Gudmund Schütte.

TIL DATERINGEN AF STHENS »VANDREBOG«

Hans Christensen Sthens »*Vandrebog*« kendes i to fuldstændige *Udga-*
ver fra 1656 og 1659, og en *Udgave* uden *Årstal* kan efter *Bogtrykker-*
mærket, *Salomon Sartor*, dateres til *Tiden* 1611—44. En *fjerde* *Udgave*
 (det såkaldte *Visby-Fragment*), der mangler store *Stykker* i *Begyndelsen*
 og *Slutningen*, er af *O. Walde*¹ blevet dateret til 1588. Tidligere var
 man af den *Anskuelse*, at »*Vandrebogen*« var fra 1591².

Det er dog vist muligt at sætte »Vandrebogen«s Udgivelsestid til nogle få År før 1588, idet jeg her skal gøre opmærksom på, at et Par Verslinjer fra »Vandrebogen« står at læse på et Par Stykker Inventar i jydsk Kirke.

På Prædikestolen i Malt Kirke Nord for Kongeåen findes denne Indskrift:

Gud, und os alle paa denne Øe,
erlig at lefve oc salig at dø. 1588³.

I Grene gamle, nu nedbrudte Kirke et Par Mil nordvestlig for Malt kunde læses på Alterbordets Forside: »1588 [He]r Niels Refsing. Vi ved, vi er paa den Ø, vi kan icke komme vd af . . .«⁴

De to Inventarindskrifter med Årstallet 1588 må uden Tvivl til Forudsætning have følgende Linjer af Hans Chr. Sthen:

Gud unde os her paa denne ud Ø,
Ærligen at leffve, oc saligen at dø⁵.

I sin Salm: »En arm Synderis Klagemaal oc Bekiendelse for Gud« har Sthen disse Linjer: »Vnd mig paa denne Verdens Ø, / Baade ærlig at leffve oc salig at dø.«⁶ Det må uden Tvivl være et af disse smukke Linjepar, der i Skriftords Sted er blevet benyttede i de to Kirker, og er dette Tilfældet, må »Vandrebogen« være ældre end 1588.

Det kan naturligvis ikke afgøres, hvem det er, der har sørget for, at Sthens Linjer er blevet påmalet Kirkeinventar i Malt og Grene Kirker 1588, men der er Grund til at tro, at Alkymisten, Adelsmanden Erik Lange til Engelsholm her har gjort sin Indflydelse gældende. Han var nemlig, foruden over Bygholm, i Årene 1583—96 Lensmand over Malt og Slaugs Herreder, hvor de to omtalte Kirker just findes.

Erik Lange har haft gode Betingelser for at blive kendt med Sthens »Vandrebog«. Han traf på Hveen i 1584 sin senere Hustru Sophia Brahe (hendes første Mand, Otte Thott, døde 23.3. 1588), med hvem han blev gift 1602. Hun havde, som bekendt, udprægede litterære Interesser, så hun har fulgt godt med i den nye Litteratur, der udkom. Det er vel ikke ganske udelukket, at »Vandrebogen« netop så Lyset i 1584!

»Denne ud Ø«, »denne Verdens Ø«, begge Gange rimende på »dø«, er en Forbindelse, der var såre almindelig i ældre Dansk. Den træffes f. Eks. i »Den gamle danske Dødedans«: »Oc lære eder nu ræt at dø / oc forsmåa denne Verdens Ø«. I de følgende Vers giver »Dødedansen« selv Forklaringen, hvorfor Jordelivet kaldes denne Verdens Ø: »Fordi alt det som vorder fød / det bliffuer en Gang med Døden ødt.«⁷

Det ældste bevarede Tryk af den danske »Dødedans« stammer fra Tiden efter 1550, men det er sikkert nok ikke det første. Digtet er overført til Dansk fra Plattysk, og det er af Herkomst ganske middelalderligt. I sin danske Skikkelse er »Dødedansen« polemisk vendt mod Kato-licismen⁸, og en god luthersk Præst som Hans Chr. Sthen har naturligvis kendt dette Digt, der brugtes som Våben imod Romerkirken. Man tør tro, at han ikke i digterisk Henseende har været upåvirket af »Dødedansen«, selv om man ikke hidtil synes at have været opmærksom herpå.

Det er dog ikke givet, at »Dødedansen« er det eneste Forlæg, Sthen har haft til de to Linjer, som beskæftiger os her. Hans Salme: »En arm Synderis Klagemaal«, hvori det ene af de ovennævnte Citater findes, er præget af Folkevisen, og den har efter Formening haft et verdsligt Forlæg, der anses for tabt⁹. I dette Digt kan de omtalte Linjer også have været at finde, hvorfor det er vanskeligt at tilkende eller frakende Sthen Forfatterskabet til dem. Det sandsynligste er dog vel, at det er hans Udformning af Linjerne i »Vandrebogen«, der er Kilden til Indskrifterne fra 1588 i Malt og Grene Kirker.

Det bør endelig nævnes, at i en lyrisk Vise, der er ældre end 1571, findes disse Linjer: 1. »hans armme liiffh maann wennde / att schilllis fraa thenne her oø«. 2. »hand monne for hinde liide / paa thenne wersins oø.«¹⁰

Også disse Linjer kan Sthen have kendt, og det har faldet naturligt for ham at benytte sådanne, hvis Indhold og Rim var almindelige i Tiden, i sin Digtning.

August F. Schmidt.

¹ Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen XXV (Uppsala 1938), 65—72.

² Hans Christensen Sthenius: Af hans Vandrebog. Udgivet af Carl S. Petersen med Indledning af Hans Brix (1914), S. 58. Samme Tidsbestemmelse anvender også Oluf Friis i: Den danske Litteraturs Historie I (1945), 531, 533. ³ Oluf Nielsen: Malt Herred (1870), 21. Jfr. Trap⁴ VIII, 594. ⁴ Indskriften blev læst 1891 af J. Magnus-Petersen. Jfr. John M. Møller: Slaugs Herred (1914), 188. Johs. Brus i Fra Ribe Amt 1941, 305. Verslinjerne blev i let ændret Form ved Pastor Th. Balslev i 1917 indskrevet på Panelet i Frimenighedens Præstegårds Spisestue i Øster Jølby på Mors (Morsø Folkeblad 29.4. 1954). Om Linjerne er benyttet flere Steder er mig ukendt. — Niels Refsing var Præst i Grene 1561—95. ⁵ Carl S. Petersens Udgave af »Vandrebogen«, 58. ⁶ sst., 43. ⁷ Den gamle danske Dødedans, udgivet af Raphael Meyer (1896), 37. Side 79—80 har R. M. samlet en Del Eksempler på Rimet: Ø—do fra Reformationstidens Litteratur og senere. Han nævner dog ikke Sthen. ⁸ Carl S. Petersen: Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg (1929), 307—08. ⁹ Ernst Frandsen: Hans Christensen Sthen (Acta Jutlandica IV, 1932), 78—82. Jfr. Georg Christensen: Festskrift til H. F. Feilberg (1911), 105. Nils Schlöring: Det 16. og 17. Århundredes verdslige danske Viser I (1950), 36. ¹⁰ De er fremdraget af H. Grüner-Nielsen (Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530—1630, 1912—31, Nr. 266, Vers 2,13). Raphael Meyer har næppe kendt dem (jfr. hans Udgave af »Dødedansen«, 79—80).

OM »NORSKE« RIM HOS HOLBERG

I tredje bind af Peter Skautrup's »Det danske Sprogs Historie« (1953) gøres p. 26—29 et forsøg på at bestemme, i hvor høj grad Holbergs sprog var norskpræget. Der kan næppe herske tvivl om den væsentlige rigtighed af denne undersøgelses resultater (»Holberg må have talt bergensk længe« (p. 26), men »Holberg var dansk og skrev dansk og ønske- de intet hellere end en fast norm« (p. 27)). Derimod kan detalillerne nok diskuteres.

Skønt Skautrup er klar over, at »rimene ikke er noget sikkert grundlag at bygge på«, er han alligevel tilbøjelig til i enkelte rim at finde min-

delser om »særnorske kvaliteter og kvantiteter». Han »tør antage, at den bergenske lukkede lange *e*-lyd fremgår af rim som *Sæde* (~ *Rede*), *Glæde* (~ *Hede*), *Ære* (~ *regiere*); ligeså vel *å*-lyd i *bore* (~ *saare*) og *Kone* (~ *Skaane*, *daane*) og lang vokal i *Øll* (~ *Pøel*, *føel*), *Fad* (~ *Grad*) og *glad* (~ *Grad*). Også kort *i* og *y* kan han have bevaret uåbnet foran konsonantforbindelse, selv om rimene her ikke kan tjene som sikre beviser.» (p. 26).

Man mærker sig, at forfatteren tager et ikke ringe forbehold. Denne prisværdige reservation er mindre i den afhandling, som ligger til grund for hans fremstilling, nemlig afsnittet om Holbergs rim i D. A. Seips »Holbergs talemål» (Holberg Aarbog 1921, p. 35—56), der nogenlunde uændret er genoptrykt i samme forfatters »Om norskhet i språket hos Ludvig Holberg» (Oslo 1954, p. 22—32).

Det er en grundskavank ved Seips som ved andres forsøg på at bestemme ældre tiders udtale ud fra rimene, at man nødes til at forudsætte, at de undersøgte rim virkelig er kongruente. Dette behøver langt fra altid at være tilfældet. Man må i stedet regne med, at ældre tiders rimtradition har været mindre nøjeregnende, og at en del også dengang kun halvgode rim har kunnet passere, fordi de var hjemlede i traditionen, eller fordi de viste overvejende kongruens i henseende til skriftbillede (øjerim) og ved en skrifttro oplæsningsudtale kunne gøres nogenlunde kongruente.

Hermed bortfalder allerede en væsentlig del af grundlaget for Seips slutninger. Men dertil kommer yderligere, at undersøgelsen er anlagt umetodisk, idet Seip i det væsentlige baserer sine slutninger på sammenligning med nutidige udtaleforhold. Hvad man savner er en stadig jævnførelse med ældre dansk rimtradition. Først sammenholdt med denne får Holbergs rim det rette perspektiv.

I det følgende er foretaget en sammenligning mellem de Holberg-rimtyper, som Seip påberåber sig, og »traditionen», således som denne ikke helt uhåndgribelige størrelse ytrer sig hos to af sine fornemste eksponenter, Arrebo og Bording. For Arrebos vedkommende grunder undersøgelsen sig kun på Rørdams udvalg (Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter II, 1857), mens Bordings produktion er gennemgået i sin helhed (Poetiske Skrifter 1735). Lejlighedsvis er også taget hensyn til andre.

1. Vokalerne.

e—æ:

Seip finder sikre vidnesbyrd om Bergensudtale i følgende rimtyper: 1a. *-æder~eder*: *Sæder~ombeeder*, *Samojeder* m. fl. *qvæder~bereder*. 1b. *-æde~ede*: *Sæde~lede*, *Rede*. *Glæde~Rede*. 1c. *-æd~ed*: *Sæd~Sted*.

(I type 1c er der ikke tale om en kvalitetsforskel, men om vokal med stød~vokal uden stød.)

2. *-æle~ele*: *Siæle~hele*.

Skønt Seip kender en ældre dansk udtale [lævə], »leve», er han også tilbøjelig til at anse følgende type for »norsk»: 3. *-æve~eve*: *leve~bæve*, *ophæve*, *svæve* o. s. v.

Endelig finder han »rent bergenske rim« i typen 4a. -ære~ere: *regje-re~Ære, Hære~passere*, »og sikkert også« i 4b. -ær~er: *er~seer, skiær, Trær, teer* m. fl.

Det er berettiget at gøre særlig meget ud af dette forhold, dels fordi Seip synes at tillægge det stor beviskraft, dels fordi traditionen netop her viser en meget kraftig afvigelse fra moderne rimpraksis.

Ganske vist opfører Søren Povelsen i sin »Prosodia Danica« (1671) blandt dårlige rim *Klæder~Eder, Heder~Steder, reene~fortiene, Meere~Være, need~Sted, Been~igien, Her~Beteer, Er~Fleer, meer~her, der~meer* (p. 327—329; = Danske Metrikere II, 1954, 233—234). Men i praksis undså de færreste sig for at bruge dem.

Alene fra Bording kan følgende eksempler — udvalgt af en fyldig samling — sidestilles med de hos Holberg fundne: 1a. *Klæder~Peder* (I.49). *græder~beder* (I.290). *leder~Steder* (II.324). 1b. *bede~træde* (I.18). *Glæde~heede* (I.203, 257, 288). *græde~udrede* (I.39). 1c. *Fortræd~Fred* (I.13). *veed* (I.39). *ved~Rover-sed* (I.45). *beklæd~Dejlighed* (I.204). 3. *leve~sveve* (I.19). *kreve* (I.35). *Breve~beve* (II.172). 4a. *være~studere* (I.2). *begiere~meere* (I.8). *Ære~fleere* (I.13). *meere* (I.299). 4b. *fleer~quer* (I.8). *hver~seer* (I. 204). *er~meer* (I.204).

Kun type 2 findes ikke hos Bording. Til gengæld viser inkongruente e~æ-rim sig hos ham i andre typer, således især foran n og i trykstærk udlyd.

Hos Arrebo er fundet adskillige eksempler på typerne 1a., 1c., 3., 4a. og 4b. m. fl., Lyskander viser typerne 1b., 1c. og 3., Hans Mikkelsen Ravn (den del af illustrationsmaterialet i hans »Epitome . . . « 1649, der ikke stammer fra Arrebos »Hexaëmeron«) har 3., 4a. og 4b., Terkel-sen viser i det hele samme forhold som Bording o. s. v. Kun type 2. (*Siæle~heele*) synes at stå isoleret.

Under disse omstændigheder bør man vist være varsom med at finde norskhed i Holbergs inkongruente e~æ-rim.

i—e:

Skønt Seip er klar over traditionens betydning på dette punkt, finder han, at Holbergs rimpraksis her er udansk. Samtlige opregnede typer vil kunne findes hos danske forfattere, også hos »gode diktere«. Det må så blive en skønssag, om man vil se et bevis for norskheden i disse rims relativt store frekvens. Rimet *fik~gik* har Seip noteret 30 gange; men netop dette rim er jo en yderst almindelig licens. De øvrige »udanske« rimtyper: *Gift~Skrift, Christen~Kisten, lidt~tit, Postiller~Briller, si(d)st~Calvinist* og *skinned~fremtrinnet* har smukke paralleller hos Arrebo: *skinne~Rubine* (182), *spiller~huiler* (183), *vidste~kiiste* (194), *lidt~friit* (188), *forvist~sidst* (229) og hos Bording: *Grille~spille* (I.123), *ugift~Bedrift* (I.124), *sidste~vidste* (I. 222), *vist~Gnist* (II.27).

y—o, u—o:

Klogeligt lægger Seip selv ringe vægt på eksempler fra disse grupper, der intet viser. Skulle der være en smule trøst i, at Holberg »mot dansk udtale« rimer *Ulysse(s)~kysse(s)*, falder den vist bort, når man ser, at Arrebo rimer *kysse~grysse*, »hils« (195, 219).

o—å:

Seip kommer her til det resultat, at Holberg »likesom senere norske diktere« på en gang rimer »etter dansk og norsk udtale«. Hovedparten af de anførte rim er kongruente med dansk udtale. De øvrige er gennemgående ikke mere »udanske« end følgende fra Arrebo: *Kirkerom* (d. v. s. -rum)~*Christendom* (72), *rom* (d. v. s. rum)~*om* (195), *tom*~*grum* (185), *komme*~*Tromme* (7), *Chor*~*for* (193). Fra Bording kan nævnes *dog*~*forslog* (I.264) og *Trommen*~*kommen* (II.274, 321).

Heller ikke Holbergs rim *Orm*~*Storm*, *Form* behøver at grunde sig på norsk udtale med [å]. Det er en kendt sag, at en lignende udtale forekommer dialektalt i Danmark. Bording har da også rimet *Orm*~*Storm* (I.221, 227).

Endelig kræver rimene *Kone*~*Skaane*, *daane* ikke »bergensk udtale«. (Man tør slet ikke tænke på, hvilke konsekvenser en sådan antagelse ville få for den kendte remse »Hønsfødder og gulerødder . . .«: »Jeg er født i Engeland, / Og du er født i *Skåne*. / Vil du være min lille mand, / Så vil jeg være din *kone*.«!) Arrebo rimer *Skaane*~*Krone* (235) og *maaned*~*krooned* (233), Lyskander har mange — dog måske ret specielle — inkongruenser på dette punkt, også hos Ravn og Sthen findes eksempler, og Terkelsen rimer f. eks. *Kone*~*forhaane*, *skaane* og *Laan*~*Klædebon*.

2. Konsonanterne.

Her savner materialet næsten enhver beviskraft. Seip vil gerne finde en norskhed i den omstændighed, at Holberg undgår rim af typen *gg*~*kk*. Hertil er imidlertid at bemærke, at jysk — hvad Seip selv nævner — ikke har sammenfald af disse typer, og at det overhovedet vil blive vanskeligt hos nogen af de forfattere, som har spillet en rolle for traditionens fastlæggelse eller som direkte har været Holbergs forbilleder, at finde inkongruenser på dette punkt — trods Seips forsikring om, at »den slags rim er påvist før Holberg hos danske diktere«.

3. Kvantitet.

Seip er selv klar over, at man her må være forsigtig. Det kan næsten ikke understreges for kraftigt. Man bør ikke lægge vægt på de anførte eksempler. Selv strengere rimere end Holberg begår oplagte forsyndelser på dette punkt. —

Det er ikke tanken med denne lille undersøgelse at benægte, at enkelte rim hos Holberg kan være »norske«. Men det må være tilladeligt at fastslå, at Seips materiale ikke har større beviskraft.

Skønt det stod teoretikerne klart, at kun den lydlige overensstemmelse skabte et godt rim (Søren Povelsen: »Liuden er alleene Moder til Riime-ne.« (Prosodia Danica, p. 327; = Danske Metrikere II, 233); Syv: »Spør dit øre til raads.« (Danske Grammatikere I, 1915, 196)), var rimenens tilladelighed i høj grad traditionelt bestemt. Det er ikke nemt at afgøre, om flere af de iøjnefaldende inkongruenser kan have været fuldgode i datidens udtale. Nogle kan måske reddes ved en dialektudtale; men selv om dette ikke skulle være tilfældet, kan de i hvert fald ikke opfattes som »rent bergenske« eller »udanske«. Holberg har mindre stolet på sit øre end på de eksempler, der var givet af gode danske autores. Hans rim er solidt hjemlede i ældre dansk rimtradition.

Poul Lindegård Hjorth.

LISBED POMERANZ-KONES ÆLDSTE DATTERS TANDPINE

Slang eller klassisk allusion?

I en kort artikel i Danske Studier 1951 s. 116—117 omtaler dr. phil. H. C. Broholm et lille ordskifte fra Holbergs Mascarade 1. akt 2. scene, hvori Henrich under opregnelsen af de mamneseller, der kan forventes at ville deltage i maskeraden, nævner, at Lisbed Pomeranz-Kones ældste datter ikke kan komme, da hun *har tandpine*. Forfatteren meddeler, at udtrykket endnu findes i fynsk slang, og at det betyder *at være frugt-sominelig*. På basis af et par ret usikre meddelelser om dets forekomst i jysk og norsk i nyere tid antager han, at det på Holbergs tid i Danmark-Norge har været almindelig brugt i dagliglivet; med andre ord: at det er et stykke slang fra det attende århundrede, som er blevet overleveret os gennem Holbergs komedie.

Det er imidlertid sandsynligt, at denne spøgefulde vending har et nok så ærværdigt ophav. Den bruges nemlig af Martial, Holbergs beundrede forbillede i epigramkunsten, i dennes ellefte bogs fyrretyvende epigram, der lyder som følger: *Formosam Glyceran amat Lupercus / et solus tenet imperatque solus. / quam toto sibi mense non fututam / cum tristis quereretur et roganti / causam reddere vellet Aeliano, / respondit Glycerae dolere dentes*. I oversættelse: Lupercus elsker den skønne Glycera, og ene han besidder og behersker hende. Da han efter i en hel måned ikke at have besøvet hende bedrøvet blev adspurgt [om grunden] og ville meddele den spørgende Aelianus grunden, svarede han, at Glycera *haude tandpine*.

Der er nu to muligheder: Enten er udtrykket opstået i tvillingriget uafhængigt af Martial, eller også er det kommet ind i dansk-norsk talesprog fra denne via Holberg.

Professor Brøndum-Nielsen har i en behandling af udtrykket i Acta Philologica Scandinavica 1955 p. 80—82, hvori han fremlægger et par nyere litterære belæg (Blicher og Herman Bang), gjort opmærksom på, at eufemismen har en reel, fysiologisk baggrund, idet svangerskab for den moderne tandplejes tid almindeligvis ledsagedes af tandsmerter. Dette taler til fordel for den første mulighed: at eufemismen er opstået spontant, dels i oldtidens Rom, dels i nytidens Norden. På den anden side kan man næppe afvise den mulighed, at Holbergs komedier kan have afgivet sprogligt stof såvel til dialekterne som til rigsmålet. Når for eksempel ordet *giftkniv* i Feilbergs ordbog anføres (fra vestjy.) i formen [gywtøknyw] — ikke *[gywtknýw] —, kunne dette tyde på, at ordet er indlånt i jysk i nyere tid fra en apokopeløs dialekt, eventuelt fra rigsmålet, hvori ordet nu kun findes som Holberg-citat, altså at dets ultimative kilde netop er Holbergs komedier.

Det lader sig ikke endeligt afgøre, om Holberg i det foreliggende tilfælde har anvendt Martials eufemisme eller om han har øst af hjemlige kilder. Dog tør det anses for givet, at han, der jo kendte Martials epigrambøger ud og ind, ikke har været uvidende om udtrykkets forekomst hos denne hans klassiske åndsfælle.

Christopher Maaløe.

AARESTRUP-NOTER

Fra 1827 til 1838 var Emil Aarestrup Læge i Nysted. Derefter flyttede han til Sakskøbing. Fra Tiden omkring 1838 er hans »Nøddevisen«, der af Hans Brix omtales som et Lejlighedsdigt fra Nysted, »en nystedsk Selskabssang om Nødder der plukkes, lystig nok og med lidt ægte Lyrik«¹. Fra Lolland og Falster er en ret god Overlevering om »Nøddedagen«, en Dag efter Høst. Da havde Tyendet fri og kunde gå i Skoven og plukke Nødder. Man samlede disse til Brug i Vintertidens Lege-stuer. Den gamle Almueskik er kendt fra mange Egne af de danske Øer og fra Østslesvig². Aarestrup har naturligvis hørt om den i Nysted, og af hans »Nøddevisen«, der er digtet udfra Viden om denne smukke Tyendeskik, kan det ses, at den også har været kendt og brugt af den Overklasse, som Aarestrup færdedes iblandt på de østlollandske Herregårde. Nøddevisen er skrevet til Melodi af »Im Wald und auf der Heide«. I Nutiden har Oluf Ring komponeret en Melodi til Visen, der nu er optaget i Folkehøjskolens Sangbog. Da der ikke i Brix' og Raunkjærs Udgave af Aarestrups Samlede Skrifter, hvor Nøddevisen findes i Bind III, 35—38, er føjet nogen forklarende Note til det festlige Digt, tør man tro, at nærværende Meddelelse ikke er uden Berettigelse.

*

I Aarestrups Digt: »Til et Barn« (Samlede Skrifter III, 57) lyder de 4 sidste Linjer af første Vers således: »En gammel Kone graa / gi'r dig af Skaalen Drikke, / Og hendes Døttre gaae / Med Melkespand og strikke.«

Om disse Linjer nævner Brix, at de er belastet med en Fortalelse: »Der skal to Hænder til at strikke«³. Forholdet er imidlertid dette, at Pigerne, som Aarestrup digter om, hver har båret en Mælkespand på Hovedet, og så har de — med begge Hænder fri — så nemt kunnet gå og strikke, et Vidnesbyrd om landlig Flid, som Aarestrup nok har set adskillige Gange, og som Maleren Jørgen Sonne (1801—1890) på sit Billede: »Landlig Scene« har benyttet som Forgrundsmotiv⁴. Aarestrups Vers er da i ingen Henseende »belastet med en Fortalelse«.

¹ Hans Brix: Emil Aarestrup I (1952), 79, 82. ² Folkeoverleveringen om Nøddedagen er samlet i min Bog: Gilder i Landsbyen (1942), 38—40. Jfr. Lolland-Falsters Folketidende 3.3. 1950. ³ Hans Brix: Emil Aarestrup I, 83—84. ⁴ Ch. A. Been: Danmarks Malerkunst II (1903), 19.

August F. Schmidt.

»PAA MEMPHIS STATION«

Hans Mølbjerg har i en lille artikel »Paa Memphis Station« her i tidskriftet (1954 p. 179 ff.) søgt at tolke Johannes V. Jensens digt symbolsk. Jeg finder denne gennemgang højst angribelig, og det forekommer mig at Hans Mølbjerg ikke har skrevet ganske klart. Da jeg i en større afhandling har behandlet »Paa Memphis Station« (i »Nordisk Tidskrift« XXX 1954 (1955) og XXXI (1955)) skal jeg her nøjes med et par kritiske

randbemærkninger. Først: Hans Mølbjerg henviser til min kronik »Paa Brinkly station« (»Politiken« 18.3.1954) og skriver, at den er fremkommet på jubilæumsdagen for digtets offentliggørelse. Jeg må tilstå, at jeg ikke kender selve jubilæumsdagen. »Paa Memphis Station« stod trykt første gang i »Tilskueren« marts 1904.

Hans Mølbjerg skriver: »Det er karakteristisk, at netop hvor den endelige konsekvens tages i digtet, der vokser denne modsigelse frem i befriende sarkasmer: man svælge sin smerte. Floden der vandrer sundt indunder de svangre skyer, klædes i dagens *tarvelige* lys« (p. 181). Jeg skal intet indvende imod, at versene:

Tænd Piben paa fastende Liv,
forband Gud og svælg din Smerte!

(der er langt stærkere end Hans Mølbjergs konjunktiv) tolkes som en »befriende sarkasme«. Men versene:

Ser du ikke, hvor Strømmens Morgenvande
klæder sig milebredt med Dagens tarvelige Lys
og vandrer sundt under de svangre Skyer!

Her er intet sarkastisk. Hans Mølbjerg kursiverer ordet *tarvelig*. Hvordan opfatter han dette ord? Når han taler om sarkasme må han vel mene, at det betyder simpel. Men det gør det ikke. Ordet betyder her *nødtørftig*. Versene citeres i »Ordbog over det danske sprog« XXIII (1946) sp. 848 (under *tarvelig*, betydning 1): med (væsentlig) positiv (ikke nedsættende) betydning (nu mindre brugelig). Det kan nævnes, at Chr. Rimestad citerer disse vers i sin bog »Fra Stuckenbergs til Seedorf. Den lyriske Renæssance i Danmark« II (1923); han skriver: »Det er Tillægsordene »tarveligt« og »sundt«, der er de afgørende« (p. 52)¹. Noget som helst sarkastisk synes han ikke at lægge i dette citat. Det er jo netop den nu (i 1954/55) usædvanlige brug af *tarvelig*, der er med til at give digtet dets dybe glæde over denne tilværelse, den eneste, som for Johannes V. Jensen gik sammen med det højeste et menneske kan forestille sig på sin højde. Man kan sige at »tarvelige Lys« korresponderer på en meget fin måde med det lige efterfølgende »arme Taknemlighed«.

Til sidst kommer Hans Mølbjerg ind på digtets slutning; det »elen-dige Godstog«, der har været ventet i seks timer, kører langsomt ind med knuste sider:

Men paa Tenderen mellem Kullene
ligger fire stille Skikkelser
dækket af blodvaade Frakker².

Hans Mølbjerg skriver: »Så vidt jeg ved, var der engang en gymnasieklasse, der henvendte sig til Johs. V. Jensen for at få at vide, hvilken dybere mening der kunne være med den togyldige tilsidst. Så vidt jeg erindrer, svarede digteren, at det ikke havde nogen mening, men at sådan kunne tilværelsen være. Rent æstetisk har det så den mening, at virkeligheden er større end digtet, at tilfældet må have sin plads« (p. 181 f.). Det skal ikke på nogen måde benægtes, at Johannes V. Jen-

sen har svaret på denne måde; men hertil er at sige, at vi jo ved at »Paa Memphis Station« har en virkelig oplevelse som baggrund, sml. med prosastykket »Æventyret i den fremmede Stad« fra 1911³. Jeg kan ikke forstå, hvordan det så her kan gælde, at »virkeligheden er større end digtet« al den stund digteren holder sig til noget virkeligt oplevet. Virkeligheden — her døden, der er af så afgørende betydning for Johannes V. Jensens ungdomsdigtning⁴ — er med i digtet her som andre steder.

Videre skriver Hans Mølbjerg: »Man kunne måske associere dette slutbillede af ligene på kultenderen med linjen: »Under du ikke Dagen dens Kampret?« — og læse den som en kending fra et skjaldedigt: ligdyngen af faldne odinskæmpere, der hver aften rejser sig fra valen for at begynde forfra næste dag, et noget blodigt billede på tilværelseskampen, kæmperimene: dag og dåd. Så tilsidst disse stille skikkelser under frakkerne, der lader ane, at sådan er virkeligheden, at den kræver sine ofre« (p. 182). Jeg må tilstå, at her kniber det slemt for mig at følge med. Selvfølgelig kan man godt associere »Under du ikke Dagen dens Kampret?« med de døde mænd på tenderen; men jeg tror ikke Johannes V. Jensen har haft den opfattelse. Kampret betyder nødvendigvis ikke noget om en kamp der fører til død. Men vi kan i hvert fald ikke læse linien som en kenning fra et skjaldedigt. Ifølge »Ordbog over det danske sprog« er en kenning »poetisk omskrivning (af substantiver; perifrase), som den især er karakteristisk for den gamle skjaldedigtning« (X (1928) sp. 289). En kenning er en omskrivning, der består af mindst to led af hvilket det ene gøres kendeligt (jf. navnet) ved hjælp af det andet, f. eks. *drueblod* (se Jón Helgasons fremstilling i »Norges og Islands digtning« p. 22 ff. i »Nordisk Kultur« VIII: B, 1953). Jeg kan ikke se rettere end, at Hans Mølbjerg har misbrugt ordet kenning. Linien »Under du ikke Dagen dens Kampret?« kan ikke sammenstilles med en kenning i de gamle skjaldedigte, *kampret* er ikke nogen kenning.

Dette lille afsnit i Hans Mølbjergs tolkning viser tydeligt hvilken risiko man løber ved at søge frem til forskellige symboler og ved fejlagtige stilistiske sammenstillinger. Hvilke vers er de centrale i »Paa Memphis Station«? Kan der være tvivl om, at det er disse:

Fat dig ogsaa du, Uforsonlige!
Vil du aldrig glemme, at man lovede dig Evigheden?
Forholder du Jorden din arme Taknemlighed?
Hvad vil du da med dit Elskerhjerter?

Hans Mølbjerg nævner ikke disse vers. Det er heller ikke let at få noget symbolsk ud af dem. Chr. Rimestad citerer disse vers og siger med rette, at de kunne stå som et motto for hele Johannes V. Jensens forfatterskab⁵.

Hans Mølbjerg slutter sin gennemgang med disse ord: »Og det forhold, at sansningerne i digtet er så intense, og symbolerne derfor lige som er eet med dets ydre virkelighed — det er måske hemmeligheden ved dette digts styrke også som tankedigt.

Men at ville dække oplevelsesnuancerne i »Paa Memphis Station« med fortolkninger — det er at øse af danaidernes kar« (p. 182).

Jeg vil gerne give min tilslutning til, at ingen analyse — hvor dybtgående den end er — kan dække »oplevelsesnuancerne« i Johannes V.

Jensens geniale ungdomsdigt, dette rige, mangfoldige og stærke digt, der har anslået tilværelsens grundakkorder — for at tale Oehlenschlägersk. Men hvis symbolerne er ligesom et med digtets ydre virkelighed — hvad skal Hans Mølbjergs symbolske tolkning så tjene til? Er den så ikke overflødig? Ja, jeg spørger, for jeg kan have taget fejl. »Paa Memphis Station« kan, som andre digte, læses og tolkes på forskellige måder. Hans Mølbjerg har læst og oplevet det på sin måde, og det skulle jeg ikke have indvendt det mindste imod, hvis der ikke var nogle regulære misforståelser i hans tolkning.

Harry Andersen.

¹ Chr. Rimestad burde have skrevet *tarvelig* og *sund*. I øvrigt er *sund* jo her brugt adverbielt! ² I Leif Nedergaards bog »Johannes V. Jensen« (1943) tales om »de tre lig på tenderen« (p. 154). ³ Trykt i »Verden og Vi«, 1. årg. nr. 1 (8. december 1911). Jf. Leif Nedergaard »Johannes V. Jensen« (1943) p. 154 f. Leif Nedergaard nævner ikke, at det er Alf Henriques der som den første har henledt opmærksomheden på forbindelsen mellem »Eventyret i den fremmede Stad« og »Paa Memphis Station« (i »Tilskueren« 1939 2. halvbind p. 73). Se også min kronik »Paa Brinkly station« (»Politiken« 18.3. 1954) og langt mere indgående min afhandling i »Nordisk tidskrift« XXX 1954 (1955) og XXXI (1955). ⁴ Se Leif Nedergaard »Dødsproblemet i Johannes V. Jensens digtning« (»Nordisk tidskrift« XXVIII (1952) p. 114 ff. »Paa Memphis Station« omtales p. 118). ⁵ Se »Fra Stuckenbergs til Seedorfs« II p. 52.

ANMELDELSER AF FOLKEVISELITTERATUR

Paul G. Brewster: »The Two Sisters». FFC 147. Helsinki 1953. 101 s.

Visen om »Den talende strængeleg« (DgF 95; Child nr. 10) synes kun at være kendt i Norden, England-Skotland og Nordamerika. Den har tematisk slægtskab med eventyret »The Singing Bones« (AT 780), en cante-fabel, hvis særlige udbredelsesområde synes at være Mellem- og Sydeuropa. De to traditionsgrupper er tidligere blevet undersøgt af Lutz Mackensen (»Der singende Knochen«, FFC 49, Helsinki 1923), der mener at have fundet traditionens hjemsted i det flamske kulturområde, hvor den skal være opstået i førkristen tid i en form, der minder meget om den danskes vises indhold.

Brewsters undersøgelse omfatter kun det nordiske og anglo-amerikanske visestof. Ganske vist giver han i kap. III (»Analogues of the Ballad Story«, s. 54 ff.) en del referater af den omtalte cante-fabel, men den europæiske del af dette stof er, bortset fra en ungarsk variant, kun engelske referater af Mackensens materiale, og der er ikke gjort noget forsøg på at behandle de to grupper som en helhed. Man har nærmest det indtryk, at Brewster betragter dette kapitel som et nødvendigt onde, og dette indtryk forstærkes, når man opdager, at han ikke har medtaget en ny græsk variant, som han i st. f. har trykt i »Maal og Minne« 1953. I det nævnte kapitel har Brewster dog gjort vesteuropæisk videnskab den tjeneste at referere prof. Solymossy's historisk-geografiske undersøgelse fra 1925. Som en lille forglemmelse fra forfatterens side kan nævnes, at han i dette kapitel (s. 65) også medtager et referat af en svensk visetekst, der allerede er refereret i kap. II »Abstracts of Variants« (s. 42, var. GS B).

I bibliografien mangler man et par værker, som forfatteren har gjort meget brug af i undersøgelsen, nemlig Liestøls undersøgelse i »Maal og Minne« 1909 og forfatterens egen bog »Ballads and Songs of Indiana« (Bloomington 1949), hvor der bl. a. nævnes en undersøgelse af A. Taylor, der synes at være den første, som har gjort opmærksom på, at de nord-amerikanske varianter stammer fra den engelske og ikke den skotske tradition (Journal of American Folklore bd. 42, 1929). I bibliografien savner man også Tristram P. Coffin's »The British Traditional Ballad in North America« (1950), hvor der s. 38 ff. findes et ganske interessant forsøg på at bestemme visens amerikanske undertyper, delvis på grundlag af et arbejde af Ph. Barry, som anvendes i undersøgelsen, men ikke nævnes i bibliografien. Den alvorligste mangel er dog, at forfatteren ikke synes at have kendt en undersøgelse af H. Parker (Journal of American Folklore bd. 64, 1951). I denne artikel forsøger Parker at bevise, at visen ikke (som Liestøl antog) er vandret fra England til Norden, men derimod fra Norge-Færøerne til England. Brewster når til samme resultat, idet han dog indsnævrer startområdet til kun at omfatte Norge (s. 81).

Brewsters undersøgelse er bygget op efter geografisk-historiske linjer med mange af de sædvanlige, men subjektive diskussioner af enkeltheder. S. 68 f. gives en oversigt over den finske skoles midler og mål: »the construction of an archetype, the original form of the story from which all the multiform versions could have derived«. I indledningen er han dog så radikal, at han under omtalen af »the original ballad« skynder sig at tilføje, at »the term 'original' is, of course, used with reservations, and means merely that the trait to which it is applied is the earliest to which we can point« (s. 3). Man skal vist være født monografist for at forstå denne fine distinktion mellem en archetype-rekonstruktion og en originalform, som man konstruerer ved at sammensejse de motiver, man antager at være de ældste!

Forfatteren kommer til det resultat, at de norske varianter er dem, der har bevaret de fleste primitive træk, hvorfra han slutter, at de svenske og danske varianter stammer fra Norge, hvorfra en ballade også har ført traditionen til Færøerne og derefter til Island. Både den engelske og den skotske tradition er kommet fra Norge engang i tiden 9.-14. århundrede; men de engelske varianter stammer fra en anden kilde, sandsynligvis en nu forsvundet vise. Fra England er visen så kommet til Nordamerika.

Brewster slutter sig til Solymossy's teori om, at dobbelttraditionen (vise og cantefabel) er opstået i Østeuropa, sandsynligvis i Polen (s. 81). I 1923 hævdede Mackensen, som omtalt, at traditionens hjemsted var Flandern (den »flanderske« teori var dengang den store mode blandt tyske folklorister). I 1931 var Krohn nået til det resultat, at historien og visen havde Indien som urhjem. Hvis man lever længe nok, vil man sikkert opleve den dag, da en ny monografist v. hj. a. samme metode får urformen — eller originalformen — placeret et fjerde sted.

Inden dette sker tør man måske håbe, at Brewster eller en anden amerikansk folklorist finder det umagen værd at foretage en deskriptiv regionalundersøgelse af visen i Nordamerika, hvor den stadigvæk synes at leve i bedste velgående.

L. Bødker.

Iivar Kemppinen: The Ballad of Lady Isabel and the False Knight. Akademiska bokhandeln, Helsinki 1954. 301 s., ill. Disputats.

Denne monografi over folkevisen »Kvindemorderen« (DgF 183; Child no. 4) bygger på 1865 varianter, af hvilke hovedparten, ialt 1691, er optegnede i Europa, medens de øvrige stammer fra forskellige europæiske redaktioner: en russisk type er optegnet i Sibirien, en fransk redaktion er fundet i Nordamerika, en spansk i Vestindien, en anden spansk i Sydamerika, og en skotsk version har skabt tradition hos både hvide og sorte i Nordamerika, samt i Australien (s. 180 f.).

Denne statistik må dog behandles med en vis varsomhed, eftersom forfatteren også medtager en række 'litterære varianter', dvs. viser, der er digtede af nyere folklorister, f. eks. G. Kalff's flamske tekst (s. 17, var. GF-D 17) og E. v. d. Recke's gendigtning (s. 51, var. GD 17). Af tvivlsom videnskabelig værdi er vel også Sv. Grundtvig's danske oversættelse af en skotsk vise (s. 62, var. GSc 6).

Visen handler som bekendt om en jomfru, der af en ungersvend (ridder, etc.) bliver lokket ud i skoven (til søen, til galgen, etc.), hvor han dræber hende, eller hvor hun slår ham ihjel. Dette tema er udvidet på forskellig måde, så der er fremkommet en del undertyper eller redaktioner, hvis relative alder forfatteren søger at bestemme, for derved at nå frem til urformen.

Forfatteren hævder, at enhver vise oprindeligt er en subjektiv skabelse af en individuel poet (s. 221). Denne individuelle vise vandrer over både nationale og sproglige grænser og kan i de nye kulturområder blive mere eller mindre forandret i form og indhold, så den næsten kan betragtes som en ny vise, eftersom »the individual who first performs in his own language the folk poem of another cultural or linguistic area follows the general practice of singers of folk poems: he adapts it to his own environment, his own period, and even to his own personal taste; he may leave out something that is unfamiliar, strange and difficult to understand and on the other hand add familiar and local traits« (smst.). Men disse oversættere er heldigvis traditionsbundne: »the basic features, basic motives and basic idea of the poem, the very things that have inspired him to 'translate' the poem into his own language, remain as evidence of a theme that is related in greater or lesser degree to the original theme. The translation, in such cases, is both imitative and creative versification« (s. 222).

De citerede betragtninger er sikkert rigtige, sålænge det drejer sig om en enkelt type, hvis bevarede redaktioner og varianter kan bestemmes med nogenlunde sikkerhed. Sværere bliver det at få hold på de redaktioner, som nyere bearbejdere kan have digtet på grundlag af det ældre tema, og som kan udvikle sig til selvstændige typer indenfor samme tema-kreds. Ved at holde sig til en type har forfatteren draget for snævre grænser for sin undersøgelse, og man må endnu engang citere prof. v. Sydow's ord om, at man ikke skal undersøge enkelttyper, men type-grupper med samme grundtema. På den anden side skal det også siges, at det er opløftende at se en monografist, der for en gangs skyld anerkender traditionsbærernes skabende indsats.

Kemppinen fortsætter disse teoretiske betragtninger med at stille en

række spørgsmål, som efter anmelderens mening ikke kan besvares: »Accepting all this, we can, for each new form of the ballad . . . introduced in the variant analysis, pose the questions: by whom and when was this new form introduced? And, arriving at the initial source of the ballad: by whom and when was this ballad composed?»

Og så kommer forfatterens hovedthesis, der viser den historisk-geografiske skole i al sin glans: »to the scholar, the ballad or some other product of folk poetry illustrates the social background of the poet; he can place the cultural milieu introduced by the ballad in its historical setting. It is this observation that brings the scholar closer in his search to the 'original singer of the poem; sometimes it even enables him to prove that the poem is the work of a man or a woman, that love or hate was his consuming passion, that the poet was learned or of humble birth, etc.; in other words, from the poem we can trace its creator, even if we cannot name him« (s. 222). — Dette er efter anmelderens mening både en håbløs opgave og en halsløs gerning, og lettere bliver det jo ikke, når det — som i dette tilfælde, ifl. forfatteren — drejer sig om en vise, der er blevet af-mytiliseret: »When an artistic creation, let us say one that has survived for a thousand years as folk poetry in ballad or some other song form, has lived for centuries and through different eras it is only natural in most cases that its original idea and factual content should fade into obscurity, grow strange and even incomprehensible to the singer of later times« (smst., cf. s. 263 ff.). Det er vanskeligt at se forbindelsen mellem dette udviklingsskema og den ovenfor citerede påstand om, at viserne altid bevarer 'the basic features, basic motives and basic idea'. Man aner her den personlighedsspaltning, der synes at være monografisternes særlige kendetegn: På den ene side en praktisk og fornuftig fremlæggelse af stoffet med klare motivoversigter — og på den anden side en ulyksalig hang til at presse stoffet ind i et hypotetisk udviklingsskema, der kun har interesse for forfatteren og hans eventuelle opponenter.

Stoffet er ordnet geografisk og indenfor de enkelte områder efter vise-redaktioner. Derefter følger (s. 180 ff.) en sammenlignende analyse, som afsluttes med en summarisk oversigt (s. 211 ff.), der fører frem til visens grundform (s. 218) og en redegørelse for de forskellige redaktioners videnskabelige værdi: »The popular forms of the ballad which seem to contain the most original materials are the so-called *old Germanic forms*, to which belong in my opinion the *Halewijn Form*, the *Old Danish* and *Old Swedish Form* and the *Norwegian Form*. Furthermore, fairly purely preserved original elements occur in the Scottish-American-Australian forms, in the French-Walloon *Renaud Form*, the *Newer Danish Form* and the Estonian forms; they are somewhat less clearly preserved in the *Nicolai Form*, the *Older* and *Newer German Form*, the Romance, Hungarian and Slavic forms associated with them and in the Finnish forms. But the further we proceed peripherally from the old Germanic forms the fainter become the original elements« (s. 219).

Dette lange kapitel er fuld af hypotetiske påstande, som undertiden strider mod oplysningerne i variantoversigten, hvilket iøvrigt ikke for-bavser, når man kender skolens arbejdsmetoder. Tag f. eks. forfatterens påstand, at »the variant analysis shows the Germanic-Walloon-Romance

names to be fairly consistent in that the principal characters, with some exceptions, are a *knight* and a *king's daughter*, which follows the usage of genuine chivalric poetry» (s. 181). Analyserer man de grupper, der ifl. forfatteren indeholder det mest originale materiale, finder man i Halewijn-formen (GD-I' 1-17) 13 varianter med en prinsesse som kvindelig hovedperson, af disse er en var. et flyveblad (1783-) og en anden er en litterær variant; til samme gruppe hører desuden 18 tyske varianter (GG 1-18), af hvilke ingen nævner en prinsesse. Af de ældre nordiske former (GD 1-17; GSw 1-4; GN 1-3), ialt 24 varianter, synes kun 2 at handle om en prinsesse, idet forf. ved begge (GD 6,9) tilføjer »king's daughter» i parentes — den ene af disse varianter er iøvrigt et flyveblad fra omkr. 1800. Den fransk-vallonske Renaud form (s. 67 ff.) er repræsenteret med 31 var., af hvilke 8 var. (heriblandt en litterær var.) nævner en prinsesse. Den yngre danske form (s. 51 f.) møder med tre varianter, der alle handler om en pige. De estiske varianter (s. 128 ff.), ialt 148 optegnelser nævner ingen prinsesse. Og endelig møder den skotsk-amerikansk-australske form (s. 59 ff.; 160 ff.; 179) med ialt 137 varianter, af hvilke 5 nævner en prinsesse, medens yderligere 10 er usikre, eftersom forf. har sat »king's daughter» i parentes.

Af 378 varianter i disse grupper handler 20 om en prinsesse, medens yderligere 12 varianter er usikre; cf. statistikken. Man bliver derfor lidt forbavset, når man når frem til forfatterens konklusion: »In the original ballad the maid was a *king's daughter*» (s. 211). — Enten har forfatteren tilbageholdt de nødvendige oplysninger i variantoversigten; thi ellers kan man ikke forklare ovenfor citerede påstand om, at hovedpersonen »with some exceptions» er en prinsesse; eller også har han presset stoffet på en utilbørlig, uvidenskabelig måde, hvilket vel er det mest sandsynlige, når man kender skolens metoder.

Et andet eksempel på samme metode finder man s. 211, hvor forfatteren hævder, at »the knight of the ballad is a *nocturnal rider*», hvorefter han nævner en række navne eller standsbetegnelser på den mandlige hovedperson: Halewijn, Ulinger, Ulrich, Adelger, Renaud, handsome sailor, elf knight, false-hearted knight, villain, wretch, green hunter, Cossack, soldier, sailor, bargee, singing or whistling rider of the name Jaś, son of Mantu, Hannus the German from Island, Kauko, Vietrikkä the Ruddy and Jürg. Denne oversigt suppleres (s. 238 ff.) med en redegørelse for skurkens »general basic features» og »special features». I første gruppe omtales bl. a. at »the false knight is a nocturnal rider or some other wanderer of the night; night is his time of action . . . having killed him the maid considers her deed justified». Det sidstnævnte motiv kan man godkende uden videre; de to førstnævnte beviser forf. med en almindelig henvisning til variantfortegnelsen — anvender altså samme metode som i den ovennævnte eksempel om den kvindelige hovedpersons stand. Kemppinen anvender her endnu engang den specielle metode at klare sine postulater med en almindelig henvisning, medens han ellers, når det gælder bimotiver, er meget omhyggelig med at give varianthenvisninger. Man har det indtryk, at han i sit stille sind håber, at læseren vil tro ham på hans ord og undlade at kontrollere hans påstande. Gør man det i dette tilfælde viser det sig desværre, at handlingen kun i ganske få tilfælde finder sted om natten, og dette træk synes kun at

være nogenlunde udbredt i de finske og estiske varianter. I oversigten over de »special features« nævnes *Zauberkönig Halewyn* i een variant, *der Elf* (1 var.), *der Wassermann* (1), *the elf knight* (3 var.) og *djævelen* (3 var.). I de øvrige fortælles historien en troløs (false-hearted) mand, elsker, ridder (52 var.), en røver, en sigøjner, osv., og desuden får vi at vide, at han en djævelsk latter, har en budbringer, våbenbærere, tjenestepige eller familie. På dette tvivlsomme grundlag opbygger Kemppinen et postulat af store dimensioner: »So consistently has oral transmission preserved the above-mentioned names, epithets and features in the different regions, for perhaps nearly a thousand years, that they must be numbered among the basic features of the ballad of the *false knight*, the features that in one form or another portray the principal character of the ballad. We can conclude that at the time the ballad originated a mythical being still lived in the consciousness of the people, in their traditions, on whom the names, epithets and features of the ballad fit. Accepting this, who was the *nocturnal rider Heer Halewijn* (Flemish Heer = *gentleman* or *crowd*), what is the tradition on which the ballad is based?» (s. 241 f).

Til dette kan man kun sige, at traditionen udmærker sig ved en udpræget mangel på fasthed (cf. oversigterne s. 181-211; 238-41), at man på grundlag af den mandlige hovedpersons navn og karakter ikke kan bevise, at det drejer sig om et mytisk væsen — snarere modsat, at skurken opererer i fuld dagslys i de mest originale redaktioner, at de ældste kendte varianter stammer fra tiden omkr. 1550 (s. 264), og at kun en stærk tro kan få en monografist til at prøve at klare springet fra ca. 1550 til omkr. 1100 A.D. — nogen springstok i form af viden har han i alle fald ikke. De fire ældste varianter (s. 264: var. GD 1, RS 1, Gg 19, 20) indeholder ingen mytiske træk, hvis man da kan tro på variantoversigten, og de to nævnte, tyske varianter er skillingstryk, hvilke man som bekendt skal behandle med en vis varsomhed, når det drejer sig om at bestemme tekstens oprindelige form — en opgave, der iøvrigt er håbløs. Det samme gælder Halewijn-formen, der i det ovenfor citerede afsnit pludseligt rykker frem på første plads med forfatterens retoriske spørgsmål om Heer Halewijn. Den ældste, daterede tekst i denne gruppe er et skillingstryk fra J. Thys, 'boek-drukker op de Vlas-merkt, t'Antwerpen', s. a. (1783-1854), altså et ungt skillingstryk med en viseform, der har været kendt i Flandern omkr. 1836 (GF-D 2). Af de 16 flamske varianter (fraregnet den litterære gendigtning GF-D 17) har 10 var. navnet Halewijn i forskellige former; de øvrige har navnene Generolmus (2 var.), Roland (2 var.), Jan Alberts (1) og Ambrecht (1 var.). I den tyske Halewijn-gruppe, der er lokaliseret til Westfalen og Rhin-provinserne (GG 1-18) finder man overhovedet ikke navnet Halewijn. Der foreligger altså den mulighed, at skillingstrykket har skabt en lokal flandersk tradition med navnet Halewijn. Men den mulighed har forfatteren ikke tænkt på. I stedet for ophøjer han dette unge skillingstryk til den mest originale form og søger derefter hjælp hos filologerne (s. 242 ff.), som har fundet ud af, at *Herlewin* er det samme som *friend of Herla* (*member of the Wild Host*), *rascal* < *demon*, *devil*, medens *Herlewine* betyder *the household of Herla*. Begge ord skal tilhøre en stor romansk-germansk ordfamilie: *Mesnie Hellequin* (*family of Hell*), *Halequin*...

»All these have the general popular meaning of some kind of *demonic being, a nocturnal rider and his host . . . a member of the aerial riders . . . a knight who must wander during the night until cock-crow, the devil, the Evil One, Satan*« (s. 242 f.), osv. osv., indtil Kemppinen når frem til, at det er *the devil's son*, der som *nocturnal rider* har specialiseret sig i kvinderov, og som bliver dræbt på arbejdspladsen (cf. s. 218; grundform, motiv b.).

Det er meget muligt, at filologerne kan bevise, at Halewijn er en afdød søn af djævelen; men forekomsten af dette navn i nogle få, yngre tekster beviser da ikke, at det drejer sig om en mytisk vise, sålænge alle andre træk tyder på, at dette ikke er tilfældet. Ganske vist hævder forfatteren — som tidligere nævnt — at det er naturligt for en vise »in most cases that its original idea and factual content should fade into obscurity, grow strange and even incomprehensible to the singer of later times« (s. 222), men dette er et postulat, og selvom det var rigtigt, giver det bevarede stof ingen nøgle til visens mytiske fortid. Hele denne udviklingslinje er en ønskedrøm.

L. Bødker.

Four-and-forty. A selection of Danish ballads presented in Scots by Alexander Gray. Edinburgh, The University Press, 1954. XXXII + 184 s.

Det er ikke en ny idé, matematikeren og nationalekonomen Sir Alexander Gray har fået, når han vælger lavlands-skotsk til sine oversættelser af 44 valgte danske folkeviser. Den første mere kendte af de ikke få mænd, der har foretaget sådanne oversættelser, Robert Jamieson, valgte for 150 år siden det samme sprog (se DSt 1931, 113 ff.); men de fleste britiske udgaver har dog været på, hvad man i skyndingen kunne komme til at kalde »engelsk«. Sir Alexander ville ikke påskønne denne terminologi; indledningen, i hvilken man venter at finde en introduktion til visernes verden, er nemlig mest en redegørelse for oversætterens stilling til det engelsk-skotske modsætningsforhold i sproglige spørgsmål, og han melder sig der som modstander af de skotske isolationister og kritiserer forsøgene på at opfatte skotsk som andet og mere end den mest betydningsfulde af de engelske dialekter. Imidlertid mener han, at folkeviserne ville tabe deres karakteristiske duft ved oversættelse til standard-engelsk, og tilsigter derfor »to tell the tale as a Scots balladist would have told the tale, had he decided to add it to his repertory«; og når en ballade synes ham at falde særlig godt ind i britisk visedignings atmosfære, tager han skridtet fuldt ud og »oversætter« sted- og personnavne. Dette er dog sjældnere, i reglen beholdes navnene og deres fremmede kolorit.

Videnskabelige prætentioner har bogen ikke. Dens basis er de gængse folkelige udvalg fra Olrik til Frandsen, og viserne introduceres med let hånd, ofte med forfriskende ukonventionelle og ironiske bemærkninger til handlingen; efter hver vise findes nogle skotske gloser, som ikke-skotske (altså fx. engelske!) læsere kan være glade for at få oversat. Som et udvalg til almindelig læsning er bogen tiltalende, også i udstyr.

Om konsekvensen og rigtigheden af det skotske sprog skal vi ikke udtale os; derimod tør man sige, at man føler sig ganske godt hjemme ved læsningen af disse oversættelser; og Sir Alexanders kendskab til det danske visesprog synes at være grundigt nok til at lede ham udenom faldgruberne; det er næppe misforståelse, men bevidst (og ikke uheldig) omskrivning, når »Der falder rim alt ud med å,/ sæl er den svend, god lykke kan få« oversættes »Frae the leafless trees the cauld rain dreeps:/ Happy, wha guid-luck grips and keeps!« (Jomfru i hindeham, nr. 24); thi i Ebbe Skammelsen (nr. 14) er »rimen« oversat ved »haar« med note: sea-mist; »Silde om den aften,/ rimen han faldt på« bliver til: »It was late when the haar blew in frae the sea,/ And creapt ower the country-side«. (En lapsus er det derimod, når i samme vise udtrykket »hans fader . . bad, han skulle gå og skænke« bliver til »his father . . bade him drink and eat«).

Citatet med »rimen« er iøvrigt et godt eksempel på et træk ved denne oversættelse, der i en vis forstand måske ikke er en forringelse, men som dog er en afvigelse fra visernes stil: tendensen til at gøre formeludtryk og -strofer fyldigere. Oversætteren kan have ret i, at læseren måske vil irriteres af et sæt formler, han ikke kender fra sit eget lands visesprog; men det berettiger næppe til de kraftige om- eller rettere ind-digtninger, han foretager. Da således Nilus og Hillelille (nr. 6) af uvejret tvinges ind i hr. Peders gård, sker det med en formel, man næsten blues ved at optrykke: »Det var bolde hr. Nilus,/ han kom der ridende i gård;/ ude står herre Peder,/ han var vel svøbt i mår«. Senere beskrives ankomsten til Hedingsholm med samme strofe, blot med ændringen »hans søster kær«. I den ny oversættelse hedder det: »Into the yaird Sir Nilus rade,/ Sae fearless aye, and sae bauld./ There stude Sir Peter, grim and dour,/ Wrapped stout against the cauld«. Begge personers karakter samt det berømte uvejr er således indlagt. Modsat: »And when he cam to Hedingsholm,/ Into the yaird rade he;/ And there alane stude his sister dear,/ A' clad in cramoisie«. Andre formler behandles på samme måde. Sir Alexander er naturligvis opmærksom på sagen og omtaler den i forordet (p. xxviii—xxix); men selvom man giver ham ret i, at han kun har indføjret, hvad der er »more or less contained in the spirit of the ballad«, synes det mere reelt at følge de matte originaler, der jo har haft samme skikkelige funktion som alle andre mundtligt overleverede digtes formelsprog, og som altså er typisk for genren.

Bogen virker imidlertid sympatisk. Skal man indføre en engelsktalende i vore folkeviser, må man stadig foretrække E. M. Smith-Dampiers *A Book of Danish Ballads*, Princeton 1939, med den praktisk talt fuldstændige gengivelse af Olriks tobinds udvalg, inclusive den mesterlige fortale. Men denne bog er nu udsolgt, og da den nye oversættelses sprog ikke lægger store hindringer i vejen, kan man meget vel anbefale Sir Alexander Grays lette og behagelige servering, ihvertfald som hors d'oeuvre.

Erik Dal.

Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Herausgegeben vom Deutschen Volksliedarchiv. 3. Bd.: Balladen. Unter Mithilfe mehrerer Fachgenossen gemeinsam mit Erich Seemann und Walter Wiora hrsg. v. John Meier. 3. Teil 2. Hälfte. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1954.

For 20 år siden, i Danske Studier 1935, kunne Gunnar Knudsen introducere et nyt storværk af største interesse også for dansk forskning: første halvbind af Deutsche Volkslieder, udgivet af det tyske folkevisearkiv i Freiburg under ledelse af den fremragende, allerede dengang aldrende forsker John Meier. I de flg. år skred værket effektivt frem; fem store hæfter, halvtredie bind, så lyset i 1930'erne, men krigen standsede udgivervirksomheden og hæmmede arkivets arbejde på forskellig måde; samtidig gav den dog, medens nyindsamling og egentligt udgiverarbejde lå stille, mulighed for gennemarbejdelse af materialegrupper, især ikke-tyske, der hidtil ikke var så grundigt kendte, at de tilfulde kunne udnyttes af den sammenlignende forskning.

Da forholdene bedredes, stiledes man mod værkets videreførelse, og med økonomisk og videnskabelig støtte fra overordentlig mange sider har man nu kunnet fortsætte, hvor man slap. Under alle disse omskiftelser har John Meier været Volksliedarchivs virksomme leder, indtil han gik bort 3. 5. 1953, 88 år gammel. Det nye halvbind har han fulgt endnu i korrekturerne, men forordet må begynde med mindeord om ham. Det er skrevet af professor Erich Seemann, der nu er institutions chef, medens prof. Wiora er leder af de musikvidenskabelige studier.

Hvis alt går vel, tør man håbe på fortsættelse i rimeligt tempo; manuskriptet til over 30 numre, vel to fulde bind, venter på trykning. Initiativet til udgaven tog John Meier allerede 1905, arkivet oprettedes 1914 og har nu 280.000 optegnelser, direkte forberedelser til udgaven begyndte 1928 og udgivelsen altså 1935; og man må imødesee en halv snes bind, hvis den oprindelige, alle genrer omfattende plan skal gennemføres.

Det, der udmærker denne udgave fremfor andre monumentaludgaver og især for de udtrykkelige forbilleder DgF og Child, er, at det materiale og de studier, der ligger bag udgivelsen, har nået den bredde og dybde, der tillader under eet at fremlægge tekster, melodier og behandling af begge deles udviklingshistorie og slægtskabsforhold.

Dette fører til nærmere tilknytning og inspiration de to forskningsgrene imellem, end tilfældet er blevet i Danmark, hvor DgFs melodier måtte vente et par generationer, eller i England-Amerika, hvor Childs textudgave først nu får det første af sine melodibind.

Det brede anlæg af Deutsche Volkslieder medfører også, at andre landes folkedigtning og melodier ofte bliver ret udførligt belyst. I det nye hæfte træffer vi netop en gruppe ballader, der har særlig tilknytning til Danmark, nærmere betegnet til DgF 126, den berømte og vidt debatterede vise om Kong Valdemar og hans søster Kirstine, der dræbes af kongen, da dronningen beviser, at Kirsten har ladet sig forføre. Forholdet mellem denne vise og den tyske Der grausame Bruder (DVI 68) drøftedes både af Grundtvig i DgF III og af Grüner-Nielsen i DgF X. Nu foreligger hele det tyske materiale, rigtignok betydelig yngre end vore adelsopskrifter, idet den ældste tekstvariant er optegnet af Goethe

i Elsass 1771. Og her udbygges, hvad man iøvrigt næppe nogensinde har betvivlet, nemlig at den tyske vise er en afledning af den danske, som simpelthen er vandret Tyskland over, vel at mærke i en ældre form end den, vi kender fra den danske tradition.

Til bedømmelsen af denne giver John Meier iøvrigt et meget vigtigt bidrag, der fortjener at efterprøves. Som bekendt har forholdet mellem hovedpersonerne, disses karakter og de store afvigelser i den nordiske traditions grene givet stof til de stærkeste meningsuoverensstemmelser mellem danske forskere, og ikke mindst har man grublet over kongens psyke, kongen, der dræber den elskede søster og derefter i sorg og rædsel forstøder dronningen. Den uhyggelige handling har især affødt psykologisk-æstetiske spekulationer; herimod sætter Meier en real betragtning, idet han vil opfatte drabet som en privatjustits, som kongen i egenskab af slægtens overhoved er berettiget eller endog forpligtet til at udøve overfor den, der ved sit moralske fald har plettet slægtens ære. Men dette ældgamle slægtsretlige forhold er allerede glemt i den bevarede danske tradition, der således må opfatte drabet som grusomhed og sadisme, og som til tider udmaler denne i grelle farver, hvad de tyske tekster, der hviler på ældre dansk tradition, ikke i samme grad gør.

Bedømmelsen af forholdet vanskeliggøres derved, at de danske kilder lader os i uvished om, hvor sent denne privatjustits kendes i Danmark. At visse forsyndelser i gammel germansk ret betragtedes som slægts-skændsel, som berettigede slægten til at straffe den skyldige med døden, med salg som træl eller på anden vis, er velkendt, og blandt forbrydelser af denne art var gifte eller ugifte kvinders ulovlige elskovsforhold velnok de mest fremtrædende. Men i 12. årh., tiden forud for tilblivelsen af vore vigtigste retskilder, landskabslovene, synes det, som om slægtens betydning reduceres til fordel for — på den ene side — statsmagtens og — på den anden side — enkeltfamiliens. I landskabslovene er der kun bevaret det specielle tilfælde, at »hvis det gaar saa ilde, at Husbonden tager en anden Mand i Sengen med sin Ægtehustru«, har han ret til at dræbe begge uden senere bøde, blot bevisligheder fremlægges på landstinget (skarpest i den ældste redaktion af Valdemars sjællandske lov, Arvebod og Orbodemaal II, 1, der her citeredes efter Danmarks gamle Love paa Nutidsdansk I 1945; jf. til spørgsmålet også Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie 2. udg. 1947, især s. 199, 224, 232, og K. G. Westmans ufuldførte skrift Den svenska nämnden, Sthlm. 1912, især s. 67 med noter og s. 111).

Karl v. Amira har haft svært ved i sit store værk om germansk dødsstraf (Die germanischen Todesstrafen, Abhdl. der Bayerischen Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Klasse XXXI, 3, München 1922, 7 ff) at finde nordiske sidestykker til de mange gamle retstilfælde og -regler fra andre germanske områder, der omhandler sådanne forhold. Meget interessant har han derimod påpeget eksempler fra nordisk folkedigtning, der vedrører især forældrenes forstødelse af deres forførte datter (DgF 271, 83, 109, med nordiske paralleller, Thieles folkesagn II 136), hvortil kommer eksempler især fra svensk lovgivning på mindre drastiske følger af forsyndelsen. Amira nævner derimod ikke DgF 126, og til bedømmelse af John Meiers nyvurdering af dennes centrale konflikt må det overvejes, i hvor høj grad de parallelle træk i andre folkeviser etc. tør antages for afspejlinger af gammel jura, og hvorlænge en faktisk privat-

justits kan tænkes at have holdt sig i Danmark. Men hvordan man vender og drejer sagen, ender man i de kvælende problemer om visens alder og historiske gehalt; thi selvom man antager, at den hårdnakkede benyttelse af navne fra Valdemar I.s kreds er sekundær, ukendt for visens ældste (tabte) former, er det dristigt at datere visen så langt tilbage, at en retspraxis, der er for gammel til at finde udtryk i landskabslovene, skulle kunne præge den afgørende. Og tilknytningen til de kendte navne er i sig selv ihvertfald så gammel i visen, at de er vandret med til Tyskland, skønt dette lands overlevering er grundet på en dansk form, der er ældre end den nu kendte. Kunne man end tænke sig, at gammel retspraxis kunne leve længere i slægter, der ligesom stod over landskabslovgivningens bondemilieu, så svækkes dette argument for Meiers hypotese af den stærke skepsis, hvormed nutidens historikere ser på visens beretninger om slægtskab og andre fakta, der uægtelig også, når den samlede overlevering tages i betragtning, er noget modstridende.

— I stærk modsætning til de mange optegnelser af Der grausame Bruder står den enlige text fra Karpatherbjergene, først trykt 1931, der i DVI er optaget som nr. 69, Rache aus Eifersucht. Så sen og forkludret den er, antager udgiverne dog, at den er af middelalderlig rod og opstået ved, at DgF 126 i en sen dansk form kontamineres med Der grausame Bruder til en ny visetype, kun bevaret i denne ene opskrift.

Ikke mindre dristige konsekvenser af en isoleret vise drages i forbindelse med DVI 71, den frisiske Bai Rädder; denne har formel interesse ved at opvise både mellemkvæd, omkvæd og stevstamme, hvad udgiverne meget naturligt forklarer ved påvirkning fra nordisk visesang, som den også ligner ved at være en dansevis. Men paralleller til indholdet og til melodien kendes ikke fra det tysk-skandinaviske område, derimod fra det slaviske. Visen repræsenterer en type, »die verleumderische Schwägerin«, der er middelalderlig, men som i det germanske område kun kendes i denne frisiske vise, der tænkes digtet på frisk under påvirkning af dansk viseform. Udgiverne synes ikke at have set eller taget notits af, at Grundtvig i DgF II 586 nævner den frisiske vise som »beslægtet« med DgF 109 Møen på bålet (og derigennem med DgF 108 og 101); han citerer dog kun de 3 sidste vers (i overs.: Så mange blodsdråber af hende sprang / så mange voxlys skal over hende brænde. Der kom to duer flyvende hvid' / og hented søsteren til himmerig. Der kom to duer ravneseort' / og hented broderen til helveds port). Og deres ikke særlig specifikke udtryk vejer næppe tungt i forhold til den fundamentale forskel, at den frisiske vise lader en svigerinde anklage en uskyldig for hor, hvorefter en af tre brødre dræber den således anklagede — mens DgF 109 og dens nordiske sidestykker enstemmigt lader broderen opfordre søsteren til utugt og derefter anklage hende overfor familien, der sætter hende på bålet; jfr. ovenfor.

— Af disse få antydninger vil det forstås, at Deutsche Volkslieder ikke blot er monumentet i tysk viseforskning, men at det også for nordiske visestudier er en publikation af eminent betydning; og den taknemmelighed, hvormed John Meier og hans stab fra første færd har omfattet Grundtvig som forbillede og H. Grüner-Nielsen som en ofte nævnt og benyttet medarbejder, havde vi grund til at gengælde allerede fra udgivelsen af de første hæfter. Hertil følger sig nu glæden ved at se den store udgaves videreførelse.

Erik Dal.

Jahrbuch für Volksliedforschung. Im Auftrage des Deutschen Volksliedarchivs mit Unterstützung von Erich Seemann herausgegeben von John Meier. 8. Jahrgang. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1951. 236 s.

— Så fyldige indledningerne til viserne i Deutsche Volkslieder er, har den tyske forskergruppe naturligvis ofte haft behov for at kunne publicere videregående monografier såvelsom studier over emner, der ikke direkte berører udgaven. Et sådant forum skabtes i *Jahrbuch für Volksliedforschung* (I—VII 1928—41). Denne vigtige rækkes 8. bind skulle have været publiceret i 1944, men satsen tilintetgjordes under et bombardement af Leipzig. På grundlag af de gamle korrekturark har man nu kunnet genfremstille bindet, der udkom 1951. John Meiers studier over de tre ballader med nordiske relationer, der netop er nævnt, fylder c. 60 sider. Bogens største bidrag er Seemanns Deutsch-litauische Volksliedbeziehungen, et eksempel på, at vigtige opgaver har kunnet løses, medens man ventede.

Erik Dal.

FINLANDS SVENSKA FOLKDIKTNING

Finlands svenska folkdiktning. VII. Folketro och trolldom. 4. Folketro om naturen. Utg. av V. E. V. Wessmann. Svenska litteratursällskapets i Finland Förlag, Helsingfors 1955. = Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 349. XVI + 448 s.

Svenska litteratursällskapets skriftrække har forlængst nået et så imponerende omfang, at man har måttet opgive at skrive numrene med romertal. Og blot serien *Finlands svenska folkdiktning* kan være svær nok at hitte rede i. Denne store kildepublikation begyndte efter mange års forberedelser at udkomme 1917 og havde til hensigt at publicere alle trykte og skrevne folkeminder fra det svenske kulturområde i de finske kystegne. Planlæggelsen (vedtaget 1909) skyldtes den gamle pioner Ernst Lagus, og den forskergeneration, der sluttede op om værket, er ikke mere fuldtallig, men har fået efterfølgere.

For at afrunde den store opgave lagdes i 1946 en ændret plan; efter denne skal beskrivende etnologisk og filologisk materiale udskydes, og de 7 dele (suppleret med en 8.) med hver sin afdeling af de egentlige folkeminder skal være seriens nu næsten opnåede mål. Samtidig regnes almindeligvis indsamlinger fra tiden efter 1939 og iøvrigt alt materiale indsamlet efter hvert enkelt binds fremkomst for uvedkommende; dette skyldes ikke blot ønsket om at slippe for supplementer etc., men også erkendelsen af, at det samfund, hvori materialet blev hentet og dets første dele udgivet, efterhånden har ændret sig, således at udgaven kan siges at være »redan ett stycke av det förgångna, traditionen om en tradition« (Wikman).

De 8 sektioner i den samlede udgave, hvis karakteristiske omslag enhver folkeminderinteresset kender så vel, er 1: eventyr (2 dele i 4 bind), 2: sagn (3 dele i 4 bind), 3: ordsprog, 4: gåder, 5: folkeviser (1

den ældre folkeviser 1934, 2 sanglege, under forberedelse), 6: folkedans (A dansemelodier, under forberedelse, B dansebeskrivelser 1938), 7: folketro og trolddom (5 dele i 6 bind), 8: lege og spil, under forberedelse. Ialt mangler således kun 3 bind af 21, før rækken er afsluttet.

Når denne orientering gives her, skyldes det ikke blot fremkomsten af 7. dels sidste bind, men også, at en af den svenskfinske kulturforskningens ledende mænd, prof. K. Rob. V. Wikman, nylig har givet en oversigt over arbejdets gang, hvorfra de fleste af ovenstående oplysninger stammer (Svenska folkminnen, Ett stort verk inför avslutningen, se Finsk Tidskrift CLV 1954). Selve det nye bind, der ligesom en række andre er udgivet af V. E. V. Wessman, falder i to dele. En systematisk del opregner folketro om vejret, verdensrummet med dets himmellegemer og naturforeteelser, jorden, årsvæksten, ny og næ. Systematikken gælder de ting, som man tror noget om, evt. tager varsler for; et meget stort alfabetisk afsnit må derfor vejlede til overblik også over de ting, man tager varsler af, helt op til telefonråde og andre ledninger, hvis syngen varsler vejrskifte eller forskellig slags dårligt vejr.

Efter værkets almindelige plan fremlægges kun folkeminderne selv, der gøres intet forsøg på fortolkning, historiske eller geografiske udredninger el. lg.; det er en helt anden opgave. Da yderligere en hel del af den folkelige visdom på sådanne felter lader sig udtrykke i et par sætninger, er et bind som dette ikke egentligt læsestof; men som en letoverskuelig fremlæggelse af et centralt og delvis arkaisk led i den folkelige åndskultur er det af stor interesse og tjener til at øge respekten for den finlands-svenske befolknings omfattende initiativ og resultater.

Erik Dal.

Rettelser. I næstsidste afsnit af August F. Schmidts artikel om »Isbjørnen«, DSt 1954 183, bedes »Umanak 1837—48« rettet til »Umanak 1837—46«, og datoen 28.9.1857 skal efter Wibergs præstehistorie være 28.6.1857.